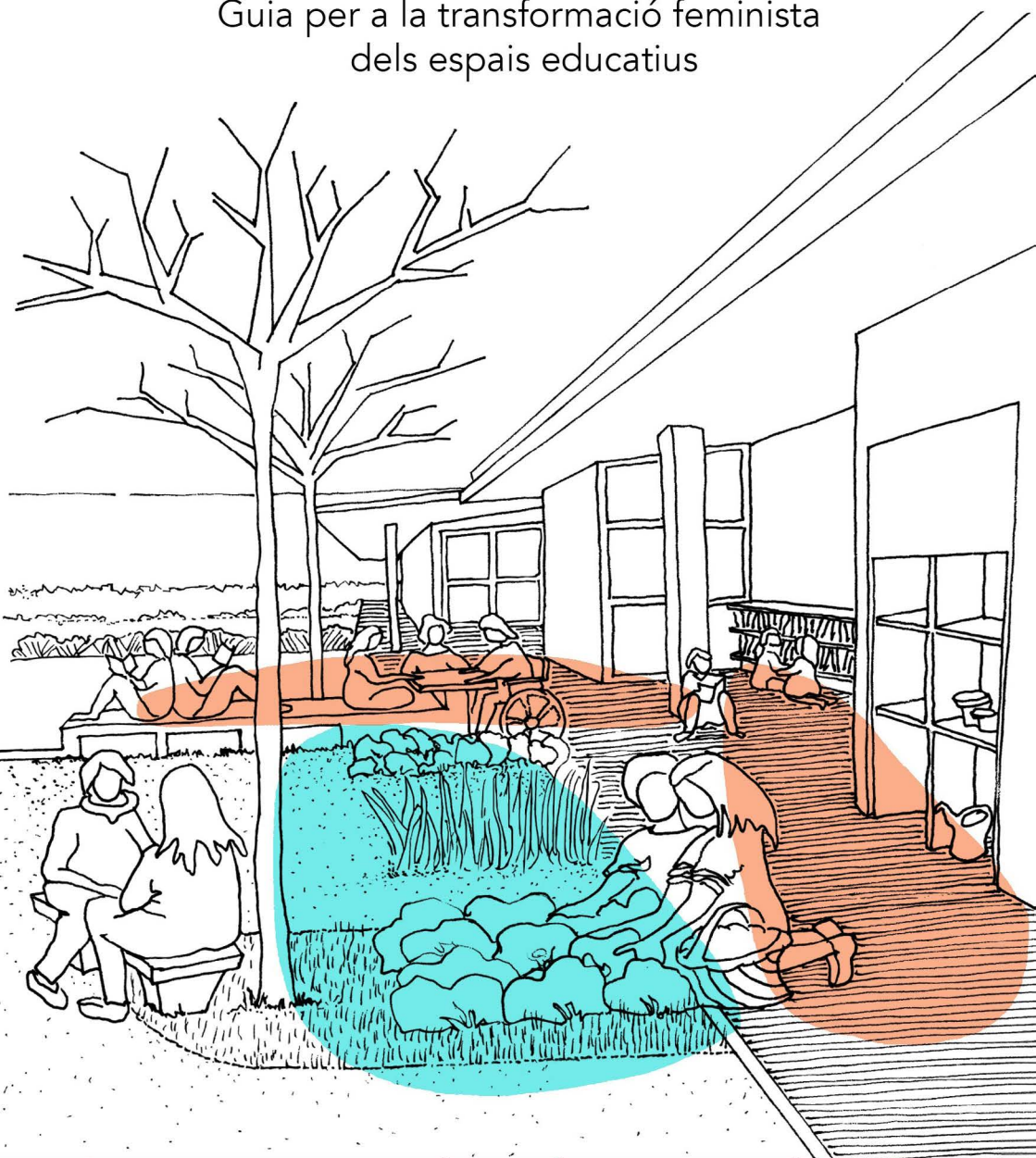

PATIS COEDUCATIUS

Guia per a la transformació feminista
dels espais educatius

Coordinadores:

Adriana Ciocoletto (Col·lectiu Punt 6)
i Alba González Castellví (Coeducació)

Autores:

Col·lectiu Punt 6 (Adriana Ciocoletto, Blanca Valdivia Gutiérrez,
Roser Casanovas, Marta Fonseca Salinas i Sara Ortiz Escalante)

Coeducació (Alba González Castellví,
Aida Rivas Moreno i Anna Carreras Port)

Fotografia:

Les autores i Diego Yriarte
(pàgines senceres i Capítol 3, Apliquem la metodologia)

Disseny i maquetació: Odile Carabantes

Il·lustracions: Tonina Matamalas

Dibuix de la portada: Marta Fonseca (Col·lectiu Punt 6)

Revisió de textos:

Irene Cot Casanovas

Editorial: Col·lectiu Punt 6 SCCL

Impressió: Aubert

ISBN: 978-84-09-20625-4

Els continguts d'aquesta publicació estan subjectes a una llicència de Reconeixement-NoComercial-Sense-ObraDerivada (BY-NC-ND) amb finalitat no comercial i sense obra derivada. Es permet copiar i redistribuir el material en qualsevol mitjà i format, sempre que no tinguin finalitats comercials i no es distribueixi cap obra derivada. La llicència completa es pot consultar a <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.ca>

PATIS COEDUCATIUS

Guia per a la transformació feminista
dels espais educatius

Col·lectiu Punt 6 i Coeducació

ÍNDEX

Pròleg compartit	1
Capítol 1 Introducció	9
Capítol 2 Patis coeducatius: Com ho fem?	25
Fase 1: Fem comunitat i canviem la mirada	44
Com comencem?	44
Metodologia	45
Aprenentatges des de l'experiència	49
Fase 2: Observem, analitzem i qüestionem	50
Què hi passa, als patis?	50
Metodologia	52
Des de les tres dimensions	62
Aprenentatges des de l'experiència	69
Fase 3: Repensem, reequilibrem i transformem	72
Què proposem perquè els patis siguin coeducatius?	72
Metodologia	74
Des de les tres dimensions	84
Aprenentatges des de l'experiència	90
Fase 4: Valorem i acompanyem	94
Què hem transformat i com seguim?	94
Metodologia	96
Des de les tres dimensions	100
Aprenentatges des de l'experiència	103
Preguntes d'autoavaluació coeducativa als patis (PACpa)	104

Capítol 3 Apliquem la metodologia	117
Escola Drassanes, Ciutat Vella (Barcelona)	118
Escola Baró de Viver, Sant Andreu (Barcelona)	154
Capítol 4 Compartim altres experiències	195
El patio de mi casa, per Mercè Otero Vidal, Grup de coeducació de Ca la Dona	198
Els aspectes emocionals dels espais, per Júlia Moya	203
L'impacte del disseny del pati convencional en les relacions entre infants, per Joana Bou Suárez, Fil a l'agulla	212
Disseny i transformació participativa d'espais sostenibles, per Voltes cooperativa d'arquitectura	220
Paràmetres de valoració i estratègies d'intervenció per uns patis coeducatius, per Equal Saree (Dafne Saldaña, Julia Goula i Helena Cardona)	231
Bibliografia i recursos	241
Annexos: Eines i altres materials de suport	247

PATIS COEDUCATIUS

Guia per a la transformació feminista
dels espais educatius

Col·lectiu Punt 6 i Coeducació

PRÒLEG COMPARTIT

Marina Subirats Martori, Sociòloga, política i filòsofa i **Amparo Tomé González**, sociòloga de l'educació, investigadora en projectes de Gènere i Educació a nivell nacional i internacional.

Va ser cap a meitat dels anys vuitanta que ens vam adonar que alguna cosa passava als patis escolars. En aquell moment ja quedaven poques escoles que segreguessin per sexe; la gran majoria havien passat a ser mixtes, però encara no estava gaire clar quines conseqüències tindria aquest canvi. Eren realment igualitàries? O hi havia discriminacions de nens i nenes, tal com havia succeït en el passat?

Les anàlisis que venien d'altres països, més avançats en la coeducació, ens anaven donant pistes. I així vam començar a preguntar-nos què passava amb el llenguatge, amb els llibres, amb els currículums... i també als patis. Perquè quan vam començar a observar-los, de seguida va aparèixer un fet: no eren equitatius. Els nens ocupaven gairebé tot l'espai amb els seus jocs i les nenes quedaven arraconades, a vegades elles organitzaven algun joc, però sovint no el podien seguir perquè ells els prenien el lloc.

Cap als anys noranta la gran majoria dels jardins escolars havien desaparegut, substituïts per patis de ciment i convertits en pistes d'esport! Ningú no s'adonava que això volia dir que deixàvem als nens ocupar tot l'espai, aprendre a disposar-ne, mentre que les nenes aprenien a cedir-lo i a no ocupar l'espai?

Des de llavors vam treballar en més de cent escoles, posant a punt una metodologia d'observació i anàlisi dels espais escolars, especialment del pati.

L'objectiu no era només fer-ne el diagnòstic, sinó que les escoles prenguessin consciència del problema i comencessin a canviar els patis. Però tot anava molt lent i no teníem exemples reals de canvis.

Però, oh sorpresa, uns anys després algunes escoles van començar a adonar-se'n. Són temps d'innovacions pedagògiques i educatives en general, per fi ha arribat el moment. Algunes escoles van comprendre que allò que passava al pati no era just, i que no només havien d'ordenar diferentment l'ús de l'espai, sinó que calia redissenyar-lo per no marcar a priori a què es pot jugar i qui hi pot jugar. I per sort les nostres companyes del grup Coeducació, conjuntament amb la cooperativa d'arquitectes, sociòlogues i urbanistes feministes Col·lectiu Punt 6, van poder començar a treballar amb algunes d'aquestes escoles per posar a l'abast del professorat no només eines que els permetessin observar els patis sinó també eines per canviar-lo, fer-lo més polivalent, més democràtic, més educatiu.

De manera que el que trobareu en aquest llibre ja no és únicament la denúncia d'una forma de fer injusta i estereotipada, produïda pel sexisme inconscient, sinó que hi trobareu també tota una metodologia per treballar aquesta qüestió, per incorporar-hi les preferències i els criteris de les criatures, per obrir noves perspectives de joc i d'observació de la natura. Ja no som estrictament a la fase del diagnòstic, som a la fase de les solucions. Solucions que, no en tenim cap dubte, seran molt útils a les escoles que vulguin canviar els seus patis, que vulguin eliminar el sexisme i oferir al seu alumnat un ventall de possibilitats molt més gran en els moments d'esbarjo. Estem convençudes que tots aquests canvis faran avançar la coeducació i, per tant, la llibertat i creativitat de totes les criatures per gaudir dels seus lleures, tan importants des del punt de vista educatiu, i per desenvolupar al màxim totes les seves capacitats i potencialitats, independentment del sexe al qual pertanyen i del gènere que els ha estat atribuït.

Maria Prats Ferret, professora del Departament de Geografia de la Universitat Autònoma de Barcelona (UAB), integrant del Grup de Recerca de Geografia i Gènere.

El record més intens que conservo del pati de la meua escola és l'olor que feien les flors d'una tanca vegetal. També recordo que tot érem nenes i que no hi havia pista de futbol. D'això fa molts anys, l'olor roman, la resta ha canviat molt i més que ha de canviar encara. Aquest llibre és un regal per fer-ho possible, per seguir transformant els patis escolars des de la perspectiva feminista, per convertir-los en espais coeducatius, més inclusius i respectuosos amb la diversitat, per superar desigualtats i eliminar discriminacions.

La participació comunitària, l'urbanisme de la vida quotidiana, l'arquitectura de proximitat i la coeducació inspiren l'estratègia que es construeix en aquest llibre: l'estratègia transversal d'equilibrar la tranquil·litat, el moviment i el contacte amb la natura als patis escolars. La metodologia proposada, prèvia reflexió teòrica, és un resultat bastit des de la col·laboració i l'acció comunitària. Per això la proposta està molt reflexionada, ben explicada i ja experimentada. Agraïm a les autores l'esforç d'elaborar aquesta eina, imprescindible perquè els patis escolars esdevinguin llocs amb sentit per a totes les persones. Totes hi passem moltes hores de les nostres vides, que ens deixen records i aprenentatges que ens acompanyaran sempre, per això ens cal que siguin espais amb la màxima qualitat social i ambiental.

Pilar Lleonart, responsable de Barcelona Ciutat Educadora, Institut Municipal d'Educació (IMEB) de l'Ajuntament de Barcelona.

La proposta de treballar els patis escolars oberts al barri (Programa impulsat per l'IMEB en coordinació amb els districtes de Barcelona i els centres educatius) des de la mirada coeducativa va implicar, des del primer moment, un repte per al nostre programa. Saber que ho fariem sota el guiatge de les cooperatives Col·lectiu Punt 6 i Coeduacció va ser també una gran motivació, ja que implicava treballar des de l'expertesa i el rigor, així com des d'una perspectiva comunitària avalada per molts anys de treball.

Com a programa i com a professionals, ens va il·lusionar l'oportunitat de seguir avançant en la reflexió del valor educatiu dels patis escolars, aquesta vegada amb unes «ulleres coeducatives» que ens permetien una mirada diferent dels patis escolars i que plantejaven nous elements de debat. Durant aquests 2 anys, hem pogut constatar la capacitat transformadora del projecte, que des d'una mirada crítica i amb una metodologia acurada, ha permès un treball de proximitat, interdisciplinari i transversal.

Després d'aquesta experiència i de valorar-ne els resultats, considerem imprescindible seguir avançant i implementant polítiques públiques amb perspectiva de gènere en els diferents espais i temps educatius.

Ha estat un plaer aprendre d'aquest equip d'expertes que, des d'una mirada fresca i propera i amb gran qualitat tècnica i humana, han estat capaces de fer-nos còmplices i participants d'aquestes transformacions educatives i educadores tan necessàries. Estem molt agraïdes pel procés de construcció col·lectiu viscut i sentit, i per la mirada coeducativa generada. Un projecte que neix per seguir transformant.

Equip docent de l'escola Baró de Viver, escola que va participar en el projecte

Entenem l'escola com un lloc d'aprenentatge i socialització, un espai on infants, mestres i famílies convivim, ens relacionem i creixem junts. En aquest fluir diari, incloem l'estona de pati com una part important de convivència. És el moment i el lloc on les nenes i els nens interaccionen d'una manera més lliure i espontània, amb tots els conflictes i els entrebancs que això pot comportar.

Feia temps que a la nostra escola ens plantejàvem què podíem fer per dinamitzar aquestes estones i va ser aleshores que se'ns va presentar l'oportunitat de formar part del projecte de Patis coeducatius del Col·lectiu Puntó i Coeduacció. Va ser una invitació a la reflexió sobre què passa als nostres patis.

L'anàlisi de les diferents perspectives —d'infants, de mestres, de monitoratge, d'agents externs...— ens va permetre veure una realitat amagada, dissimulada o, simplement, acceptada. Va fer visible certes desigualtats, moltes vegades lligades al gènere. Així vam començar a obrir la nostra realitat a noves mirades, a noves formes d'educar més igualitàries.

La participació de tota la comunitat educativa —infants, famílies, docents...— és indispensable per transformar els espais i les consciències. Un treball cooperatiu en el qual cadascú aporta allò que sap fer, amb il·lusió, esforç i generositat, tot generant curiositat per afavorir la convivència i la relació. El resultat ha estat un espai on jugar, imaginar, compartir, somiar i créixer amb respecte i igualtat.

Escola Drassanes, escola que va participar en el projecte

El pati, entès com l'espai i el temps on els infants es relacionen i es mouen fora dels paràmetres de l'aula, sempre ha estat un focus d'atenció dels docents de l'Escola Drassanes.

Intuíem que l'actuació per millorar les accions i les relacions que es donen en aquest espai/temps passava forçosament per una mirada coeducativa. En aquesta línia vam començar a fer un treball d'anàlisi de la situació que ens va confirmar la nostra intuïció.

La proposta del projecte Patis coeducatius ens va permetre fer un procés de reflexió participatiu de tota la comunitat educativa (infants, docents i famílies) per definir entre totes el pati que volíem.

Aquest procés ens ha permès, d'una banda, millorar l'espai físic del pati i diversificar les activitats i, d'una altra banda, mantenir viu el debat de la coeducació, de les relacions entre infants i infants/adults i de la importància de la participació de les famílies en la vida de l'escola. També hem pogut transferir aquest model participatiu a altres àmbits.

Aquest ha estat l'inici d'un camí que volem continuar i sabem que, a partir d'ara, els reptes que ens plantejem sempre aniran acompanyats d'aquesta mirada coeducativa, reflexiva i democràtica.

Capítol 1

Introducció

PRESENTACIÓ DE LA GUIA I DEL PROJECTE

Què és aquesta guia i en quin projecte s'emmarca?

Aquesta guia és un recull de pràctiques i metodologies per a la transformació dels patis escolars amb una perspectiva de gènere realitzat per les cooperatives Col·lectiu Punt 6 i Coeducació. És el resultat del treball dut a terme durant dos cursos escolars (2016-17 i 2017-18) a les escoles Baró de Viver i Drassanes de Barcelona, en el marc d'un projecte subvencionat per l'àrea d'Educació per a la Justícia Global de l'Ajuntament de Barcelona. Aquest projecte ha estat guardonat amb el Premi Ciutat de Barcelona d'educació 2018.

L'objectiu d'aquesta guia és contribuir a la reflexió feminista sobre l'educació, aportant-hi teoria, metodologia i pràctica. Com a resultat de l'experiència i del desenvolupament de diversos projectes desenvolupats, des de Col·lectiu Punt 6 amb l'experiència en urbanisme feminista i processos participatius i des de Coeducació a partir del treball a diverses escoles en la incorporació de la perspectiva de gènere a l'educació i als espais, recollim de manera sistemàtica tant el marc teòric de treball com les metodologies emprades, per tal de compartir eines i pautes de treball a l'hora d'acompanyar les comunitats educatives i totes les persones que estiguin interessades en reflexionar sobre el pati.

És doncs una proposta metodològica per al canvi i la reflexió oferint eines per a fer-ho des d'una mirada feminista. Som molt conscients de la importància del context i les particularitats de cada centre educatiu, per això les propostes que s'ofereixen són obertes i es poden adaptar i adequar en funció de les característiques, possibilitats i necessitats. En aquest sentit, també posem molt en valor les tasques d'acompanyament per part de professionals externes i amb experiència i expertesa en la matèria que poden donar suport en les diferents fases del procés.

Qui som?

Col·lectiu Punt 6 i Coeducació som dues cooperatives feministes que treballem conjuntament a partir de la confluència de disciplines, compartint coneixements, metodologies i experiències. El nostre treball compartit té l'objectiu de multiplicar sabers, desenvolupar metodologies pròpies i ampliar coneixements.

Vam començar a caminar plegades el 2015 amb la realització d'un projecte de patis coeducatius a l'Escola Lluís Vives de Castelldefels i des de llavors hem seguit col·laborant i teixint aliances per a la transformació dels espais educatius amb una mirada feminista.

Com a feministes, i en la nostra feina compartida, les nostres vivències com a nenes, noies, dones, mares i cuidadores ens travessen i nodreixen la nostra mirada des de l'àmbit personal a l'àmbit polític. I per això també volem incidir, amb aquesta proposta, en un canvi coeducatiu en les escoles, en el nostre entorn i més enllà, que arribi també a les institucions públiques encarregades dels programes educatius i dels edificis d'escoles i instituts.

Col·lectiu Punt 6 som una cooperativa de treball sense ànim de lucre formada per 5 sòcies i actualment 3 treballadores i diverses col·laboradores. Som un grup de professionals urbanistes, sociòlogues i arquitectes feministes que repensem els espais domèstics, comunitaris i públics des d'una perspectiva de gènere interseccional a través de la participació i l'acció comunitària, i amb l'objectiu de posar les necessitats de les persones en el centre de les decisions. Considerem que l'espai és escenari i reproductor de desigualtats i per això treballem perquè els territoris siguin el suport físic de les necessitats de les persones, en el marc d'una societat diversa i heterogènia per tal d'afavorir una vida sense discriminacions de cap tipus. La nostra feina es centra en 3 eixos principals: la participació comunitària, l'urbanisme per a la vida quotidiana i l'arquitectura de proximitat.

Coeducació som una cooperativa de treball sense ànim de lucre formada per 3 sòcies, una treballadora i diverses col·laboradores, totes procedents de diferents disciplines. Treballem per la transformació educativa des d'una perspectiva de gènere interseccional i ho fem a partir de l'acompanyament, la formació i l'assessorament del personal educatiu i tècnic.

Partim de la convicció del poder transformador de l'educació i per tant, posem el focus en la seva funció socialitzadora i en la seva vessant comunitària. D'aquesta manera, els agents educatius són els protagonistes de les nostres intervencions com a persones adultes que acompanyen les criatures en la descoberta del món i de si mateixes.

Com s'estructura?

La guia s'estructura en tres grans apartats. Primer, presentem el marc teòric a partir del qual desenvolupem tota la feina, la nostra mirada feminista de l'educació i dels espais. Aquesta mirada incideix en totes les fases i moments del procés, des de la mateixa definició fins a les metodologies participatives, passant per les eines d'observació i visibilització, entre d'altres.

El cos central de la guia és la proposta teòrica i metodològica de com nosaltres fem patis coeducatius i està estructurat en els quatre passos que hem seguit i desenvolupat.

Al final de l'apartat oferim una eina de treball transversal que acompanya la guia «Preguntes d'autoavaluació coeducativa als patis» (PACpa). Aquest és un material de suport per al desplegament del projecte i que alhora acompanya el debat i la reflexió col·lectiva en les diferents fases.

A la versió completa digital, aquest apartat central segueix amb la presentació de la nostra experiència en l'aplicació d'aquesta metodologia a les dues escoles que es van implicar en el projecte, l'Escola Drassanes i l'Escola Baró de Viver de Barcelona. Per tancar la guia, presentem un recull d'experiències relacionades i complementàries dutes a terme per altres entitats i col·lectius amb la finalitat de donar peu a la reflexió, l'intercanvi i el reconeixement.

Finalment, a l'apartat d'annexos, oferim altres eines complementàries que proposem utilitzar en les distintes fases com a material de suport.

A qui va dirigida?

Aquesta guia va dirigida a totes les persones que tinguin interès en posar una mirada feminista al pati de l'escola (personal docent, famílies, professionals, estudiants, administracions, altres persones vinculades al món de l'educació en el temps de lleure i públic en general), per a treballar des d'aquest espai en la transformació coeducativa de l'escola i dels espais educatius.

Per a nosaltres la coeducació és una eina política de transformació social, per això és bàsic que tothom pugui incorporar-la i desenvolupar-la.

La metodologia aplicada es basa en tota l'experiència desenvolupada majoritàriament en escoles d'infantil i primària, és per això que generalment parlem d'infants i mestres. Tot i això, estem començant a treballar per aplicar-la en escoles de secundària analitzant si aquest model és l'adequat o si caldria incorporar o modificar alguns aspectes per a adaptar-lo. Si bé físicament solen ser molt similars, hi ha diversos aspectes com les dinàmiques i relacions que s'hi generen, així com la mateixa concepció que es té de l'espai i del temps del pati, que divergeixen força en els diferents fases educatives. Actualment, com a entitats, estem en aquest procés i esperem poder-la desenvolupar en els propers anys.

Tot el contingut d'aquesta guia, des del llenguatge escrit i gràfic fins a l'estructura i els exemples, s'ha elaborat amb vocació que sigui llegible i comprensible per a tothom.

Nota de les autores i agraïments

Més enllà de teories, metodologies i eines, tenim ganes d'explicar-vos des del cor i des de les nostres pròpies vivències tot allò que hem experimentat i sentit durant aquests darrers cursos amb aquest projecte.

Treballar a les escoles i poder participar en els processos de canvi i transformació és per a nosaltres un privilegi. La nostra posició no sempre és fàcil ja que som agents externs que hi apareixem proposant tasques i dinàmiques, mentre al centre educatiu, cada dia i en tot moment, hi estan passant moltes coses que ocupen totes les persones implicades.

També som molt conscients que tant l'equip docent com els equips de monitoratge saben molt bé què hi passa al pati i quines són les seves dinàmiques i els seus conflictes, i hi dediquen molt de temps, no només a observar sinó a buscar les millors maneres de gestionar aquest temps i espai. Agraïm molt, doncs, l'esforç i la dedicació que les escoles posen en tot el procés per poder avançar col·lectivament cap al canvi. En aquest sentit, la nostra aportació des de fora, el que vol és acompanyar la incorporació d'aquesta perspectiva crítica feminista, per tal que la mirada i les accions que ja s'hi desenvolupen, contemplin noves dimensions que, a vegades, passen desapercibudes.

El fet de dedicar esforç i energia al treball dels patis coeducatius és per a nosaltres un desig personal i una acció política. Creiem que caminar cap a unes escoles feministes és una necessitat del canvi social i també individual. Òbviament el pati no ho és tot, però sí que és un espai on es reproduïen dinàmiques d'exclusió social i relacions de poder anàlogues a les que es donen a la societat i també en el món adult. Començar a treballar des dels patis és una forma de prendre consciència, de modificar creences i d'aportar canvis i oportunitats, no només per als infants, sinó també per a les persones adultes que hi són presents.

La proposta que aquí presentem és fruit de les ganes de treballar conjuntament de Col·lectiu Punt 6 i Coeducació, perquè estem convençudes que les transformacions dels patis de les escoles han de fer-se des de la interdisciplinarietat de mirades per poder aconseguir una transformació feminista en l'educació i en els espais que habiten els infants.

Per a nosaltres ha estat una gran oportunitat i un gran aprenentatge viure tot aquest procés que ha durat molts anys i que considerem encara viu i en constant transformació. El nostre treball a les escoles ens aporta dia a dia nous reptes i ens obre les portes a seguir descobrint nous camins i noves formes de treballar conjuntament.

En aquest espai també volem reconèixer, posar en valor i sobretot agrair a les escoles que han participat en aquest projecte i en altres dels quals hem après molt i aprenem cada dia; mestres, famílies i, especialment als infants, que amb la vostra implicació i entusiasme heu fet que això sigui possible. També, al treball de moltes altres dones feministes que des de l'educació, l'arquitectura i l'urbanisme han estat pioneres en incorporar una mirada feminista a la pedagogia i als espais, sense les quals tot això no hagués estat possible. Moltes gràcies Amparo Tomé, Marina Subirats, Zaida Muxi, i a l'equip de la UAB amb Maria Prats, Anna Ortiz i Mireia Baylina; a Genoveva Sastre i Montserrat Moreno Marimon, a Mercè Otero Vidal i al grup de Coeducació de Ca la Dona; i a les mestres que des de fa molts anys treballem perquè la coeducació sigui una realitat a les nostres escoles. A totes vosaltres moltes gràcies, és un plaer caminar al vostre costat, compartint i aprenent dia a dia.

FOTO: DIEGO YRIARTE

LA NOSTRA MIRADA FEMINISTA DE L'EDUCACIÓ I DELS ESPAIS

El contingut que es proposa en aquesta guia es pensa, es crea, s'aplica i s'avalua des del feminisme. Vivim en una societat sexista, androcèntrica i patriarcal i en base a això s'estructura i s'organitza la vida. El feminisme com a teoria i pràctica ens permet posar aquesta mirada centrada en l'anàlisi crítica de la realitat social, alhora que ens brinda el camí cap al canvi social d'arrel.

Les estructures de desigualtat són diverses i es nodreixen i reproduïxen també des de les institucions, des dels espais i des de les relacions, ja que es sustenten en un sistema de creences que, si bé es van modificant i adaptant a les noves realitats, parteixen d'una idea implícita i arrelada que encara perviu: l'opressió i les relacions de poder generades pel sistema sexe-gènere.

El sistema sexe-gènere és un sistema de creences que organitza i jerarquitzava les persones en funció del seu gènere contemplant només dues possibilitats (home-dona). Aquest gènere se'ns adscriu partint d'una lectura binària dels cossos que determina el sexe de les persones (mascle-femella) i pressuposa una correspondència entre aquests cossos i les identitats de gènere (cisgènere: mascle-home; femella-dona). Integra una relació de desigualtat en la qual el gènere masculí té més poder que el femení (masclisme) i també pressuposa un desig sexual heterosexual obviant qualsevol altre opció (norma heterosexual-heteronormativitat). Com qualsevol sistema normatiu exclou i discrimina les experiències que no s'ajusten a la norma, d'aquesta manera genera un marc que determina el «què» i el «com» hem de ser, fer i sentir (Rivas Moreno, A. i VVAA. 2019).

A més del gènere, existeixen altres variables que generen opressions i privilegis, aquesta és l'aportació que es fa des de la interseccionalitat, que visibilitza el fet que diferents fonts estructurals de desigualtat (o organitzadors socials) com són el gènere, l'ètnia, la classe o el desig sexual que estructuren la vida de les persones, no són naturals sinó que

estan construïdes i, a més, estan interrelacionades i mantenen relacions recíproques (Platero, 2014).

És des de l'educació, l'arquitectura i l'urbanisme des d'on aportem eines per a aquesta transformació. L'escola, com a institució, també forma part d'aquest sistema i, tot i que existeix la idea de la neutralitat en els entorns educatius, és cert que queda molt camí per recórrer. L'escola com a agent de socialització primària dels infants té un paper cabdal en la construcció de les identitats i relacions de gènere. Som conscients que els infants quan hi arriben ja venen amb una motxilla, amb idees i creences de la família, l'entorn immediat i els mitjans de comunicació, entre d'altres. No obstant, des dels centres educatius tenim la responsabilitat de generar espais segurs per als infants, on ni el gènere (ni tampoc la classe, la raça, l'origen o les capacitats) es converteixin en elements de categorització i, en conseqüència, no rebim un tracte diferenciat basat en creences i estereotips.

És possible que moltes persones que us dediqueu a l'educació i estigueu en contacte dia a dia amb els infants estigueu pensant que el tracte és igual per a tothom, i el més normal és pensar que no veiem nens i nenes sinó que veiem persones. És complex poder tenir una mirada neutra. El sistema sexe-gènere està tan arrelat al nostre inconscient que actua per si sol, i és des de la mirada crítica i la consciència atenta que podem modificar la manera com veiem, llegim i ens relacionem amb les criatures i també amb les persones adultes. Aquesta és, doncs, una primera part, i possiblement la més influent, la interacció amb les criatures (entenent la interacció des de l'acció i també des de l'omissió). No obstant això, no és l'única ja que són molts els elements que influeixen en aquesta construcció com ara els materials, els continguts, el llenguatge, les propostes i l'espai.

Per a la incorporació d'aquesta mirada, treballem des de la coeducació com a pedagogia crítica feminista, que incorpora la perspectiva de gènere a l'educació i que té per objectiu trencar els mandats de gènere, acabar amb el sexisme, el masclisme i l'androcentrisme present a la nostra societat, així com amb les múltiples desigualtats i formes de discriminació que se'n deriven.

És una pedagogia perquè aporta una visió metodològica que s'aplica de manera transversal i no se centra únicament

en els continguts sinó que fa èmfasi en les maneres d'estar, intervenir i relacionar-nos.

És crítica perquè té per objectiu no només l'anàlisi crítica de la realitat, sinó que és una acció política i busca la transformació social.

És feminista perquè posa l'èmfasi en el gènere com a element clau de discriminació i exclusió, incorporant la perspectiva de gènere a l'educació. Alhora, ens ofereix un model conceptual que aplica una mirada específica sobre la societat.

Adoptar una perspectiva de gènere en l'educació consisteix en posar al centre de l'anàlisi la socialització de gènere (l'aprenentatge de ser dones i homes), els models derivats d'aquesta socialització i les conseqüències d'aquests aprenentatges, tenint en compte els mandats de gènere (identitats, conductes, aparences i desitjos sexuals) a l'hora de formular, aplicar i avaluar les propostes pedagògiques.

Definim, doncs, la coeducació com un paradigma que pren com a element central l'aplicació d'una perspectiva de gènere sobre l'educació i el reconeixement de la socialització de gènere com a element clau en els processos d'aprenentatge i la construccions de les identitats. Es configura al voltant de nombrosos conceptes com ara escola mixta, gènere, masclisme, androcentrisme, homofòbia, transfòbia, diversitat, sistema sexe-gènere, feminitat i masculinitat hegemònica, i un llarg etcètera. Ara bé, la idea de coeducació, com succeeix amb molts dels termes emprats a les ciències socials, incorpora diferents elements i matisos en funció de qui l'utilitzi i s'ha anat ampliant, qüestionant i redefinint d'acord amb els debats que han anat sorgint al si dels feminismes (Rivas Moreno, A. et al. 2019).

Tornant als elements de socialització presents al centre, l'espai és per a nosaltres també un dels aspectes claus i influents: com està configurat, com s'entén, s'interpreta i es llegeix per part dels infants i de les adultes.

Segons l'informe Breus#31 de la Fundació Jaume Bofill, els infants passen unes 525 hores l'any al pati, més hores de les que es dediquen a l'educació física o gairebé el mateix temps que es dedica a les llengües. Seria estrany, doncs, imaginar que no dediquéssim molt de temps a programar i avaluar què hi passa, què hi fem i com funcionen aquestes matèries.

Així doncs és imprescindible posar la mirada i el temps en pensar i repensar què hi passa, com un espai i temps educatiu més, un espai en què es conformen i perpetuen valors socials. I és justament aquest potencial com a reproductor cultural allò que li dona tant de valor com a escenari on re-significar les relacions socials.

És un espai i un temps que sovint és considerat per les persones adultes com a neutre, en el qual els infants es relacionen i escullen què fan lliurement, però l'observació empírica ens ha mostrat que sol tenir una forta càrrega de gènere, tant en l'espai i la disposició com en les relacions que es creen i en les activitats que s'hi desenvolupen. Tal com apunten Amparo Tomé i Marina Subirats al pati de jocs existeix desigualtat sexual perquè ni els recursos ni l'espai es distribueixen equitativament entre nenes i nens, però també perquè el tipus de jocs que desenvolupen unes i altres tenen una clara marca de gènere (Tomé, A; Subirats, M. 2007). També Baylina, Ortiz i Prats (2006) en el seu treball sobre els espais de joc a la vida quotidiana de nenes i nens en entorns urbans, expliquen que el factor edat és l'element organitzador dels espais de joc i que amb l'edat augmenta la segregació de nenes i nens segons el tipus de joc. En general, els nens fan un ús més extensiu de l'espai que les nenes.

Tot espai –des del disseny, els materials i la distribució– condiciona l'ús que en fan les persones i, per tant, condiciona les relacions humanes que s'hi produeixen i la convivència.

El disseny del pati escolar, igual que passa també amb altres espais públics dels barris, reproduïx els rols de gènere i genera discriminacions de diferents tipus. I no només reproduceix, sinó que també perpetua, i influeix en la construcció de les identitats de gènere en tant que s'hi solen reproduir rols i estereotips de gènere. Baylina, Ortiz i Prats (2008) destaquen la importància dels espais públics a la vida quotidiana de nenes i nens, en el seu procés de socialització, integració i adquisició d'autonomia, així com en el seu benestar físic i mental. En molts sentits els patis escolars es poden equiparar als espais públics, en la seva funció de socialització.

Per la seva banda, l'arquitectura i l'urbanisme feminista han demostrat que el disseny dels espais no és neutre i han treballat per posar la vida de les persones al centre de les

decisiones urbanes i en conseqüència, també dels espais educatius. Vivim en una societat desigual en què les persones tenim diferents oportunitats i obligacions depenent de si som dones, homes o tenim identitat no binària, i aquesta desigualtat es veu reflectida en la manera com es construeix l'espai. Aquestes diferències es construeixen i reproduïxen ja des de la primera infància, moment en què les criatures aprenen a ocupar l'espai, a relacionar-se i en què també es creen situacions jeràrquiques i de discriminació.

L'urbanisme feminista posa al centre la vida quotidiana de les persones, que està formada per diferents esferes: productiva, reproductiva, personal i comunitària; i dona el mateix valor a totes les esferes a l'hora de planificar i dissenyar espais, a diferència de l'urbanisme tradicional, que ha prioritzat l'esfera productiva del treball, responnent a un model de societat capitalista i patriarcal. Traslladant aquesta concepció tradicional de l'espai i l'urbanisme als patis de les escoles, la pista sol ser l'espai més gran i més central, alhora que aquells que l'usen majoritàriament, que solen ser nens que s'ajusten a la norma de gènere i de més edat, gaudeixen d'un major estatus i valoració social (l'espai es considera que d'alguna manera els pertany, poden «decidir» qui juga i qui no, l'activitat que s'hi desenvolupa no és posada en dubte, etc.). Per contra, trobem els espais on es duen a terme activitats relacionades amb la cura, les relacions més íntimes i la tranquil·litat, és a dir, aquells que estarien més relacionats amb l'esfera reproductiva i personal. Aquestes activitats no gaudeixen d'estatus ni de valoració social i en conseqüència solen estar relegades a la perifèria, disposar de poc espai o poc cuidat. Aquests espais solen estar ocupats principalment per nenes i per infants que no s'ajusten a les normes de gènere.

El pati és un dels espais on els infants desenvolupen moltes de les seves capacitats, però també on aprenen a relacionar-se amb les altres persones, a conèixer altres experiències, a viure, a comprendre, a compartir en un espai comú amb gent diversa. Per això, des de la mirada coeducativa, és fonamental posar atenció en la seva configuració, en els valors que aquests espais transmeten a criatures i joves i també observar com en l'ús d'aquest espais es generen diferents apropiacions i discriminacions, seguint les normes de gènere.

Aquestes són les que més tard reproduiran a casa i al carrer, és per això que té tanta importància treballar l'accés als diferents espais com un dret, des de la infància. Baylina, Ortiz i Prats (2008) citant el treball d'altres teòriques feministes, enumeren com influeix el gènere en l'ús de l'espai a la infància. Les autores destaquen la manca de seguretat de les dones en relació al seu cos, que es dona ja des de la infància i que fa que les nenes es continguin a l'hora «d'ocupar» l'espai i a inhibir el moviment del seu propi cos.

El punt de partida des del qual es proposa aquest treball és, doncs, des del sistema sexe-gènere com a marc interpretatiu, que permet observar i analitzar com l'espai i les dinàmiques reproduïxen aquest sistema alhora que el perpetuen, i elaborar propostes i buscar-hi solucions que el superin. És a dir, que promoguin i acullin la diversitat, que trenquin amb el binarisme, que no generin desigualtats i que no afavoreixin la reproducció de rols i estereotips de gènere per part dels infants, alhora que ofereixin opcions que possibilitin un desenvolupament més divers, ampli i inclusiu.

Per nosaltres, els **patis coeducatius** són espais dissenyats físicament i concebuts col·lectivament que promouen les relacions igualitàries i busquen trencar amb les jerarquies socials establertes incorporant la mirada i la pràctica feminista i interseccional. Són espais on les activitats, els rols i les dinàmiques no reproduïxen els estereotips i mandats de gènere i en els que es dona un ús compartit dels espais, recursos i activitats entre els infants, alhora que es dona un equilibri en el seu ús entre gèneres, edats, orígens i capacitats diferents.

Així mateix, ofereixen una diversitat d'opcions d'ús, tant a nivell de materials i activitats, com de configuració i ús i, atenent al seu caràcter pedagògic, no estan desvinculats del que passa a l'interior de les aules i es viuen com un continu amb el temps lectiu.

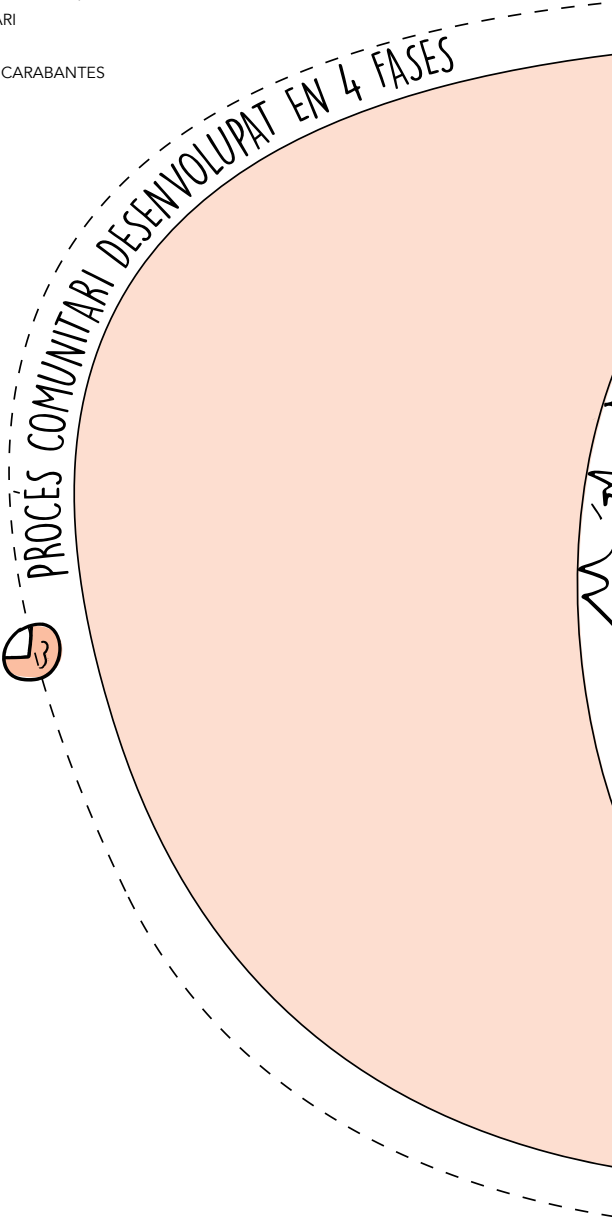
Els patis coeducatius són també, un procés viu i dinàmic en constant revisió, un camí per al canvi que implica el dins i el fora, les persones grans i les persones petites, i que es converteix en la llavor per transformar les relacions de gènere que es perpetuen en la nostra societat i que es reflecteixen des de la infància. Per això, requereixen l'acompanyament d'una mirada adulta amorosa i curiosa pel poder socialitzador que tenen.

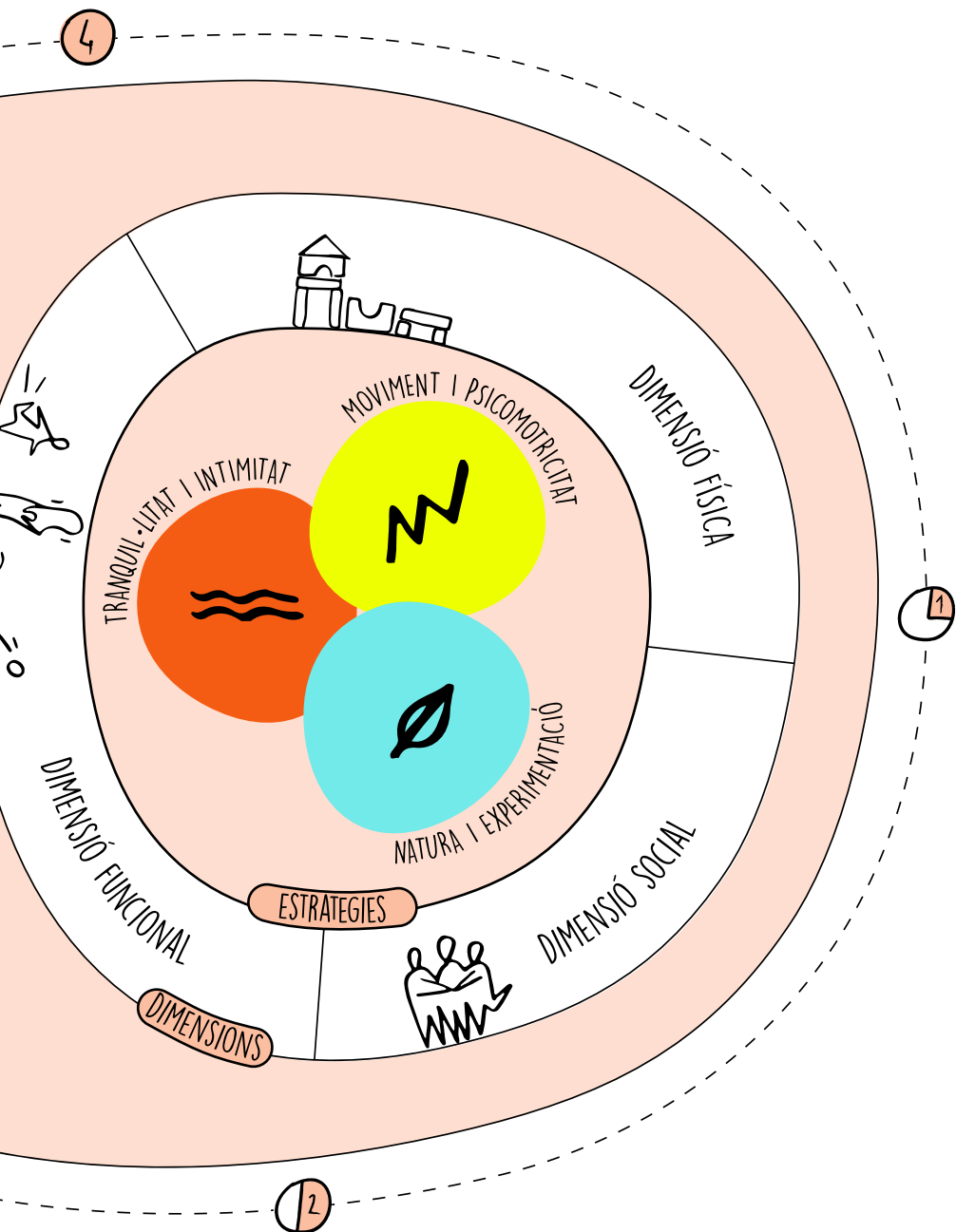
Capítol 2

Patis coeducatius: Com ho fem?

FIG1. DIAGRAMA METODOLÒGIC AMB L'OBJECTIU PRINCIPAL, LES ESTRATÈGIES DE REEQUILIBRI I LES DIMENSIONS DE TREBALL, DESENVOLUPAT EN 4 FASES AMB UN PROCÉS COMUNITARI

IL·LUSTRACIÓ: TONINA MATAMALAS I ODILE CARABANTES

La proposta de començar a treballar la coeducació a partir dels patis escolars pren com a punt de partida la necessitat de posar la mirada sobre uns espais i uns temps que tenen un enorme potencial socialitzador i educatiu.

Si bé entenem l'espai exterior com un espai amb múltiples usos i possibilitats, tant dins de l'horari lectiu com fora, centrarem aquest treball en l'ús d'aquests espais en els temps considerats com a «esbarjo» ja sigui en horari lectiu, en horari de menjador, d'extraescolars o de patis oberts a la comunitat.

El que tenen en comú tots aquests temps o moments és que la intervenció de les persones adultes és menor que la resta dels temps que els infants són al centre educatiu. Les relacions que s'estableixen entre les criatures, així com les activitats diverses que hi desenvolupen, influeixen directament en la configuració de les seves identitats, en la seva socialització i en el seu desenvolupament emocional i relacional.

Posar la mirada activa sobre els patis escolars és una molt bona manera de prendre consciència de com s'estableixen les relacions entre els infants i de com aquestes influeixen en el seu desenvolupament.

Com a proposta d'anàlisi i intervenció al pati proposem els següents elements de treball. En aquest espai els presentem i en els diferents apartats aniran apareixent, ja que són els que emmarquen els diferents passos a seguir.

Com a metodologia, proposem uns **objectius coeducatius**, que hem identificat que cal assolir, i que estaran presents al llarg de tot el procés. Per arribar a aquests objectius, utilitzem una **estratègia transversal d'equilibrar** tres àrees, que es definiran en **tres dimensions de treball**. Per aplicar tot això, proposem desenvolupar la metodologia en **4 fases d'actuació** en un **procés comunitari amb diferents formes de participació**. Aquesta metodologia sorgeix dels treballs i estudis fets sobre aquesta temàtica, és un treball en permanent evolució.

OBJECTIUS COEDUCATIUS

L'objectiu principal d'aquesta proposta és aconseguir que els patis escolars siguin coeducatius.

A més, proposem els següents **objectius generals** marc:

- Equilibrar les desigualtats en l'ús de l'espai entre gèneres, edats, orígens i diversitats funcionals
- Fomentar l'ús compartit d'espais, recursos i activitats entre gèneres, edats, orígens i diversitats funcionals
- Disminuir la diferenciació d'activitats per gènere que solen respondre als estereotips i reforçar els models de gènere

DIMENSIONS DE TREBALL

Tant per a l'anàlisi com per a totes les intervencions posteriors, proposem treballar tenint en compte tres dimensions: la física, la funcional i la social. Són dimensions que no funcionen de manera aïllada sinó que estan interrelacionades i interactuen en tot moment. Així doncs, cal fer l'exercici de mirar-les una a una per, després, comprendre-les conjuntament en la seva globalitat. L'objectiu de presentar-les de manera separada és perquè, en primer lloc, interpel·len diferents agents educatius i, en segon lloc, perquè usem diferents metodologies per a l'anàlisi de les situacions, la interpretació dels resultats, la reflexió pedagògica i les intervencions que se'n derivin.

La dimensió física

Aquesta és la dimensió més visible i més fàcilment identificable. Com és físicament l'espai i quines característiques té, quines tipologies d'espais hi ha (un sol espai o diferents espais amb racons, grans o petits...), quines qualitats té cada espai (més natural, més pavimentat, amb ombra o sense...), quina és la seva disposició (directament en relació a les aules, espais fraccionats o integrats, comunicats entre si o aïllats, amb més o menys visibilitat...), quin grau de definició tenen (definits per a fer-hi activitats concretes o si són espais ambivalents), entre d'altres. Aquesta dimensió inclou també tot allò que té a veure amb altres elements físics ambientals, com ara la vegetació, la llum, la temperatura o els elements decoratius presents a l'espai. Així mateix, incloem en aquesta dimensió l'oferta, la disposició i l'accessibilitat de material, entès aquest com tot el que s'hi aporta de manera externa i que no està inclòs en la mateixa definició i estructura de l'espai. El material pot ser divers, fix o mòbil, amb una funció més o menys definida, i pot promoure diferents tipologies d'activitat (com jocs de taula, pilotes, caixes amb diferents elements...).

Els espais i les seves qualitats afavoreixen, potencien o limiten la realització d'unes activitats o altres. També influeixen en les dinàmiques relacionals que s'hi donen i poden generar relacions de poder, situacions d'exclusió i de discriminació. Això es vincula amb les atribucions i valoracions socials que tenen els espais. Igual que passa a l'espai públic i a l'imaginari social, es construeix en els espais dels patis.

La dimensió funcional

Aquesta dimensió fa referència a les diverses activitats que es poden desenvolupar a l'espai del pati, entenent les activitats en el sentit més ampli de la paraula. Allò que en ocasions considerem que és no fer res, en aquest espai (i, de fet, en tots) sempre és alguna cosa i té implicacions.

Podem pensar en les activitats des d'allò que creiem que fomenten (aprenentatges, desenvolupament físic, etc.), des de les formes de relació que promouen o afavoreixen (cooperació, intimitat, etc.), entre d'altres. En tot cas, si ho vinculem amb les àrees d'equilibri podem pensar en activitats que poden estar vinculades al cos i al moviment divers (més o menys expansiu), vinculades a la tranquil·litat, la intimitat i la cura o vinculades a l'experimentació i al contacte amb la natura. Aquestes són tres àrees d'anàlisi globals que poden estar interrelacionades, així com també ho poden estar les activitats que es vinculen a cadascuna d'elles. En tot cas, depenent de quines siguin les activitats que es desenvolupin al pati, els aprenentatges seran uns o altres.

La normativa i la concepció del temps i de l'espai del pati que tinguin tant les persones adultes com els infants condicionarà les activitats que s'hi realitzen i com aquestes es viuen.

Aquesta dimensió es relaciona amb la dimensió física en tant que l'espai condicionarà allò que s'hi pugui fer. Per exemple, si en un pati l'espai està configurat perquè el moviment sigui sempre en un nivell pla, difícilment es poden realitzar altres tipus de moviments, com ara grimpar o gronxar-se, o en el cas que el pati sigui tot pavimentat la interacció amb la natura serà més complicada.

La dimensió social

Aquesta dimensió fa referència als vincles, les relacions i les projeccions que s'estableixen entre totes les persones en els temps de pati. Entenem, doncs, que inclou tant la part de relació entre els infants, com les relacions que s'estableixen entre les persones adultes; i entre les persones adultes i els infants.

Aquesta dimensió contempla els conflictes visibles i invisibles: quins són, entre qui, quines són les causes, com s'intervé o no s'intervé, com els vivim (adultes i infants), com es treballen i quina repercussió tenen a l'aula, a fora de l'escola, al barri i en d'altres espais, ja que com a espai de relació, tot el que passa a l'escola, té impacte en totes les escales que habitem i viceversa.

Aquesta dimensió inclou també diversos aspectes que tenen a veure principalment amb la mirada adulta, com són la concepció que tenen del temps i de l'espai del pati (temps d'esbarjo, temps d'aprenentatge, espai educatiu, espai de relació...), la normativa (límits, possibilitats, etc.), el paper i les funcions que té la persona adulta en el temps/espai del pati i el que allà hi passa o la mirada que s'hi aplica, entre d'altres.

ESTRATÈGIA TRANSVERSAL D'EQUILIBRAR

Per donar resposta a aquests objectius coeducatius, plantejem una estratègia transversal que consisteix en la presència d'equilibri entre tres àrees, tant a nivell físic com a nivell d'ús, d'activitats i de relacions. Aquestes són:

Tranquil·litat i intimitat:

Espais que permetin fer diverses activitats amb tranquil·litat, sense interferències d'altres activitats, on pugui donar-se un ritme tranquil (si és possible, amb poc volum), on es pugui parlar tranquil·lament. Alhora, possibilitar certa intimitat per als infants i poca exposició pública, en cas que l'activitat ho requereixi. Aquesta àrea permet donar valor a allò que no es valora: tots aquells jocs i accions que es vinculen tradicionalment amb els rols femenins estereotipats, activitats més calmades, les cures i les relacions basades en la cooperació i no en la competició.

Moviment i psicomotricitat:

Fa referència a tots els espais que permeten diversos tipus de moviment i no solament els de tipus expansiu o activitats físiques més competitives, com són el futbol o el bàsquet, vinculades tradicionalment amb els rols masculins estereotipats. Es tracta d'introduir altres moviments, com ara jocs de grup que impliquin córrer, amagar-se, jugar amb una pilota o un moca-dor, etc. que ajudin a promoure l'autonomia, l'autoestima, el coneixement del propi cos, amb els seus límits i possibilitats, el respecte i l'ajuda mútua.

Experimentació i contacte amb la natura:

Espais que permetin el contacte directe amb la natura tot afavorint l'experimentació. Pot ser un espai on gaudir d'estar entre plantes o amb troncs, un espai on veure créixer les hortalisses, o un espai on poder jugar amb la sorra i l'aigua, etc. Aquesta àrea afavoreix la diversitat a l'espai, permet el desenvolupament d'altres tipus de jocs i l'experimentació. Un pati també pot ser un jardí i no només una pista. Així doncs, podem parlar de natura per observar i crear un ambient més verd, natura per a sentir el cicle de la vida (veure créixer, morir, etc.) i natura com a eina d'experimentació física (jugar amb la sorra, amb els troncs, amb les plantes, amb els insectes,...).

FASES D'ACTUACIÓ

Desenvoluparem la proposta metodològica que oferim aplicant-la a cadascun dels temes exposats prèviament (objectius, estratègies i dimensions), partint de les fases seguides en la realització d'un projecte de pati coeducatiu.

A la primera fase «**Fem comunitat i canviem la mirada**» ens preguntem com comencem. Aquesta fase té per objectiu involucrar tota la comunitat educativa per iniciar un procés de presa de consciència del pati com a espai i temps educatiu on sovint es reproduïxen els mandats de gènere, tant en el disseny, com en l'ús i en les relacions que s'hi generen. És per això que en aquesta primera fase es duen a terme activitats de formació i sensibilització amb el conjunt de la comunitat educativa: personal docent, personal educatiu de lleure, famílies i infants.

A la segona fase «**Observem, analitzem i qüestionem**» ens preguntem què passa als patis. L'objectiu d'aquesta fase és observar, analitzar i reflexionar sobre les relacions i l'ús de l'espai al pati de l'escola des d'una perspectiva de gènere interseccional. Això es materialitza amb la realització d'una diagnosi participativa elaborada a partir de diverses eines d'observació sistemàtica. Les dades recollides, tant per l'equip de mestres com per l'equip de menjador, i de monitoratge en el cas de patis oberts, es complementen amb les veus dels infants que donen la seva mirada explicant les seves vivències al pati. Tot aquest material és el punt de partida per a la reflexió i l'anàlisi i això es du a terme amb els diferents agents implicats a partir dels grups impulsors d'infants i els grups impulsors d'adultes.

A la tercera fase **«Repensem, reequilibrem i transformem»** ens plantegem la qüestió de què proposem perquè els patis siguin coeducatius. L'objectiu d'aquesta fase és decidir, amb el conjunt de la comunitat educativa, com donar respostes a les necessitats identificades a la diagnosi i definir un conjunt d'accions i de transformacions per dissenyar i desenvolupar un pati coeducatiu.

A la quarta fase **«Valorem i acompanyem»** ens preguntem què hem transformat i com seguim. Aquesta fase és transversal a totes les fases i té per objectiu fer un seguiment de tot el procés amb una avaluació inicial i final, així com definir actuacions que donin continuïtat al projecte i donar-ne a conèixer els resultats.

A continuació, desenvoluparem les fases amb una introducció conceptual d'allò que treballem en cadascuna i l'exposició detallada de la metodologia que proposem. Això inclou les accions a desenvolupar i les eines metodològiques que ajuden a desenvolupar-les. Tot seguit, exposem els resultats obtinguts en les tres dimensions d'anàlisi que engloba aquesta metodologia (física, funcional i social) i algunes propostes sorgides de l'experiència i que hem après amb l'elaboració dels diferents projectes. El procés de transformació de patis coeducatius passa per aquestes quatre fases i té una durada de dos cursos lectius aproximadament.

El quadre següent presenta les fases amb els seus objectius específics, les accions que inclouen i les eines utilitzades.

**Fase 1: FEM COMUNITAT
I CANVIEM LA MIRADA**
Com comencem?

Objectiu específic: Involucrar tota la comunitat educativa per iniciar un procés de presa de consciència del pati com a espai i com a temps educatiu que sovint reproduceix els mandats de gènere, tant en el seu disseny, com en el seu ús i en les relacions que s'hi generen.

Accions

A1.1 Definir amb el centre com desenvoluparem el projecte

A1.2 Donar a conèixer el projecte i definir els canals de comunicació

A1.3 Formar els grups motors d'infants i d'adultes i definir altres formes de participació

A1.4 Iniciar el canvi de mirada

**Fase 2: OBSERVEM,
ANALITZEM I QÜESTIONEM**
Què hi passa, als patis?

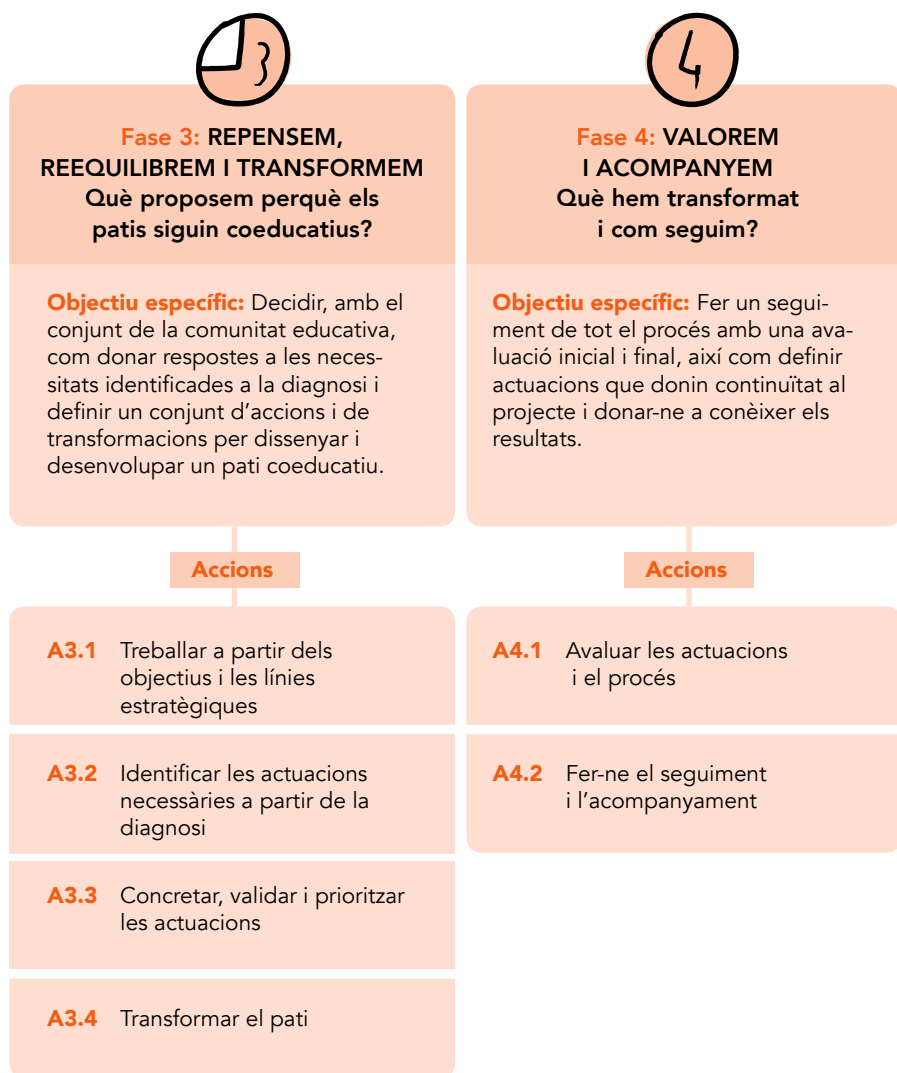
Objectiu específic: Observar, analitzar i reflexionar sobre les relacions i l'ús de l'espai al pati de l'escola des d'una perspectiva de gènere interseccional.

Accions

A2.1 Recollir les dades des de les diferents vivències i experiències

A2.2 Analitzar i reflexionar sobre els resultats entre tota la comunitat

A2.3 Elaborar una codiagnosi participativa del pati

PROCÉS COMUNITARI I FORMES DE PARTICIPACIÓ

Com a projecte comunitari, ha d'incloure diferents formes de participació o rols desenvolupats per totes les persones involucrades. A continuació, presentem aquestes diferents formes que es poden adaptar a cada projecte.

Equip docent:

Grup format per totes les persones que formen part del claustre de l'escola (infantil i primària). La seva funció és participar en la formació inicial i, a continuació, implicar-se en les diferents activitats que es proposen a cada fase. En la part de la diagnosi tenen la funció de realitzar observacions i també de dinamitzar part de les activitats amb els infants. Participen al llarg de tot el procés.

Equip de menjador:

Grup format per les persones de l'equip de menjador. Participen en la formació i realitzen observacions del pati. A la resta del procés hi participen persones representants que formen part de l'equip impulsor. En el cas que no tothom hi pugui participar, ho farà la persona coordinadora, que després s'encarregarà de fer el traspàs a la resta de l'equip.

Grup classe:

Tots els grups classe d'infantil i de primària que participen a les diferents activitats en què es recullen les aportacions de l'experiència de nenes i nens per part del professorat i del grup impulsor d'infants.

Grup impulsor d'infants:

Està compostat per representats de totes les aules, té la funció de recollir les aportacions del seu grup en les diferents fases per portar-les a les sessions del grup impulsor d'infants, on s'exposen i es debaten entre els diferents participants. També, retornen aquesta informació a cada classe perquè tothom participi tant en les decisions com en la reflexió.

Grup impulsor d'adultes:

Està compostat per representants de l'equip docent (infantil i primària), menjador i famílies. També pot incloure personal no docent com ara la persona encarregada de la consergeria i del manteniment de l'escola, persones que desenvolupen projectes d'acció comunitària o convivència per part dels ajuntaments però que formen part de l'equip de l'escola. Té per objectiu liderar i coordinar el procés; fer d'altaveu i encarregar-se de la comunicació i la difusió amb la comunitat. Així mateix, té l'objectiu d'analitzar i definir totes les propostes a partir de tots els resultats recollits a les diferents fases i s'encarrega de l'organització per dur a terme la transformació.

Acompanyants externes:

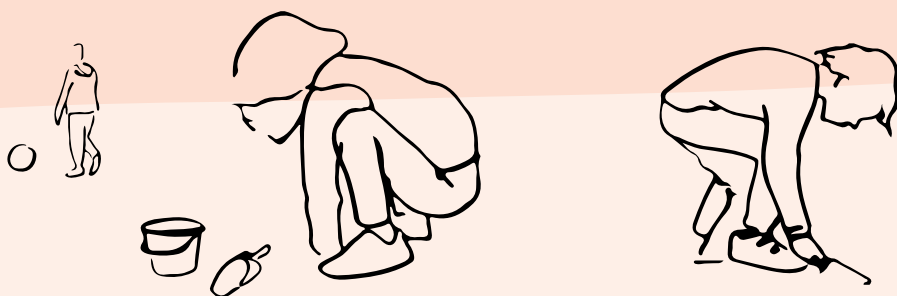
Equip interdisciplinari amb sabers en educació, psicologia, sociologia, arquitectura i urbanisme amb perspectiva de gènere. Som les persones que acompanyem el desenvolupament de totes les fases del projecte, des de la formació fins a la valoració de les transformacions, ajustem la metodologia a les possibilitats del centre, dissenyem les diferents activitats i eines i ens encarreguem de la dinamització de totes les activitats formatives i dels grups impulsors d'adultes i infants. A més, assessorem des de la nostra experiència i mirada coeducativa en el projecte de transformació del pati, en totes les seves dimensions. En el cas de les actuacions físiques, també desenvolupem el projecte arquitectònic i d'autoconstrucció, a més de dinamitzar i coordinar les jornades de treball comunitari.

Comunitat educativa:

Són totes les persones que formen part de l'escola (equip docent i no docent, menjador, alumnat i famílies). També s'hi podrien incloure, segons el tipus d'escola i de projecte, les entitats de l'entorn i altres persones involucrades amb l'escola.

Fem comunitat i canviem la mirada

IL·LUSTRACIÓ: TONINA MATAMALAS

COM COMENCEM?

Amb aquesta primera fase s'inicia el procés comunitari i comença la implicació en el projecte per part de totes les persones implicades. És el moment, doncs, de definir conjuntament el projecte ajustant-lo a les necessitats del centre educatiu. En aquesta fase cal fer-ne la difusió externa i interna, crear els grups de treball i definir les diverses formes de participació.

METODOLOGIA

	Fase 1: FEM COMUNITAT I CANVIEM LA MIRADA Com comencem?
OBJECTIU ESPECÍFIC	Involucrar tota la comunitat educativa per iniciar un procés de presa de consciència del pati com a espai i com a temps educatiu que sovint reproduceix els mandats de gènere, tant en el seu disseny, com en el seu ús i en les relacions que s’hi generen.
ACCIONS	A1.1 Definir amb el centre com desenvoluparem el projecte
	A1.2 Donar a conèixer el projecte i definir els canals de comunicació
	A1.3 Formar els grups impulsors d’infants i d’adultes i definir altres formes de participació
	A1.4 Iniciar el canvi de mirada
EINES	Eina transversal: Preguntes d’Autoavaluació Coeducativa als patis (PACpa) – Fase 1

FIG3. ESQUEMA METODOLÒGIC – FASE 1

A1. ACCIONS

A1.1 Definir amb el centre com desenvoluparem el projecte

L'objectiu d'aquesta primera fase consisteix en contextualitzar el projecte al centre participant per tal de poder-lo ajustar a les característiques d'aquest. Així mateix, poder definir els rols i les formes de participació.

Tot i que el projecte vingui amb una proposta metodològica clara, s'ha d'adaptar a les característiques i particularitats de cada centre, i afavorir que la comunitat s'hi impliqui al màxim, des del primer moment, també en la definició del projecte. És molt necessari conèixer el centre i les seves característiques per tal de poder aprofitar dinàmiques que ja existeixen i generar sinèrgies. Sempre es podrà revisar la metodologia durant el procés, ja que és un procés viu, però és important disposar d'una estructura i d'un full de ruta per establir com funcionarem i amb quins temps.

Aquest treball inicial se sol fer amb l'equip directiu o amb persones de l'equip impulsor (per exemple, una comissió de patis, de convivència, o de coeducació ja existent al centre). Tot i això, cal implicar com més agents millor per tal de poder sentir les diferents veus: famílies, equip de menjador, infants i personal no docent.

A1.2 Donar a conèixer el projecte i definir els canals de comunicació

L'objectiu d'aquesta acció és difondre el projecte entre tots els agents implicats i definir els canals de comunicació del projecte amb el conjunt de la comunitat i també de cara enfora.

Cal presentar el projecte al conjunt de la comunitat educativa i això es pot fer, bé a través de diversos canals d'informació (web, blog, etc., els que més funcionin al centre), bé amb una jornada de presentació oberta a la comunitat. Aquest tipus de jornades, més enllà que també es pugui donar la informació per altres canals, són molt positives ja que afavoreixen la cohesió de la comunitat així com la implicació de més persones en el procés. No obstant això, cal tenir present que

seran diverses les presentacions i actuacions comunitàries que caldria fer al llarg del procés. Així doncs, si al centre no hi ha molta cultura participativa, es poden dosificar aquestes actuacions o bé facilitar-ne la participació. Això es podria fer, per exemple, aprofitant espais que ja estiguin creats, com el berenar de l'AFA o una festa de l'escola ja programada.

Una part essencial del projecte és la part comunitària i perquè aquesta funcioni calen principalment dues coses: d'una banda, que tots els agents implicats (almenys les persones representants) defineixin els canals de comunicació així com els temps i, de l'altra, que el conjunt de la comunitat pugui estar assabentada del procés, de les seves fases i del moment en què es troba. En aquest sentit, més enllà que la comunitat estigui informada durant el procés, caldrà consensuar els moments i les formes en què hi participaran els diferents agents implicats.

En aquesta primera fase, doncs, cal que famílies, infants, equip docent i equip de menjador, aportin les seves idees al procés i es creïn els canals de comunicació adients per poder fer-ne el seguiment i que tothom se'n senti partícip.

La comunicació del moment del projecte en què ens trobem i la seva difusió és una acció que es durà a terme durant tot el desenvolupament del projecte, a les diferents fases i accions. En aquest moment és quan cal definir quins seran els millor canals.

A1.3 Formar els grups impulsors d'infants i d'adultes i definir altres formes de participació

L'objectiu d'aquesta acció és definir les diferents formes de participació i la implicació i representació dels diferents agents.

Aquests grups es formen des de l'inici i són constants al llarg de tot el procés. La millor opció és poder utilitzar grups o dinàmiques que ja estiguin funcionant als centres, si per exemple ja existeix un consell d'infants que té una dinàmica establerta o un grup de famílies delegades de les classes, aquests poden formar part del grup impulsor (a no ser que es consideri més oportú que siguin altres persones les que hi participin per no ser sempre les mateixes).

A1.4 Iniciar el canvi de mirada

L'objectiu d'aquesta acció és la sensibilització i formació de l'equip docent, l'equip de menjador i les famílies. Amb aquesta formació s'aporta o es complementen els sabers sobre gènere, feminisme, coeducació i com es vinculen amb l'espai. La formació seguirà també a la segona fase i es complementarà amb el treball al voltant dels resultats de la diagnosi. L'experiència ens ha mostrat que la participació en projectes com aquest ha d'anar necessàriament acompanyada d'una formació en coeducació prèvia. Si no es treballa amb el canvi de mirada i incorporant aquesta perspectiva de gènere, en les següents fases és molt complicat no perdre aquesta visió i tornar a reproduir propostes més androcèntriques i que no acullin la diversitat. Com ja s'ha comentat, els canvis no només són de caire físic, sinó que el paper de les persones adultes, la mirada que hi posen sobre el temps i sobre l'espai així com la concepció que tinguin del temps de pati i de tot allò que allà hi passa, és imprescindible que sigui des d'aquesta perspectiva de gènere.

E1. EINES

Eina transversal: Preguntes d'Autoavaluació Coeducativa als patis (PACpa) – Fase 1

A nivell personal, aquestes preguntes volen ajudar a fer-nos reflexionar sobre la nostra mirada sobre el pati i el gènere. A nivell de cultura de centre, aquestes preguntes busquen ser una eina d'autoobservació d'equip. Seria ideal poder respondre-les de manera col·lectiva per debatre i compartir mirades sobre una mateixa pregunta. Finalment, a nivell de projecte de transformació, aquestes qüestions són una manera d'acostar-nos a un posicionament comú envers el projecte de transformació del pati tenint en compte les diferents veus. Ens poden ajudar a definir estratègies i acostar-nos a la definició dels diferents rols així com a fer explícites les diferents formes de participació.

APRENTATGES DES DE L'EXPERIÈNCIA

Els projectes de transformació de patis coeducatius tenen una durada mínima de dos cursos. Com tot procés de canvi necessita temps, la implicació activa de tothom i que la comunitat educativa hi posi energia, esforç i, sobretot, il·lusió. A més a més, generalment en el moment en què es proposa treballar al voltant dels patis és perquè ja s'ha identificat una necessitat d'intervenir-hi d'alguna manera, i això implica que sovint es vulguin fer canvis i veure'n els resultats amb una certa immediatesa. El procés que aquí es proposa no és ràpid ni genera canvis immediats, però en canvi sí que aconsegueix que els canvis siguin transformadors, profunds i duradors; tenen un perquè i tenen implicacions a diversos nivells, són transformacions que no impliquen només el temps i l'espai del pati sinó que comporten replantejaments més generals i transversals.

Per això també és important d'on sorgeix la demanda o l'interès en treballar els patis. Tant si sorgeix de les famílies, dels infants com de l'equip docent, per poder engegar el procés, cal que tots els agents hi creguin i s'hi impliquin. D'altra manera, és molt complicat poder seguir un procés d'aquestes característiques.

QUÈ HI PASSA, ALS PATIS?

En el procés de transformació dels patis és fonamental començar observant per a poder identificar què hi passa, i cal fer-ho en totes les seves dimensions. Al començament del procés podem tenir clares algunes idees d'allò que ens agradaria canviar, també molts sabers i experiències sobre allò que hi passa, els conflictes que s'hi donen, les activitats que els infants hi realitzen o com s'ocupen els espais, entre d'altres. Som molt conscients que les persones adultes que acompanyen els espais de patis (tant mestres com educadores o monitores) posen la mirada en les situacions que es donen al pati i de fet se sol destinar molt de temps a les aules a parlar i treballar sobre els conflictes que es donen al temps del pati (tant els que es donen en horari lectiu com els que es donen també en horari de menjador). Tota aquesta informació, aquesta mirada i aquestes vivències són clau també en tot el procés i cal tenir-les en compte.

Des d'aquesta proposta metodològica, tota aquesta experiència, coneixement i bagatge, cal complementar-la amb una sèrie d'observacions sistemàtiques que posin el focus en elements que d'una altra manera poden passar desapercebuts i que incorporin la perspectiva de gènere interseccional. Les observacions sistemàtiques ens permeten obtenir una sèrie d'informacions i elements d'anàlisi d'una manera el més objectiva possible i comparable en el temps.

DESIGUALTAT EN L'ÚS DE L'ESPAI

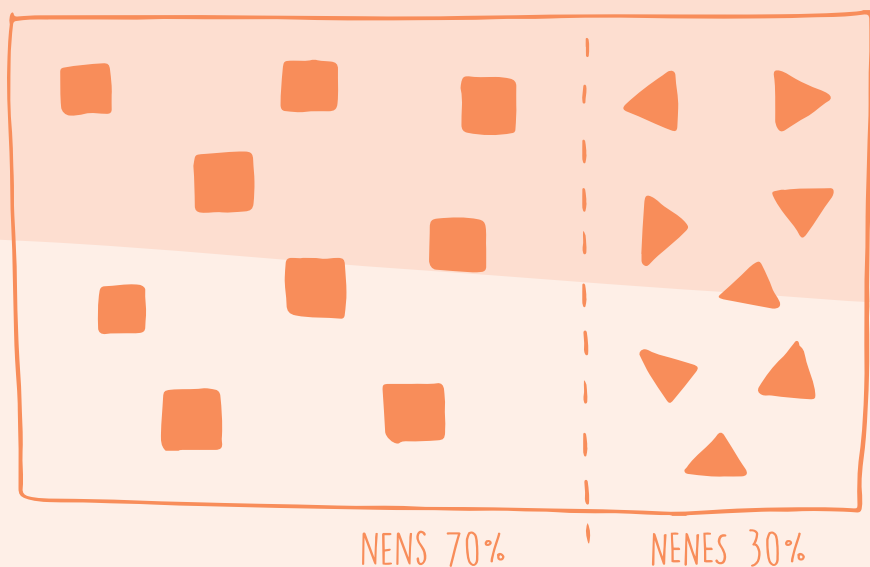

FIG4. IL·LUSTRACIÓ TONINA

Per això sempre, i en totes les accions, recollirem la informació segregada per sexe i per edat per poder analitzar les diferències en la percepció, l'ús dels espais i els tipus d'activitat que realitzen els infants.

Els resultats d'aquestes observacions són les dades que ens permeten elaborar una diagnosi acurada de què passa al pati alhora que es converteixen en potents eines de sensibilització i presa de consciència. A més, també ens permeten sistematitzar la informació i poder comparar-la, tant durant el procés com un cop acabat, i fer-ne el seguiment i una valoració en el temps de l'impacte de les intervencions realitzades.

El conjunt de les observacions desembocaran en una diagnosi de centre que recull diversos aspectes i que vol donar resposta als objectius coeducatius, a l'estratègia transversal d'equilibrar i que estan vinculats a les tres dimensions de treball.

METODOLOGIA

	Fase 2: OBSERVEM, ANALITZEM I QÜESTIONEM Què hi passa, als patis?
OBJECTIU ESPECÍFIC	Observar, analitzar i reflexionar sobre les relacions i l'ús de l'espai al pati de l'escola des d'una perspectiva de gènere interseccional.
ACCIONS	A2.1 Recollir les dades des de les diferents vivències i experiències • Implicació del claustre i de l'equip de menjador • Implicació dels infants A2.2 Analitzar i reflexionar sobre els resultats entre tota la comunitat • Treball amb el grup impulsor d'infants • Treball amb el professorat i l'equip de menjador A2.3 Elaborar una codiagnosi participativa del pati • Elaboració dels resultats de la diagnosi • Validació de la diagnosi • Presentació i implicació de tota la comunitat educativa
EINES	Eina transversal: Preguntes d'Autoavaluació Coeducativa als patis (PACpa) – Fase 2 E2.1 Observacions sistemàtiques del professorat: ocupació de l'espai, activitats i materials E2.2 Qüestionari inicial als infants E2.3 Mapa des de l'experiència dels infants E2.4 Mapes de resultats de la diagnosi del pati

FIG5. ESQUEMA METODOLÒGIC – FASE 2

A2. ACCIONS

A2.1 Recollir les dades des de les diferents vivències i experiències

Implicació del claustre i de l'equip de menjador

L'objectiu d'aquesta acció és facilitar la implicació del claustre i de l'equip de menjador en la realització de les observacions que seran part del material per a l'elaboració de la diagnosi i que, alhora, es convertiran en eines de sensibilització.

A les sessions de formació de la fase 1, s'han presentat les eines amb les quals es treballarà durant aquesta fase. Cal destinar-hi un temps previ, en el marc de la formació, per explicar les eines d'observació i resoldre possibles dubtes.

L'equip docent realitza una observació sistemàtica del pati durant el transcurs d'una setmana. Aquesta observació recollirà informació sobre l'ocupació de l'espai, les activitats que s'hi realitzen i el material disponible (i qui el disposa). Aquesta observació es farà de tots els espais del pati dividits en àrees. Els resultats són molt més enriquidors si aquesta observació la fan també les persones de l'equip de menjador per tal de disposar també de resultats de les dinàmiques que es donen en aquest horari **(veure Eina E.2.1)**.

Pel que fa a l'observació de les activitats dels infants, l'objectiu no és un fer un registre per quantificar les activitats que fan sinó que la intenció és poder descriure i caracteritzar l'ús del pati. Responem preguntes com: quines activitats es fan al pati, qui les fa i on les fa. Aquestes observacions sempre es faran des d'un marc interpretatiu subjectiu, ja que la nostra mirada està definida per qui som, però se'n farà un recull sistematitzat per poder comparar les diferents observacions. El recull d'aquestes activitats s'analitza a partir d'una categorització elaborada *ad hoc* però que té en compte diversos aspectes: si impliquen moviment i de quin tipus és, si impliquen relacions de caire més íntim i relacional, si són activitats creatives, activitats d'interacció amb la natura i experimentació, activitats on predomina el joc en grup o activitats amb joc no expansiu i de caire més simbòlic. El resultat d'aquestes observacions és un retrat de les diferents activitats que es fan al pati en funció de cada zona i en funció de qui les fa.

Aquesta informació conflueix amb la de l'ocupació de l'espai, d'aquesta manera és possible identificar la quantitat i qualitat de l'espai per a les diverses activitats.

Implicació dels infants

L'objectiu d'aquesta activitat és facilitar la implicació dels infants tant per a obtenir informació de cara a la diagnosi com per a poder fer un treball de debat i reflexió. Es pretén, així, donar veu als infants que són els principals protagonistes del procés.

Per a realitzar aquestes activitats, a la formació de la Fase 1, també es destina un temps a explicar al professorat el funcionament de la dinamització de les activitats a l'aula amb els infants.

Tots els infants del centre participen en aquestes activitats, que consisteixen en la resposta individual d'un qüestionari **(veure Eina E.2.2)** i en l'elaboració dels mapes per classe **(veure Eina E.2.3)** i ambdues activitats s'ajustaran a les característiques del grup i del nivell evolutiu dels infants i seran guiades per l'equip docent.

Per una banda, es treballa sobre el mapa del pati on els infants s'ubiquen en els espais que utilitzen, assenyalen les activitats que hi desenvolupen i fan la seva valoració dels espais considerats com a més agradables o de bona convivència i d'aquells que consideren que són més conflictius.

Aquest treball es complementa amb el debat a classe i amb l'acompanyament en la presa de consciència dels infants sobre aspectes com les desigualtats en l'ocupació de l'espai (si hi ha persones o activitats que disposen de més espai que d'altres), sobre la segregació (si s'observa que nenes i nens juguen principalment separades), quins tipus d'activitat desenvolupa cadascú o cadascuna (més de moviment, més de tranquil·litat, més d'experimentació), com es generen jerarquies i valors als espais, a més de quines i com són les zones de bona convivència i les de mala convivència (com és l'espai, què hi sol passar, qui sol estar en aquella zona, perquè es dona la bona o la mala convivència, etc.). També es pot aprofitar el debat per a posar de manifest i reflexionar, si és el cas, sobre les diferents consideracions que es poden fer sobre una determinada zona (molt ben valorada per alguns infants i considerada com a conflictiva per d'altres),

observant també si el gènere hi juga algun paper en els tipus d'activitats que desenvolupen, si hi ha activitats o zones vistes com a més conflictives i perquè, així com poder identificar quines són i quines característiques tenen les zones que solen ser ben valorades. El buidatge d'aquestes dades ens possibilita també veure si s'ocupen diferents zones en funció de l'edat.

Per complementar aquesta activitat, es pot demanar a les criatures que expliquin una situació que hagin viscut al pati que valorin positivament i una altra que hagin viscut negativament o en què hagin vist o viscut una situació considerada com a més conflictiva.

Al finalitzar l'activitat dels mapes, que té una part individual i una segona part grupal, és important que es pugui fer un recull de les principals aportacions del grup, de tal manera que els infants representants de cada grup ho puguin traslladar al grup impulsor.

La segona activitat consisteix en respondre de manera individual un qüestionari que recull aspectes més qualitatius com ara el tipus d'activitat preferida, allò que més valoren del pati o els conflictes que hi identifiquen. En el cas de les criatures d'infantil (i en alguns casos també a primer de primària), el contingut del qüestionari s'adapta a l'edat dels infants i són les mestres i els mestres qui fan les preguntes i anoten les respostes. En aquest cas, és important novament ser fidedigne a les respostes i no interpretar en funció d'allò que ens sembla que volen dir. Així mateix, en el cas que es responguin de manera grupal, cal posar atenció a les respostes més minoritàries que sovint queden fora dels registres perquè són poc escoltades i també cal registrar les respostes segregades per gènere per a poder fer-ne l'anàlisi amb aquesta perspectiva.

A2.2 Analitzar i reflexionar sobre els resultats entre tota la comunitat

Treball amb el grup impulsor d'infants

L'objectiu d'aquesta activitat és posar en comú, reflexionar i analitzar els treballs de mapatge realitzats a les aules per part de tots els infants i fer-ho amb el grup impulsor d'infants.

Després de treballar a l'aula amb cada grup classe els resultats dels mapes, els infants representants de cada classe els porten al grup impulsor d'infants. En funció de la quantitat de grups per nivell es poden fer dues sessions de taller amb grups impulsor, per exemple, de 1r a 3r i de 4t a 6è. Al taller es fa una posada en comú dels resultats de totes les classes amb l'objectiu de fer la reflexió conjuntament i de manera intergeneracional de les situacions que es donen al pati i que s'han parlat a l'aula (les desigualtats en l'ocupació de l'espai, la segregació, el tipus d'activitat, com es generen jerarquies i valors als espais, i també quines i com són les zones de bona convivència i les de mala convivència). A més de la reflexió, en el treball de dinamització del grup es pretén aprofundir en les diferents situacions. Per això, es demana als infants del grup impulsor que donin la seva opinió per complementar els resultats de la diagnosi a partir de les seves vivències i que ho facin tenint en compte les diverses mirades i vivències que hi puguin haver, no només les seves pròpies.

En acabar la sessió de treball, es fa un recull de tot allò que ha sortit perquè ho puguin traslladar de nou al seu grup classe. Així doncs, són els mateixos infants qui expliquen a les seves companyes i companys les conclusions.

Es poden traslladar aquests resultats a la classe de diferents maneres segons l'edat del grup i les dinàmiques de cada classe i cada centre. Per exemple, es poden representar de manera teatralitzada, fer dinàmiques de joc que exemplifiquin les situacions de jerarquia, segregació, etc.

Treball amb el professorat i l'equip de menjador

L'objectiu d'aquesta activitat és continuar amb la formació a partir de l'experiència particular del centre, però també complementar i aprofundir en la informació dels resultats que s'han recollit a la fase 1 i amb els infants.

Una vegada fetes les sessions de formació més teòrica a la fase 1, en aquesta fase es realitzen tres sessions vinculades amb els resultats que van sorgint de la diagnosi. Aquest treball comporta un acompanyament especial amb relació a aspectes que cal consensuar i debatre a nivell de claustre o d'equip de menjador, com ara qüestions pedagògiques relacionades amb el temps i l'espai del pati (que a vegades poden anar més enllà). En aquest sentit, i en paral·lel a la resta d'actuacions, cal donar continuïtat a aquest treball de reflexió pedagògica. Considerem important que hi hagi un acompanyament extern per tal de garantir que la mirada feminista hi segueix sent present i també per tal de poder acompanyar processos, reflexions i decisions de grup, que no sempre són senzilles. No obstant, poden quedar obertes qüestions a treballar amb el claustre que es poden seguir treballant amb posterioritat.

A2.3 Elaborar una codiagnosi participativa del pati

Elaboració dels resultats de la diagnosi

L'objectiu d'aquesta activitat és elaborar una diagnosi del pati a partir del conjunt dels resultats obtinguts.

Amb tota la informació recollida fins ara, l'equip expert que acompanya i que ha fet el buidatge i l'anàlisi dels resultats per poder validar amb els grups impulsors, elabora el document de la diagnosi del pati de l'escola. En aquest document s'inclouen texts, gràfics, mapes i imatges que ajuden a explicar a tota la comunitat què hi passa al pati de l'escola.

El treball de mapatge i gràfic (**veure Eina E2.4**) és molt necessari per ajudar a visibilitzar i comprendre com s'ocupa i es reparteix l'espai i com es generen les desigualtats. Tot això servirà per elaborar la proposta de millora de la Fase 3, reequilibrant les àrees i trencant les desigualtats observades amb les actuacions i els canvis que es proposen.

Validació de la diagnosi

L'objectiu d'aquesta activitat és validar la diagnosi per part de tots els agents implicats en el procés.

Les persones expertes que acompanyem el procés presentem els resultats de la diagnosi als grups impulsors d'adultes i d'infants. La dinamització, en el cas dels infants, consisteix sobretot en resoldre dubtes que hagin pogut quedar de l'elaboració dels resultats, i s'haurà d'adaptar a cada grup. En el cas dels grups més petits (de 1r a 3r) una manera podria ser explicar com un conte què passa al pati i anar fent preguntes perquè hi puguin participar. Per als més grans (de 4t a 6è) es pot indagar més sobre les situacions en les quals apareixen les desigualtats i els conflictes i volem aprofundir-hi.

És en aquest moment, amb la presentació al grup impulsor d'adultes, quan (a més de validar amb l'equip de professorat i menjador que ja ha iniciat la seva participació abans) les famílies que formen part d'aquest grup escolten per primera vegada què passa al pati i poden fer-hi les seves aportacions. També seria el cas de les persones que dinamitzen patis oberts o d'entitats que formen part del grup si escau. Per això caldrà fer una contextualització prèvia de com funciona el pati.

Presentació i implicació de tota la comunitat educativa

L'objectiu d'aquesta activitat és, una vegada validats i tancats els resultats de la diagnosi, poder-la presentar de manera oberta a tota la comunitat educativa. Per això el grup impulsor d'adultes, amb la implicació dels infants, farà la funció d'altaveu i s'encarregarà de la comunicació i la difusió a la comunitat.

Per a la presentació dels resultats, a més dels canals que s'hagin establert a la fase 1, es pot fer una jornada comunitària que consisteixi en una presentació del projecte a la comunitat així com dels resultats obtinguts, els mateixos infants del centre podrien explicar-los a les famílies. Aprofitant el material gràfic elaborat com a resultat de la diagnosi, es pot fer una exposició que serveixi com a activitat de sensibilització també per a les persones que encara no han participat en el projecte. Aquesta és també una manera de donar a conèixer el projecte a les famílies i a la comunitat i implicar-les en el projecte.

En aquesta jornada, es pot començar fent una activitat participativa en la qual les famílies es puguin apuntar per millorar el pati, una mena de «Trobada de talents», en la qual qualsevol persona pugui oferir la seva experiència, sabers o temps disponible per participar en el procés de transformació.

E2. EINES PROPOSADES

Eina transversal: Preguntes d'Autoavaluació Coeducativa als patis (PACpa) – Fase 2

L'objectiu de les preguntes és acompanyar els resultats de la diagnosi amb una anàlisi i una mirada crítica que incorpori la perspectiva de gènere, fent especial èmfasi en els aspectes que generalment solen estar presents als patis escolars.

A continuació exposem els instruments que ens permeten observar què passa al pati:

E2.1 Observacions sistemàtiques del professorat: ocupació de l'espai, activitats i materials

Per a les observacions, cal delimitar l'espai en zones sobre un plànol, de tal manera que totes les zones siguin observades i es pugui registrar què hi passa. Abans de fer les observacions i un cop definides les zones sobre el mapa, cal comprovar que siguin adequades per fer una foto que englobi tota la zona, és a dir, que tinguem suficient angle i que la zona no sigui massa gran, la finalitat és que amb les fotografies es pugui identificar bé què hi passa.

Les zones del pati es distribueixen entre les persones de l'equip docent de tal manera que totes les zones quedin cobertes per una persona cada dia de la setmana, i serà molt positiu que totes les persones facin l'observació. Durant l'estona del pati es fa una fotografia de la zona observada. Per a fer-la, esperem que els infants hagin sortit, s'hagin ubicat a les diferents zones i hagin iniciat les seves activitats. Posteriorment, es fa un buidatge de les dades en una graella en la qual es detalla el nombre d'infants que hi ha (segregats per gènere), les edats, el material que utilitzen i el tipus d'activitat que estan realitzant en aquell moment. També s'hi anoten altres informacions que poden ser d'interès, com ara

qüestions climatològiques o d'altres incidències que es donin durant la jornada (grups que no hi són, grups per orígens o diferents cultures, capacitats o diversitats diferents, etc.). Quan buidem tota aquesta informació, obtenim com a resultat un mapa de la distribució de nenes i nens al pati, de les activitats que s'hi desenvolupen així com del material disponible i de qui en fa ús.

Annex E2.1 Observacions sistemàtiques del professorat

E2.2 Qüestionari inicial als infants

El qüestionari és una eina d'observació consistent en una sèrie de preguntes que han de respondre tots els infants del centre. Aquest qüestionari recull informacions diverses que ens oferiran respostes vinculades a les tres dimensions.

Les preguntes fan referència a les activitats que els infants desenvolupen a l'estona del pati i també a les vivències, els desigs i les expectatives dels infants en relació amb el pati. Recull també situacions viscudes conflictives pels infants.

Annex E2.2 Qüestionari inicial als infants

E2.3 Mapa des de l'experiència dels infants

Aquesta eina es treballa a l'aula i és dinamitzada per les persones tutores. Primerament i de manera individual, cada infant disposa d'un mapa del pati de l'escola on ha d'assenyalar amb un gomet el lloc on generalment s'ubica al pati. També se li demana que marqui amb una cara somrient la zona que consideren que és de bona convivència (que s'hi està a gust, que és agradable, que valora positivament, etc.) i amb una cara trista la zona on consideren que no hi ha bona convivència (que no valora com a agradable, on creu que hi ha més conflictes, etc.). Hi haurà gomets de tres formes perquè cada infant pugui escollir-ne un en funció de la seva identitat, si se sent nena, nen o d'altres opcions no binaries. Un cop finalitzat aquest treball individual, es posa en comú i cada infant posa els seus gomets en un mapa més gran. Això es pot fer o bé amb un mapa per al grup classe o bé amb un mapa per a tota l'escola, totes dues opcions tenen avantatges. En tot cas, cal tenir present que generalment el grup classe no està sol a l'estona del pati i que comparteix l'espai amb altres cursos,

tot sovint, tota l'escola sencera i que aquesta informació és important fer-la visible. Els resultats es poden tractar des de dues dimensions que són complementàries: d'una banda, a nivell visual a partir del mateix mapa i, de l'altra, es poden buidar les dades, comptabilitzant els gometes en cada una de les zones i fer una anàlisi més quantitativa i subjectiva.

Annex E2.3 Mapa des de l'experiència dels infants

E2.4 Mapes de resultats de la diagnosi del pati

Les persones externes que estem acompanyant el procés elaborem aquests mapes. Són el resultat de l'anàlisi de la diagnosi i hi assenyalen, d'una banda, els diferents tipus d'informació com són les jerarquies, la segregació i les diferents activitats que segueixen els estereotips de gènere i altres desigualtats en l'ús dels espais com ara l'edat i les capacitats diferents; de l'altra, els tipus d'activitats que es desenvolupen a cada espai (moviment i psicomotricitat, tranquil·litat i intimitat, experimentació amb la natura) per identificar el desequilibri entre elles. S'utilitzen diferents formes de representació gràfica, però l'important és ajudar a llegir el resultat de la diagnosi perquè tothom entengui què hi passa, al pati. Per exemple, percentatges d'ocupació en relació amb la quantitat d'espai, utilitzar iconografia i colors segons el tipus d'activitat, etc.

Annex E2.4 Mapes de resultats de la diagnosi del pati

DES DE LES TRES DIMENSIONS

A continuació, exposem els principals resultats que se solen donar amb les eines emprades a la diagnosi. Abans però, volem tornar a destacar la idea que la divisió per dimensions tan sols és una eina per a l'anàlisi, la mirada ha de ser transversal. Això ho veiem també perquè les eines no només donen resposta a una dimensió, sinó que sovint responen a dues o a les tres dimensions.

La dimensió física

La dimensió física ens permet posar la mirada en els següents aspectes:

- Definició dels espais de què disposa el pati: com són, quines característiques tenen, què possibiliten, quant d'espai disposen, quina funció tenen (més o menys definida), com es relacionen els diferents espais, etc.
- Ocupació de l'espai: quantes i quines persones usen els diferents espais, de quin gènere, de quines edats, amb quines diversitats funcionals, si són persones racialitzades.
- Infraestructures i materials: si s'ofereix o hi ha materials a disposició dels infants i si hi ha infraestructures addicionals. Ens fixem en qui ho usa i per a quina activitat, de quin gènere, de quines edats, de quins orígens i amb quines diversitats funcionals.

En general, observem que en la distribució i el disseny dels patis escolars de primària té una marcada jerarquia la pista esportiva, sovint ubicada al centre, on predominen els nens de cursos superiors i el futbol com una activitat quasi exclusiva. Tots els altres usos que es puguin fer de l'espai queden relegats a la perifèria. No hi ha més opcions que trobar racons on fer altres activitats: jocs amb moviment no competitiu ni expansius que fan les nenes i els nens que no juguen a futbol o a bàsquet, o bé activitats més tranquil·les, com l'estància, la reunió o el passeig.

Aquesta dualitat jerarquitzada entre qui juga i no juga a futbol atorga privilegis i genera exclusions. Com a activitat principal, acaba reforçant el rol hegemònic de la masculinitat, en el qual tenen més valor la força i la competitivitat que altres activitats més tranquil·les, d'experimentació, de cures o altres jocs cooperatius que es relacionen amb el model hegemònic de feminitat.

A més del disseny de l'espai, també entren en joc els materials que es posen a disposició dels infants. En general, la pilota és un dels pocs elements als quals pot accedir l'alumnat i que quasi sempre trobem al pati. En moltes ocasions, observem que es generen d'altres espais més enllà de la pista que, en el cas que no tinguin un ús determinat, s'acaben convertint en petites pistes de futbol paral·leles. Acostuma a ser allà on juguen els nens més petits, els que no juguen tan bé a pilota o algunes nenes; és a dir, els exclosos i les excloses de la pista central. Això fa que, en alguns patis, només hi hagi espai per jugar a futbol i cada vegada menys espai per a la resta d'activitats que la majoria voldrien fer. El que veiem és que, a més de les exclusions i desigualtats que el mateix sistema patriarcal ens imposa, el disseny i l'ús del pati limita el tipus d'activitats realitzades i impedeix la diversitat de joc i d'identitats.

Aquesta manca d'equilibri en el tipus d'espais es manifesta també en els materials que s'han utilitzat. En general, el paviment de formigó que ocupa la major superfície predomina sobre els materials naturals com són la sorra, l'aigua o la vegetació. Amb sort, queda espai per fer un petit hort. Els espais i els materials destinats a l'experimentació acostumen a desaparèixer a mesura que els nens i les nenes creixen. Per exemple, als patis per a infants de tres a cinc anys hi predominen materials que afavoreixen aquest tipus de joc. En canvi, quan passem al pati de primària, ja no hi ha materials que permetin el joc amb la natura, tot i que els nens i les nenes segueixen jugant amb allò que troben com terra, fulles, pals o algun insecte despistat.

La dimensió funcional

La dimensió funcional ens permet posar la mirada sobre els següents aspectes:

- Les activitats que es realitzen al pati: quines activitats s'hi desenvolupen, què és el que fomenten o potencien.
- Qui realitza les diferents activitats identificades: quantes persones, de quin gènere, de quines edats, de quins orígens i amb quines diversitats funcionals.
- Quina diversitat d'activitats hi ha i si aquestes estan més associades al model de masculinitat hegemònica, al de feminitat hegemònica o són activitats de caràcter més neutre.

En general, observem que no hi ha gaire diversitat en les tipologies d'activitats. En relació amb el moviment, predominen les activitats de moviment expansiu (dutes a terme principalment per nens) i hi sol haver poca presència d'altres tipologies de moviment que posin en joc d'altres habilitats com poden ser fer equilibris, grimpar, saltar, gronxar-se, etc. Les activitats amb un moviment més divers solen ser més realitzades per les nenes en espais perifèrics (rodes i verticals, balls, etc.) Hi sol haver poques activitats vinculades a l'experimentació i al contacte amb la natura, moltes vegades vetada pels dissenys dels patis escolars o reduïda a elements decoratius o horts als quals els infants no hi tenen lliure accés. També observem que els espais amb més presència de natura solen ser espais amb més interacció entre gèneres i edats. Pel que fa a les activitats amb menys moviment o activitats més tranquil·les (com ara parlar, dibuixar, jocs de taula, joc simbòlic, etc.), són més habituals i freqüents en les nenes, tot i que els nens sovint hi participen, moltes vegades nens que no s'ajusten a la norma de masculinitat més hegemònica. En les observacions del professorat, aquestes activitats solen passar més desapercibudes, ja que gaudeixen de més visibilitat i reconeixement les activitats més centrals i de moviment expansiu.

D'altra banda, en relació amb la creença sovint arrelada que en general les nenes tenen menys interès en fer activitats que impliquin un moviment expansiu, les dades indiquen que això no és així, ja que diverses respostes assenyalen l'interès o la pràctica d'aquests tipus d'activitat. Cal destacar que les respostes de les nenes, així com les observacions de què fan, solen mostrar un ventall més ampli i divers d'activitats en comparació amb la majoria dels nens. Concretament en el qüestionari, molts nens responen de manera automàtica que el futbol és el que més els hi agrada i moltes vegades també el que més valoren del temps del pati, tot i que en algunes ocasions després no hi juguin. Entenem, doncs, que en diverses ocasions responen d'acord amb un imaginari social.

En conclusió, podem confirmar que més enllà del binarisme nen-nena i de les activitats que els associem a partir d'uns estereotips i rols de gènere, les activitats que es fan al pati, i també les inquietuds dels infants, solen anar molt més enllà i tenen molts més matisos. Cal, doncs, donar-li visibilitat i valor, ja que és un bon punt de partida per afavorir la diversificació de les activitats i de les relacions i trencar els esquemes i les interpretacions que sovint fem, adultes i infants, de manera quasi automàtica.

La dimensió social

La dimensió social ens permet posar la mirada sobre:

- Quines relacions es donen al pati i entre qui
- Quina és la concepció de les persones adultes en relació amb el temps i l'espai del pati i quina és la proposta pedagògica del centre educatiu
- Quines són les valoracions que fan els infants sobre el temps del pati
- Quines coses senten que no poden fer al pati i per què
- Quins espais identifiquen com a agradables o zones de bona convivència
- Quins espais identifiquen com a zones de conflicte o zones de mala convivència

En general, observem que la zona valorada com a més conflictiva sol ser la pista esportiva, on principalment es juga a futbol. Alhora, també sol ser una zona molt ben valorada per algunes criatures, principalment pels nens i pels qui la seva activitat principal és jugar a futbol. Les valoracions al voltant d'aquest espai són donades tant per infants que hi són habitualment com per d'altres que no solen estar en aquest espai. Això és així en part perquè són freqüents els conflictes relacionats amb el joc del futbol però també, i en gran mesura, pel fet que els conflictes vinculats a aquesta activitat solen ser molt explícits i se'ls sol donar molta visibilitat. També solen ser els que amb més freqüència es traslladen a les aules i s'hi sol dedicar més temps i espai. Aquests conflictes solen estar vinculats sobretot a la competitivitat implícita en l'activitat així com a temes relacionats amb les diferents interpretacions de la normativa. Però sovint també tenen a veure amb l'ús de l'espai i amb els «drets adquirits» que tenen sobre aquest, principalment els nens de cursos superiors. Això comporta que una simple ocupació de l'espai per persones que no estan en el joc, ocupació que a vegades simplement es dona

pel fet d'haver d'anar d'un lloc a l'altre i travessar l'espai, es pot convertir en un conflicte, bé perquè es considera que la persona que passa molesta, bé perquè pot rebre algun cop de pilota o una empenta. Un altre tipus de conflicte associat a aquest espai i que també està relacionat amb els drets adquirits de les persones que els usen, és justament aquest, concretament que siguin aquestes persones qui decideixen qui pot i qui no pot jugar, talment com si aquell espai els hi fos propi.

Les zones on es valora que hi ha més bona convivència solen ser espais ocupats majoritàriament per nenes, nens que no segueixen els models de masculinitat hegemònica de jugar a futbol, i també espais on hi ha nenes i nens fent activitats conjuntes. Solen ser espais més perifèrics i en moltes ocasions són les zones on hi ha més presència de natura. Seguint amb la lògica de què passa a la pista, no significa que en aquests espais no hi hagi conflictes, sinó que aquests passen més desapercebuts o es minimitzen en l'imaginari col·lectiu, són menys visibles i se'ls dona menys espai.

Pel que fa a allò que els infants valoren més del pati, hi ha aspectes comuns que solen aparèixer com ara les amistats, el moviment i el joc o el fet d'estar a l'aire lliure. Una resposta sorprenent, o si més no interessant, que ens pot donar peu a reflexionar sobre el «dins» (és a dir a allò que passa i com és la vivència dels infants a dins les aules) fa referència a la «llibertat» i a la possibilitat de decidir, moure's lliurement, poder anar al lavabo, etc. És una resposta més freqüent del que seria desitjable tot i que sol ser menys freqüent en els centres en els quals els infants tenen més possibilitat de moviment a l'interior de les aules, de poder canviar d'activitat, més possibilitat de decidir i, en general, en els centres que promouen un aprenentatge més autònom. Totes aquestes respostes són un indicatiu de les vivències positives que es poden donar al pati i alhora ens fan necessàriament girar el cap i mirar a dins de les aules, ja que sovint aquestes vivències no s'expressen des del no res sinó com a contraposició d'allò que passa a classe, sobretot les que fan referència a poder decidir, poder parlar, poder relacionar-se més lliurement amb diverses persones, etc.

Quan es demana que expliquin si hi ha alguna activitat que voldrien fer al pati i que no poden fer-hi, es demana també que especifiquin el motiu pel qual no ho poden fer. L'anàlisi es centra principalment en dos aspectes: d'una banda, si hi ha o no hi ha identificació d'activitats que es volen però que no es poden fer al pati i, de l'altra, quins són els motius que s'identifiquen pel fet que una determinada activitat no es pugui fer. Pel que fa al primer aspecte, la identificació d'activitats que es volen però que no es poden fer, assenyallem com a destacable el fet que una part important dels infants responen que no hi ha res que vulguin i que no puguin fer. En aquest sentit, aquestes respostes s'interpreten d'acord amb dos factors. D'una banda hi ha infants, principalment nens, que volen desenvolupar una activitat (generalment esportiva) i no hi ha res que els limiti el fet de poder-la fer.

Això ens fa qüestionar l'altre aspecte que és el que té a veure amb l'imaginari d'allò que podríem fer, viure o experimentar a l'espai del pati, un imaginari que queda molt restringit a les propostes que venen donades i a allò que s'ofereix generalment des de l'escola i des de la societat. És a dir, és possible que no siguin gaire conscients de les possibles limitacions del seu pati perquè no imaginin altres possibilitats. També hem comprovat que en diverses ocasions això és així perquè no consideren que tinguin certs «drets» a ocupar determinats espais. Aquesta pèrdua de consciència sobre allò que podríem anomenar una percepció d'injustícia, es va perdent a mesura que les criatures es fan grans, i es dona sobretot en el cas de les nenes. La interiorització de les normes de gènere comporta que es naturalitzin situacions que les nenes més petites sí que identifiquen i sí que consideren injustes, concretament en les «disputes» per l'espai. En alguns instituts on estem incorporant aquesta metodologia veiem molt clarament aquesta interiorització per part d'algunes de les noies.

Pel que fa als motius exposats pels infants en relació a alguna cosa que voldrien i no poden fer, són diversos i varien les freqüències també en funció del centre. No obstant, solen aparèixer sempre motius que fan referència a les infraestructures, al material i a la normativa. Així mateix també apareixen argumentacions en les quals s'exposa que hi ha alguna cosa que no es pot fer perquè altres persones no et deixen, de manera explícita, o perquè hi ha un espai

que està ocupat per altres i del qual no se'n pot fer ús. En aquest darrer aspecte hi posem una especial atenció, ja que es converteix en un reflex de les dinàmiques de poder que s'estableixen entre els infants, relacions de poder que venen marcades pels principals eixos de discriminació social, principalment pel gènere i per l'edat.

És important visibilitzar també que no solament «hi perden» les nenes o les noies sinó que també els nens i nois troben limitacions a la seva llibertat d'expressió sexual i de gènere si han de seguir el model de masculinitat hegemònic. Per exemple, els que juguen a futbol, el dia que no tenen la pilota al pati, no saben què fer ni a quina altra cosa jugar o com relacionar-se entre ells i elles, i és aquí quan es generen també conflictes. Per això, hi ha moltes escoles que per evitar aquest «conflicte» no s'animen a fer un canvi que deixi fora la pilota.

APRENTATGES DES DE L'EXPERIÈNCIA

En aquesta fase del procés cal certa implicació per part de l'equip docent i l'equip de menjador. L'experiència ens ha mostrat que és necessari, en primer lloc, que les persones adultes participin en una formació en coeducació, per a prendre-ho com a marc teòric i de referència per a totes les posteriors intervencions. També cal destinar un cert temps a fer les observacions i al treball a l'aula. No és gaire temps de dedicació, però sí que requereix una certa organització i una planificació inicial.

Perquè l'equip docent s'hi impliqui, és essencial que el projecte es consideri un projecte de centre i s'hi vulgui dedicar temps i treball. L'experiència ens ha mostrat que, més enllà de canvis físics i de normativa, és necessària una visió comuna i unes línies pedagògiques clares i compartides sobre el temps i l'espai del pati. En tractar-se d'un temps d'esbarjo (moltes vegades també per al professorat), el pati acaba tenint únicament aquest objectiu general, el d'esbargir-se, sense que puguem aprofundir més en quina és la proposta pedagògica que hi ha al darrere, igual que es fa

amb les matèries o propostes a l'aula. Això comporta una dificultat afegida que consisteix en com es combina el debat intern de claustre amb un procés comunitari en el qual volem implicar-hi tothom: qui opina? qui pren les decisions? hi ha diferents nivells de decisió? Aquestes són algunes qüestions que seria interessant reflexionar a l'inici, sobretot en aquells centres en els quals hi ha una major implicació de les famílies.

Un altra dificultat amb la qual ens trobem habitualment és la possibilitat que l'equip de menjador s'impliqui de manera activa en el procés. Les persones monitores passen poc temps al centre i no disposen de gaires moments per a reunir-se, reflexionar i encara menys poder fer una formació una mica extensa. En aquest sentit, algunes escoles han apostat per compensar econòmicament part del temps que l'equip dedica al projecte, per exemple, remunerant les hores destinades a la formació.

També volem destacar un altre aspecte que és freqüent que es doni als centres educatius, són les dificultats per a coordinar els equips de menjador i els equips docents. Les relacions entre mestres i monitores se solen donar en moments en què els infants entren o surten de les aules, moments de poca qualitat i que no afavoreixen aquest diàleg i intercanvi. Tot i que solen haver-hi trobades de coordinació entre la persona que coordina el menjador i l'equip directiu, és cert que hi ha molts matisos sobre les relacions i vivències individuals dels infants que es perden per manca d'espai.

Finalment, i en relació específica amb el pati, trobem que en determinades ocasions no hi ha una normativa consensuada sobre l'ús del pati en els horaris de matí i els de migdia. Aquesta falta de consens va més enllà de la normativa exclusivament i sovint afecta també la mateixa concepció de l'acompanyament dels infants. És una qüestió que moltes escoles intenten superar buscant maneres de crear una metodologia compartida entre els dos espais, que tot i que des de l'organització i la conceptualització adulta estan separats, des de la mirada i la vivència dels infants formen part d'un tot, en un mateix espai i amb el mateix grup. Això és fonamental perquè tothom tingui la mateixa visió del pati i com ens relacionem les persones adultes amb els infants durant aquesta estona. Si no treballem plegades els equips docents i de menjador, no podrem transmetre missatges coherents i la transformació coeducativa que es vol portar a terme no tindrà prou força.

Per acabar, volem aportar una reflexió sobre com considerem adequat incorporar la mirada de gènere interseccional a totes les observacions. Busquem la manera que tothom s'hi senti representat intentant evitar al màxim les divisions dicotòmiques i estanques que ens proposa el sistema sexe-gènere. Aquest sistema és la forma d'organització social vigent i opera en totes nosaltres i en les criatures com una font de desigualtats estructurals per a homes i dones, per això el gènere és una categoria d'anàlisi fonamental. En la recollida d'informació sobre el pati fem servir les categories nen-nena-altre per donar cabuda a infants amb una identitat no binària, no només amb l'objectiu de descriure la realitat sinó també de visibilitzar altres subjectivitats. Malgrat tot, sabem que quan les lectures o interpretacions es fan des de la mirada externa (per exemple, quan observem l'ocupació de l'espai al pati) majoritàriament es fan servir les categories nen-nena, però en el moment en què donem veu als infants, trenquem la dicotomia amb altres opcions perquè es defineixin i ho plantegem des de «em sento...» i no des de «soc...».

FOTO: LES AUTORES

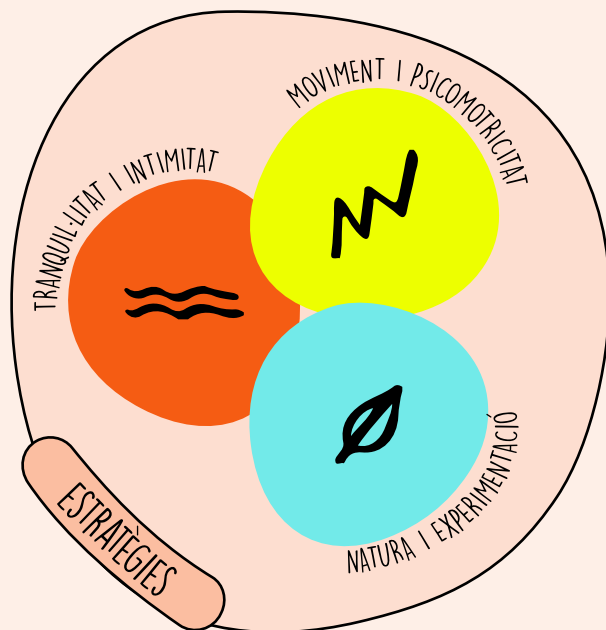
Repensem, reequilibrem i transformem

QUÈ PROPOSEM PERQUÈ ELS PATIS SIGUIN COEDUCATIUS?

La transformació del pati forma part d'un procés, un mitjà per assolir un objectiu, que és la transformació coeducativa del centre. La perspectiva de gènere, com a categoria d'anàlisi, ens permetrà identificar els elements físics, funcionals –com funciona, com es gestiona, com s'utilitza– i socials susceptibles de transmetre estereotips que legitimin desigualtats i perpetuïn les situacions de discriminació entre nenes, nens i persones que no s'ajusten a la norma de gènere. Es tracta, doncs, d'oferir diversitat de situacions perquè infants de diferents edats, necessitats i desitjos es pugin desenvolupar i relacionar sense estereotips que els condicionin.

El context en el qual s'emmarca el sistema sexe-gènere limita, exclou, discrimina i genera desigualtat, per això serà necessari, a més de canviar el disseny del pati i els materials dels quals es disposen, que l'escola realitzi accions i actuacions que acompanyin aquest canvi, tant amb el professorat com amb el monitoratge, els infants i les famílies.

El pati és també un espai educatiu, no només és una aula exterior en la qual es poden treballar els continguts curriculars, sinó que també ho és durant el temps que els infants l'habiten, tant per les activitats que s'hi desenvolupen com per les relacions que s'hi generen. Per això és necessari incidir durant tot el seu ús per promoure activitats i dinàmiques que ajudin a fer net dels estereotips dels models de masculinitat i feminitat hegemònics.

Sense això, el canvi no succeirà «naturalment». Són necessàries actuacions concretes per posar fi a les desigualtats i no perpetuar-les.

Per aconseguir una veritable transformació coeducativa del pati caldrà repensar de manera transversal les tres dimensions amb les quals treballem tenint en compte la disposició de l'espai i els materials que hi volem introduir, les activitats que volem promoure així com les relacions entre iguals i entre les persones adultes i els infants.

A partir dels resultats de les diagnosi fetes, hem de repensar el pati per desjerarquitzar, igualar i diversificar espais i activitats per revertir les situacions identificades i assolir els objectius coeducatius: promoure relacions intergènere, relacions intergeneracionals i interculturals (entre iguals) i relacions no jeràrquiques (entre adults i infants).

Les línies d'intervenció es basen en l'estratègia metodològica de reequilibrar les tres àrees: l'àrea de tranquil·litat i intimitat, l'àrea de moviment i psicomotricitat i l'àrea d'experimentació i contacte amb la natura.

METODOLOGIA

	Fase 3: REPENSEM, REEQUILIBREM I TRANSFORMEM Què proposem perquè els patis siguin coeducatius?
OBJECTIU ESPECÍFIC	Decidir, amb el conjunt de la comunitat educativa, com donar respostes a les necessitats identificades a la diagnosi i definir un conjunt d'accions i de transformacions per dissenyar i desenvolupar un pati coeducatiu.
ACCIONS	A3.1 Treballar a partir dels objectius i les línies estratègiques
	A3.2 Identificar les actuacions necessàries a partir de la diagnosi • Primera pluja d'idees • Analitzar i reequilibrar l'espai
	A3.3 Concretar, validar i prioritzar les actuacions • Definició i cocreació de les actuacions amb infants • Anàlisi, viabilitat i priorització de les actuacions • Projecte final de pati coeducatiu • Presentació del nou projecte de pati coeducatiu
	A3.4 Transformar el pati • Execució de les actuacions físiques • Execució de les actuacions funcionals i socials
EINES	Eina transversal: Preguntes d'Autoavaluació Coeducativa als patis (PACpa) – Fase 3
	E3.1 Quadre de seguiment de les propostes d'actuacions
	E3.2 Mapa de propostes de reequilibri de les àrees
	E3.3 Fitxes de definició de les propostes a les classes
	E3.4 Mapa de l'avantprojecte
	E3.5 Mapa del projecte de transformació física

A3. ACCIONS

Les accions d'aquesta fase es centraran en desenvolupar un procés de cocreació dels canvis decidint entre tota la comunitat educativa quines necessitats tenim al pati, com les resol·lem i, a partir d'aquí, realitzar la transformació coeducativa.

Aquí els grups impulsors esdevenen agents clau per aconseguir la implicació i participació de tota la comunitat, transmetent informació i recollint aportacions i col·laboració per a les diferents activitats.

En aquesta fase, es continua realitzant un treball amb tota la comunitat educativa tant en la identificació de les actuacions que cal fer en les tres dimensions, com en la seva materialització. En aquest procés de transformació: treballem en comunitat, cooperem, aprenem, participem, gaudim i ens empoderem.

A continuació, descrivim les accions necessàries per a assolir els objectius específics, expliquem quines activitats proposem i quines eines utilitzem. (Vegeu el diagrama de la metodologia.)

A3.1 Treballar a partir dels objectius i les línies estratègiques

L'objectiu és vincular bé les actuacions amb la diagnosi prèvia. Per això, treballarem a partir dels objectius i les línies estratègiques proposades, cosa que ajudarà a que no s'oblidï res en el moment de la transformació i, sobretot, a que totes les actuacions vagin en la línia dels objectius coeducatius. Aquesta és la base de treball que proposem i que considerem mínima per complir els objectius coeducatius, però s'hi poden afegir objectius específics d'acord amb la particularitat del centre.

Els continguts es donen des d'una mirada coeducativa que portem les persones externes que acompanyem el procés, que es treballa amb el *grup impulsor d'adultes* a les diferents sessions de treball. Aquest sistema d'objectius i estratègies ens ajuda a relacionar-los amb les actuacions **(veure Eina E3.1)**.

Aquest sistema s'utilitzarà durant tot el procés de definició de les actuacions i s'anirà omplint i definint a mesura que avanci el procés.

A3.2 Identificar les actuacions necessàries a partir de la diagnosi

Primera pluja d'idees

El grup impulsor d'infants, amb l'acompanyament de les tutores, presenta la diagnosi a cada grup classe (com vam dir a la fase 2, la metodologia s'adapta a cada centre i s'ajusta a les particularitats del grup) i es fa una pluja d'idees d'actuacions possibles d'allò que creuen que seria necessari incorporar per a resoldre les necessitats identificades i reequilibrar el pati. Depenent de l'edat i de la dinàmica de treball de cada escola i classe, es pot treballar amb dibuixos dels infants, fotos que serveixin com a referències d'altres patis semblants o d'altres espais i elements que ajudin a imaginar nous espais o activitats. Es pot fer un treball individual per després posar-lo en comú per grups amb els diferents tipus de propostes. Amb aquesta informació les criatures representants de cada classe porten la informació al grup impulsor d'infants on es recullen i s'organitzen per temes.

El mateix es fa a les sessions on es presenta la diagnosi a l'equip docent i l'equip de menjador.

Aquestes primeres propostes recollides es validen i es defineixen amb el grup impulsor d'adultes. En aquest moment, hi haurà actuacions més genèriques, de criteris, i d'altres més concretes, d'elements o activitats. Amb el grup impulsor es treballarà en format taller posant en comú les diferents aportacions per comparar i agrupar les diferents propostes d'actuacions en funció de les persones que han fet l'aportació, ja siguin infants o persones adultes.

Analitzar i reequilibrar l'espai

Amb les propostes recollides i posades en comú i tenint en compte la diagnosi, l'equip extern analitza les qualitats actuals de l'espai disponible, fa un primer mapa funcional reequilibrant les tres àrees com a estratègia principal amb les possibles zones i actuacions ubicades en l'espai. Aquest mapa es treballa i es valida amb el grup impulsor d'infants i amb el grup impulsor d'adultes (**veure Eina E3.2**).

A3.3 Concretar, validar i prioritzar les actuacions

Definició i cocreació de les actuacions amb infants

Una vegada recollides les primeres propostes i ubicades en el mapa funcional, s'ordenen per tipus i zones i es treballen en detall a les aules. L'objectiu és doble, d'una banda, involucrar els infants en la cocreació de les propostes i, de l'altra, fer-los conscients que aquestes actuacions donen resposta a uns objectius en concret que busquen una transformació coeducativa. Això es treballa a primària i s'ha d'adaptar la dinàmica al grup. A infantil ho treballa el professorat. Es pot treballar amb unes fitxes per les zones del pati i les actuacions que es proposen desenvolupar perquè els infants les concretin millor.

El treball a les classes es pot fer demanant que es facin grups segons el lloc del pati on volen treballar la proposta, segons, per exemple, el lloc on sempre hi són o, al contrari, on els hi agradaria ser però no poden, o en funció d'on estan ubicades les activitats que volen desenvolupar **(veure Eina E3.3)**.

A cada grup classe definirem les actuacions per a cada zona del pati. Aquesta informació és recollida pel professorat i es trasllada al grup impulsor d'adultes.

Per a la dinamització de l'activitat és molt important posar atenció a les diferents veus que sorgeixen, tenint en compte les veus que sovint són menys escoltades. En aquest sentit, també podem observar com el gènere, l'edat, l'origen o les diversitats funcionals operen en les criatures i si influeixen en les diferents propostes.

Anàlisi, viabilitat i priorització de les actuacions

Una vegada recollides les actuacions més definides pels infants, el grup impulsor d'adultes comença a concretar les actuacions en tallers de cocreació buscant exemples ja existents o dissenyant-ne de nous. En el cas de les actuacions de tipus físic, es valora els diferents requisits per portar-les a terme com ara qui ho pot fer, facilitats i dificultats, manteniment posterior, pressupost i materials disponibles, tot seguint els criteris tècnics recomanats.

Annex: Resum dels criteris tècnics per a les actuacions físiques als patis

En el cas de les actuacions de tipus funcional o social, cal tenir en compte com es gestiona actualment l'hora del pati (normativa), com es treballen a les aules els conflictes i d'altres situacions que apareguin en els temps de pati, així com la valoració de les experiències prèvies que ja s'hagin dut a terme a l'escola i que estiguin funcionant.

Tots els tipus d'actuacions, a més, es valoren en funció dels objectius coeducatius que hem definit a l'inici d'aquesta fase utilitzant el quadre de seguiment de les actuacions **(veure Eina E3.1)** i amb el qüestionari de valoració **(veure qüestionari PACpa)**.

Amb això s'elaboren unes fitxes per definir les actuacions que es treballen amb l'equip docent i de menjador. Es dinamitza un debat a partir d'analitzar el tipus d'actuació i l'efecte que produirà partint de la diagnosi i d'allò que es vol aconseguir en termes de criteris coeducatius. Aquest moment també té dos objectius, d'una banda, que totes les persones que estan als diferents moments del pati puguin donar la seva opinió des de la seva experiència, i d'altra banda, fer una reflexió sobre quins tipus de resultats es volen aconseguir. Finalment, es treballa una prioritització de les actuacions a realitzar d'acord amb els objectius i recursos disponibles (materials, humans i temporals).

Projecte final de pati coeducatiu

Amb totes les propostes validades pels diferents grups i persones i tenint en compte els recursos disponibles, l'equip extern elabora primer un avantprojecte que torna a validar amb els grups impulsors d'infants i d'adultes i, finalment, el projecte definitiu amb les actuacions que tinguin en compte les tres dimensions, física, funcional i social.

La proposta integral es pot presentar davant d'altres administracions si cal (Ajuntament, Consorci, Generalitat...), ja sigui perquè hi estan implicades d'alguna manera o per fer consultes tècniques en cas que ho requereixi alguna de les actuacions com, per exemple, la ubicació d'alguns elements en relació amb les instal·lacions preexistents, etc. **(veure Eines E3.5)**.

Presentació del nou projecte de pati coeducatiu

Amb els resultats finals s'elaboren diferents materials per ser exposats (escrits, gràfics, etc.), es presenta la proposta de transformació del pati a tota la comunitat educativa i es difon pels diversos canals establerts a la fase 1. A més, s'organitza també una altra jornada comunitària d'exposició a l'escola, oberta a tothom, en la qual es presenten les propostes. Aquesta exposició es pot mantenir a l'escola durant 1 o 2 setmanes com a mínim, per a les famílies que no hagin pogut venir a la jornada. Igual que es fa a la primera jornada, per a les actuacions físiques, es pot fer una «cerca de talents» (panell a l'exposició, grup de whatsapp, altres...) perquè la gent s'hi apunti i es comenci a concretar com pot participar cadascú aportant-hi temps, sabers, materials o eines per executar les actuacions físiques.

A3.4 Transformar el pati

Execució de les actuacions físiques

Pel tipus de procés comunitari que es vol desenvolupar, aquestes actuacions es materialitzen majoritàriament amb autoconstrucció. Per això, és important aclarir que, en aquests tipus de procés, moltes de les solucions físiques s'acaben d'adaptar en el moment de fer-les.

Per a l'execució, l'equip extern s'encarrega de definir les solucions constructives possibles, els materials adequats i la provisió (en cas que s'encarregui d'això també), les eines necessàries i les tasques a fer. Tot això en coordinació amb el grup impulsor d'adultes. A més, el grup impulsor d'adultes, AFA o AMPA conjuntament amb l'escola, s'encarrega de la difusió, convocatòria i tots els detalls necessaris per a la jornada de treball.

Les actuacions es realitzen durant les jornades obertes de treball comunitari i les jornades internes que es fan amb infants i professorat. Aquestes es poden relacionar amb continguts que s'estiguin treballant en horari lectiu. La quantitat i durada dependrà del tipus d'actuacions a fer i del funcionament de tota la comunitat educativa. Habitualment, amb tot definit, les actuacions es poden fer al llarg d'un curs, en 4 jornades obertes de treball aproximadament que s'ajustaran al moment de l'any idoni per treballar millor al pati segons el context i tenint en compte que no se superposin a d'altres activitats participatives. Més les jornades internes que es faran en funció de les necessitats o estratègia de l'escola. La quantitat d'actuacions i els temps dependran directament de la implicació de tota la comunitat.

L'equip extern que dinamitza les jornades s'encarrega d'explicar de manera senzilla i didàctica les diferents tasques a realitzar i els elements que s'han d'autoconstruir. Per fer-ho, pot elaborar materials explicatius si calgués perquè tothom entengui quina tasca ha de fer. Per exemple, guia per al muntatge, mapa de replanteig per a la ubicació, o altres referències per a l'execució dels treballs.

Pel que fa als dies i les hores de les jornades de construcció, això dependrà de cada comunitat educativa, però en general que sigui un dia del cap de setmana, preferiblement els dissabtes, en una jornada intensiva de 10 a 15 h funciona molt bé perquè participin famílies diverses, i si és possible allargar-la en cas que es pugui incloure el dinar. Per a jornades més curtes, els divendres a la tarda funcionen bé o es pot fer coincidir amb alguna altra activitat com ara una reunió d'AMPA o AFA o altres grups que funcionin a l'escola com en alguns casos els tallers per a famílies que s'organitzen des dels treballs de convivència en algunes escoles.

Pel que fa a la participació del professorat i monitoratge de l'escola, el fet que sigui en cap de setmana o fora de l'horari escolar pot suposar una càrrega addicional per a algunes persones. Per això també es poden organitzar hores de treball al pati al migdia, o en franges horàries per grups, i també es pot fer coincidir amb grups de famílies que es puguin combinar per a venir en aquests horaris.

Es tracta sempre de trobar els moments adequats perquè tothom que vulgui pugui participar-hi, ja que el treball comunitari també és un dels objectius.

Execució de les actuacions funcionals i socials

Per a l'execució d'aquestes actuacions, l'equip docent i de monitoratge ha d'establir els criteris conjuntament i posar-se d'acord tant en les normes com en els tipus d'activitats a desenvolupar al pati, sempre amb la participació dels infants. Prèviament cal fer un treball de reflexió sobre quina és la idea que es té com a claustre de què és el pati i quines són les implicacions que es volen donar a nivell pedagògic. Sovint és un espai al qual no se li ha dedicat la mateixa reflexió, programació i definició d'objectius que a d'altres espais o matèries, ja que a vegades pesa la idea que és un espai lliure on les criatures escullen què volen fer i aprenen a relacionar-se sense condicionants. Això cada vegada passa menys i són més els equips que es plantegen seriosament la necessitat de posar la mirada en aquest temps i espai. Sense voler arribar a l'anhelat consens del claustre, sí que cal fer sentir totes les veus, ja que sovint hi ha moltes idees implícites que divergeixen entre les diferents persones participants: normes no explícites, formes d'intervenir, el paper de la persona adulta, la gestió dels conflictes, entre d'altres.

Aquestes propostes, a diferència de les de transformació física, es realitzen internament. Les eines o activitats a desenvolupar podran adaptar-se a cada context, l'escola només ha de generar un espai específic d'intercanvi entre infants, tot el claustre i el monitoratge. Per exemple, generar la comissió de pati a tots els nivells, que sigui un tema tractat a les assemblees d'escola, fer monogràfics a les sessions de claustre o reunions de coordinació amb el monitoratge de menjador.

La implantació d'aquestes actuacions i el grau de transformació que puguin generar està directament relacionat amb com de transversal és el projecte de pati coeducatiu a nivell de tot el claustre i en coordinació amb l'equip de menjador. Com ja s'ha comentat prèviament, considerem que el més oportú i cap a on s'estan dirigint actualment moltes escoles, és cap a la creació d'una línia pedagògica d'escola compartida tant per a les hores lectives com per a les hores no lectives. Aquesta línia pedagògica dona continuïtat a les criatures i no diferencia en funció de quines són les persones responsables de la gestió en aquell moment, tal i com es planteja en els centres educatius amb mirada 360°, i connecta l'educació i els aprenentatges entre el temps lectiu i el no lectiu.

E3. EINES PROPOSADES

Eina transversal: Preguntes d'Autoavaluació Coeducativa als patis (PACpa) – Fase 3

Un cop definides les intervencions proposades en les tres dimensions i abans de la seva implementació, podeu respondre les següents qüestions en relació a criteris transversals i a les tres dimensions de treball.

A continuació, exposem les eines que ens permeten repensar i transformar el pati.

E3.1 Quadre de seguiment de les propostes d'actuacions

Serveix per poder fer un seguiment rigorós de cada actuació en relació amb la problemàtica que vol respondre identificada a la diagnosi, a l'estratègia de reequilibrar les àrees del pati i als objectius coeducatius establerts en el projecte. Aquesta eina ens permet també prioritzar o canviar alguna actuació segons els criteris anteriors i identificar de quin tipus d'actuacions es tracta (física, funcional o social) per garantir que totes les dimensions del pati estan cobertes.

Aquest quadre inclou el resultat de totes les aportacions a les actuacions recollides i serveix per posar en comú, comparar i agrupar les diferents propostes d'actuacions en funció de les persones que han fet l'aportació, tant infants com persones adultes. És molt important saber d'on venen les propostes perquè així sabrem quina experiència s'està prioritzant.

Annex E3.1 Quadre de seguiment de les propostes d'actuacions

E3.2 Mapa de propostes de reequilibri de les àrees

Aquest mapa és el que ens permet repensar com reequilibrarem les àrees del pati perquè sigui un espai més equilibrat tenint en compte la tranquil·litat i intimitat, el moviment i la psicomotricitat, i l'experimentació i la natura. S'hi decideix la distribució, grandària i relació entre les àrees així com els tipus d'actuacions proposades en cada cas.

Annex E3.2 Mapa de propostes de reequilibri de les àrees

E3.3 Fitxes de definició de les propostes a les classes

Aquestes fitxes ajuden a treballar a les classes com es concretarà la proposta, la seva ubicació, forma i continguts, sempre tenint en compte els objectius als quals dona resposta.

Annex E3.3 Fitxes de definició de les propostes a les classes

E3.4 Mapa de l'avantprojecte

És el mapa on s'ubiquen i es defineixen els elements físics que es col·locaran amb imatges per visualitzar com podran ser els nous elements físics. Aquest mapa serveix per començar a pensar les materialitats dels diferents elements. Es podrà elaborar d'acord amb els recursos i habilitats de les persones que participin en el projecte o per l'equip extern que ho porta.

E3.5 Mapa del projecte de transformació física

Aquest mapa mostra el disseny arquitectònic final, ajustat a les possibilitats físiques i de recursos humans i materials, per poder construir els nous elements. Depenent del tipus d'actuacions pot ser suficient amb un mapa amb les mides per ubicar-hi els elements o potser serà necessari dibuixar-hi alguns detalls. Es podrà elaborar d'acord amb els recursos i habilitats de les persones que participin en el projecte o per l'equip extern que ho porta.

DES DE LES TRES DIMENSIONS

La dimensió física

La finalitat principal és, d'una banda, desjerarquitzar i ajustar la quantitat d'espais destintats a l'ús de moviment expansiu, com és la pista de ciment i altres espais «buits» d'elements, per dedicar-los a altres activitats i, d'altra banda, equipar i dotar de qualitat els altres espais fins ara «secundaris o perifèrics», amb elements principalment naturals però que també afavoreixin la tranquil·litat, la intimitat i la cura.

La pista pot tenir diversos usos, no només jugar a futbol i bàsquet. Es poden introduir altres esports organitzats en grups mixtes o jocs sense pilota que generalment solen ser menys expansius. A més, caldrà diversificar el moviment i permetre el desenvolupament d'altres habilitats com saltar a la corda, ballar o enfilar-se.

Al voltant dels espais més moguts, o limitant-los, es poden generar espais per seure i relaxar-se que permetin la lectura, la conversa, la pintura o els jocs de taula. Es poden generar racons íntims que permetin amagar-se i fer joc simbòlic.

És possible introduir la natura amb diferents elements, com ara la forma de construir jocs o el mobiliari amb materials provinents de la reutilització, el reciclatge i la bioconstrucció. Amb un entorn natural, es generen espais més tranquils que permeten experimentar i jugar amb sorra i aigua, però que també ofereixen la possibilitat de desenvolupar activitats de moviment amb troncs o muntanyetes de terra per pujar, baixar o fer equilibris. Introduir la natura permet, a més, compartir les cures de plantes, insectes, ocells o altres animals. I també, contribueix al confort ambiental, ja que genera espais de sol i d'ombra, absorbeix el so i fa que l'espai sigui més agradable, i tot això també afavoreix el benestar personal i la bona convivència.

Cal vetllar perquè els elements proposats afavoreixin la participació de tots els infants i no tinguin una clara marca de gènere. En aquest sentit, els elements i materials que s'ofereixen com més neutres i inespecífics siguin, millor. Els materials inespecífics potencien la creativitat i el pensament divergent i afavoreixen fer net dels rols de gènere.

També és possible fomentar que l'espai del pati es converteixi en una aula més de l'escola en la qual poden aprendre moltes coses, ja sigui en l'horari del pati com per a realitzar altres activitats més vinculades al currículum educatiu.

Finalment, cal tenir en compte que, a vegades, l'espai del pati és molt gran i té moltes possibilitats. En aquest sentit, i tenint present que hi ha alumnat de primària i d'infantil, vetllar perquè les actuacions que es facin no dupliquin sinó que sumin (els infants sempre es podran traslladar d'un pati a un altre, o bé que ambdós estiguin comunicats). Considerem, doncs, que és interessant potenciar la relació entre diferents grups d'edats, fins i tot podem crear espais compartits entre criatures d'infantil i de primària. Aquesta és una demanda que sorgeix repetidament per part dels infants i principalment donen dos arguments: un és que les grans volen anar als espais de les petites perquè són espais més tranquils, generalment més agradables i més cuidats i l'altre és que valoren molt les relacions amb les criatures més petites, sovint relacions de cura i d'intercanvi.

Algunes actuacions possibles en aquesta dimensió són:

- Elements naturals que ajudin a separar els espais més tranquils dels més moguts
- Fer un jardí amb recorreguts i zones d'estància entre jardineres i espais amb elements naturals
- Generar racons íntims en relació amb els edificis amb mobiliari de jocs simbòlics com taules d'experimentació sense gènere (cuina-taller-laboratori)
- Bancs per relaxar-se i llegir
- Tranquil·litzar o pacificar la pista introduint-hi elements naturals com vegetació o espais d'estància al voltant

- Sorral amb elements d'experimentació i límits amb elements com troncs que serveixen d'espai per seure, de trobada i tranquil·litat o amb fustes com elements per fer equilibris
- Carretó o espai fixe de biblioteca (Bibliopati)
- Casetes, tendes i altres espais per amagar-se i que, a més, poden ajudar a organitzar l'espai
- Cúpules o túnels naturals (canya o vímet)
- Fer més gran l'hort i integrar-lo a l'ús del pati com un jardí
- Habilitar l'ús d'espais interiors a l'estona del pati com la sala de experiments, psicomotricitat, gimnàs, biblioteca o menjador
- Estructures de fusta que combinen diferents habilitats motrius com fer equilibri, pujar, baixar, enfilear-se...
- Rocòdroms horitzontals en murs que no tenen altres usos (*boulder*)
- Corda fluixa i hamaques entre arbres
- Jocs pintats a terra també dins de la pista
- Baguls, caixes o bosses amb materials diversos per promoure els jocs simbòlics i altres habilitats
- Incloure els murs com a part dels espais amb murals amb missatges coeducatius fets pels infants
- Bancs, taules, grades, tarimes de fusta o altres elements per seure i fer activitats tranquil·les com jocs de taula, xerrar, esmorzar o fer una classe fora de l'aula
- Posar plantes i altres elements naturals com troncs i pedres a tots arreu que es pugui per jugar, seure, dividir espais...

La dimensió funcional

Els canvis físics s'han de reforçar amb la promoció de les activitats i amb normes d'úsos que ens ajudin a reequilibrar l'ús de l'espai perquè sigui divers i desjerarquitzat. Només amb els canvis físics no es produiran canvis directes cap a la coeducació. L'espai és important ja que ens possibilita el suport físic on es desenvolupen les activitats. En aquestes activitats ha d'haver-hi una implicació de les persones adultes que acompanyen la implementació de noves normes d'ús i de tipus de jocs per aconseguir el reequilibri de les diferents àrees i tipus d'activitats.

Algunes actuacions possibles en aquesta dimensió són:

- Definir, tant per part de les persones adultes com també per part dels infants, què és el que considerem un ús equilibrat, divers i desjerarquitzat dels espais per tal de poder-hi posar atenció quan això no succeeix, posar-ho de manifest i treballar-ho. Fer-ho explícit i poder-ne parlar afavorirà tant la seva identificació (bàscica perquè es doni el canvi) com la seva transformació. En el cas de les persones adultes es pot buscar el consens sobre la manera com s'intervindrà en aquests casos, si és que es considera necessari intervenir-hi.
- Utilitzar el pati com una aula exterior més, per trencar els usos establerts a l'hora del pati. Això pot contribuir a que nenes i nens s'apropriïn de l'espai d'una manera diferent i ajudar a trencar estereotips i jerarquies.
- Organitzar un sistema d'ús de materials que involucri els infants en la seva gestió, per fer jocs més tranquils o simbòlics (amb les caixes, baguls....) perquè cadascú pugui escollir el que vulgui.
- Vetllar perquè els infants puguin ocupar espais que possibilitin la diversitat d'activitats i evitar situacions en què per organització del pati, un grup classe només pugui fer ús d'un espai determinat (per exemple, quan per gestió dels patis «toca anar a la pista» i qui no juga aquí no té espais per fer res més).

- Dinamitzar l'ús de la pista establint horaris rotatius per a diferents esports que no siguin els convencionals, el futbol i el bàsquet, esports com ara l'handbol o el vòlei o incorporar nous esports com per exemple el corfbol (esport en equips mixtes) i amb grups barrejats de nenes i nens, de diferents edats i habilitats.
- Establir dies sense pilotes perquè es pugui ocupar la pista amb altres activitats i jocs diversos i per estimular aquells que sempre juguen a pilota a fer altres activitats.
- Fer que les mateixes nenes i nens siguin responsables de la cura del material, dels espais i de les altres criatures.

FOTO: LES AUTORES

La dimensió social

Per trencar els estereotips de gènere, no és suficient amb la transformació física dels espais i la introducció d'activitats diverses, cal un acompanyament i una actitud proactiva de les persones adultes. És necessari, doncs, fer un treball més extens que vagi més enllà del temps i de l'espai del pati. De fet, tot allò que hi passa es converteix en punts de partida per on poder començar a treballar molts temes amb els infants, per exemple, l'aprenentatge en l'anàlisi i la resolució de conflictes, l'empatia, l'autoconeixement, l'acceptació i el coneixement de les emocions (en totes les seves dimensions), treballar la diversitat, conèixer les diferents formes d'expressar-nos i de viure les emocions, entre moltes d'altres.

Algunes actuacions possibles en aquesta dimensió són:

- Tenir una actitud proactiva de les persones adultes cap a les nenes i nens per estimular altres jocs i maneres de relacionar-se que trenquin els estereotips de gènere.
- Tractar els temes conflictius que passen a l'hora del pati relacionats amb les desigualtats, els estereotips i la diversitat de sexe, gènere, edats, capacitats, etc. a les aules.
- Promoure la cooperació entre infants, per exemple, fer que entre elles i ells aprenguin diferents habilitats.
- Treballar l'acompanyament, l'ajuda mútua i les cures als altres en els moments de pati.
- Definir les línies pedagògiques vinculades al temps-espai del pati i fer-ho de manera conjunta o compartida entre claustre i equip de menjador.

APRENENTATGES DES DE L'EXPERIÈNCIA

Quan comencem el procés podem tenir algunes idees clares d'allò que ens agradaria canviar, però el més important per a una transformació coeducativa del pati, és tenir clars a quins objectius i estratègies donen resposta les actuacions. Per exemple, pot passar que ja abans de començar aquest procés l'escola demanés un sorral, però una vegada tenim clars els objectius aquest sorral es pot ubicar en el lloc que funcionalment convingui per contribuir al reequilibri de les activitats o pot servir, a més a més, per desjerarquitzar espais. També sabrem quins materials necessitem posar-hi perquè aquest sorral contribueixi a diversificar activitats que avui no es donen al pati, com l'experimentació o el joc simbòlic. És a dir, aquest sorral formarà ara part d'una transformació integral del pati que donarà resposta de manera transversal a diferents objectius i estratègies. També és possible que ens adonem que aquesta actuació no és prioritària tenint en compte les dinàmiques que hem observat i els recursos necessaris que tenim.

Hem d'evitar les idees preestablertes per poder transformar lliurement. I per això, és fonamental fer un bon procés de canvi de mirada i reflexió abans de fer qualsevol canvi.

Molt sovint passa que els infants demanen elements impossibles perquè són impracticables o pels recursos que tenim, com ara grans tobogans d'aigua, una tirolina enorme o una casa a l'arbre. En aquests casos, es tracta d'indagar quina és la necessitat, més enllà de la fantasia que també és important. Aquí podríem dir, en el millor dels casos, que a la ciutat, poble o barri podem trobar-hi elements com aquests, i que al pati volem altres elements complementaris. Això no obstant, també es poden traslladar aquestes demandes a les administracions municipals perquè les tinguin en compte en la millora d'espais públics del voltant, ja que el pati de l'escola, si a més és un pati obert, forma part d'una xarxa més ampla d'espais de relació i joc. Pel que fa a allò que sí podem fer al pati, hem d'entendre quina és la necessitat que transmet: una activitat de risc i aventura (tirolina) o amagar-se i tenir contacte amb la natura (caseta a l'arbre). Amb això podrem proposar altres

elements que ens ajudin a resoldre aquestes necessitats amb els recursos i les possibilitats de què disposem.

A les escoles amb patis oberts, cal tenir en compte que els usos poden ser diferents, i que el tipus d'actuacions han de pensar també en aquesta temporalitat. Les actuacions que decideix l'escola són les que tenen d'alguna manera prioritat en el projecte, ja que l'escola estableix els objectius i les estratègies per a la transformació coeducativa del pati. A partir d'aquí, l'escola pot tenir un impacte en el barri, i traslladar aquesta mirada més enllà. Per fer-ho, cal treballar amb les persones monitores dels patis oberts. A vegades els patis oberts o les extraescolars demanen l'ús de la pista com espai del barri, i és important pensar també que potser al barri hi ha altres espais amb aquestes característiques que es poden utilitzar, com poden ser els poliesportius o d'altres espais públics del voltant.

Quant a la participació a les jornades de treball comunitari, cal fer un treball molt acurat per garantir la diversitat de persones i de les famílies. És essencial transmetre que tothom que vulgui podrà participar-hi i fer un procés d'empoderament abans i durant les jornades amb el missatge que «tothom sap fer alguna cosa i si no la pot aprendre!». Això és molt important per trencar, sobretot, estereotips de gènere a l'hora de fer segons quines tasques, per exemple, homes fent les feines suposadament més pesades com utilització de maquinària o treballs de força, i dones fent més aviat treballs de costura, manualitats o jardineria. A més, cal dinamitzar molt bé la jornada tenint en compte aquests condicionants. Segons la nostra experiència, les jornades de treball comunitari són, sobretot per a les dones, un procés d'empoderament molt potent per fer treballs que en general no fan, com quan agafen per primera vegada un trepant o altres màquines d'aquest tipus. D'altra banda, cal tenir present que majoritàriament són dones les que participen a les AFA o AMPA de les escoles i fer activitats en les quals els homes se sentin interpel·lats, com ara treballs d'obra o bricolatge, pot ser un element interessant perquè s'hi impliquin. També cal dir que no tots els homes saben utilitzar aquestes eines pel fet de ser homes, i d'alguna manera tot això ajuda a trencar estereotips masculins i femenins durant el procés. Una dinàmica que funciona molt bé és explicar abans de cada tasca a tot el grup, o fent subgrups, com s'utilitzen les eines i es fan els treballs;

això genera un procés d'autoformació del grup en el qual cadascuna de les persones és lliure d'escollir la tasca que vol fer.

La participació de totes les persones és un requisit bàsic. En un projecte de transformació fan falta tasques de tota mena, que exigeixen diferents tipus de capacitats i habilitats. Per això és important que es posin en valor les tasques que normalment no tenen reconeixement social, per exemple, netejar i ordenar tots els materials que s'han usat en una jornada de treball. De vegades passa que la gent que participa més a l'escola no representa la diversitat de les famílies. Aquí cal fer també un treball molt personal des de l'escola perquè totes les persones se sentin incloses. Penseu que el projecte pot ser «l'excusa» per vincular més les famílies amb l'escola. És important resoldre la diversitat de llengües en la comunicació i garantir espais de participació diversos.

Finalment, cal trobar quines tasques poden desenvolupar nenes i nens conjuntament amb les persones adultes o de manera autònoma. Si organitzem l'espai de treball tenint sempre present deixar les màquines, eines o cables en llocs segurs, els infants sempre podran participar amb les adultes en les diferents tasques. Per exemple, omplir les jardineres de terra, escatar la fusta, decidir la ubicació de tal cosa, prendre mides, pintar o mirar, gaudir i compartir el moment.

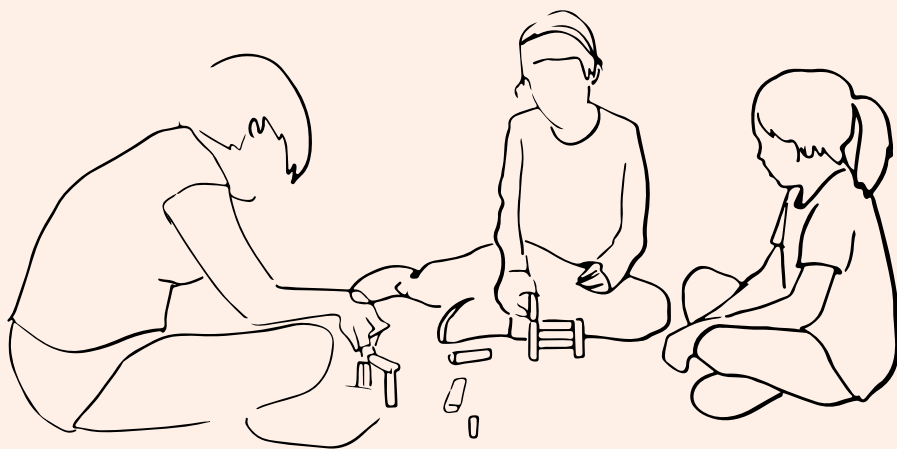
Valorem i acompanyem

QUÈ HEM TRANSFORMAT I COM SEGUIM?

L'avaluació del projecte és una part essencial dins del conjunt del procés, ja que ens indica en tot moment si els passos que fem són els adients, ens assenyala quins són els següents passos i si cal fer-ne alguna modificació. En aquest sentit, tot i que l'avaluació més àmplia es desenvolupa en finalitzar el projecte, l'avaluació ha de ser continuada durant tot el procés.

Quan parlem de l'avaluació, podem diferenciar també entre el que correspon a l'avaluació del procés i a l'avaluació dels resultats. En aquest espai recollirem alguns aspectes relacionats amb el procés i el gruix més important en relació amb l'avaluació de l'impacte de les intervencions, és a dir, els seus resultats.

Els resultats d'aquesta avaluació no són un punt i final, sinó més aviat un punt de partida, a partir del qual cal seguir treballant. El procés de canvi l'entendem com quelcom viu i permanent, tot i que, òbviament, no cal seguir amb la intensitat d'aquestes primeres fases. Per tant, considerem que l'avaluació tindrà una condició de provisionalitat, alhora que es convertirà en el punt de partida per a donar continuïtat a la implementació de les diferents actuacions.

IL·LUSTRACIÓ: TONINA MATAMALAS

En aquest sentit, doncs, l'avaluació ens permetrà identificar si les intervencions realitzades (en les tres dimensions) han generat algun tipus d'efecte en les dinàmiques identificades al pati en el moment de la diagnosi inicial. Així mateix, ens permetrà també identificar quins aspectes queden encara pendents i poder des d'aquí traçar les futures línies de treball i establir les prioritats.

METODOLOGIA

	Fase 4: VALOREM I ACOMPANYEM Què hem transformat i com seguim?
OBJECTIU ESPECÍFIC	Fer un seguiment de tot el procés amb una avaluació inicial i final, així com definir actuacions que donin continuïtat al projecte i donar-ne a conèixer els resultats.
ACCIONS	A4.1 Avaluar les actuacions i el procés • Avaluar amb l'equip docent i de menjador • Avaluar amb els infants • Avaluar amb el grup impulsor d'adultes i les famílies
	A4.2 Fer-ne el seguiment i l'acompanyament
EINES	Eina transversal: Preguntes d'Autoavaluació Coeducativa als patis (PACpa) – Fase 4
	E4.1 Observacions sistemàtiques del professorat
	E4.2 Qüestionari als infants
	E4.3 Mapa des de l'experiència dels infants

FIG7. ESQUEMA METODOLÒGIC – FASE 4

A4. ACCIONS

Per a la proposta d'aquesta avaluació les persones externes que acompanyen el procés dinamitzen les sessions del claustre, amb el grup impulsor d'adultes i d'infants, elaboren el disseny de les eines per a l'avaluació, fan el buidatge dels resultats i elaboren els documents de devolució.

A4.1 Avaluar les actuacions i el procés

Avaluació amb l'equip docent i de menjador

L'equip docent participa en dues sessions de claustre, una primera en la qual es donen i s'expliquen les eines per a fer l'avaluació final: el qüestionari per als infants, el treball amb els mapes a les aules i les observacions sistemàtiques del pati. Malgrat que, al principi del procés s'han fet aquestes actuacions, sempre és necessari fer-ne un recordatori i explicar-ho a les persones que s'han incorporat noves a l'equip. Entre les dues sessions tant les persones del claustre com les de l'equip de menjador fan les actuacions prèviament mencionades. En una segona sessió amb el claustre es presenten els resultats de l'avaluació i es demana a les persones participants una valoració del procés i dels resultats.

Tot el procés de valoració permet fer un debat, tant amb els grups d'adultes com a les aules, de les valoracions del procés, dels canvis que s'han generat, de les dificultats que han sorgit, etc. **(veure Eina E4.1).**

Avaluar amb els infants

Igual que han fet a la diagnosi inicial, tots els infants de primària responen de nou el qüestionari i treballen amb els mapes a l'aula (el treball amb els mapes també es pot fer a infantil).

En aquest cas, els infants del grup impulsor, novament porten la veu com a representants del seus grups classe. A la sessió de treball es comparteixen els resultats de l'avaluació, que es validen i es complementen amb les seves vivències i aportacions **(veure Eines E4.2 i 4.3).**

Avaluar amb el grup impulsor d'adultes i les famílies

El grup impulsor d'adultes participa en dues sessions de valoració i tancament del projecte amb l'equip extern.

També respon un qüestionari per avaluar el procés, els resultats i la continuïtat del projecte. Aquest qüestionari es pot passar abans a totes les famílies o als representants de classe, si el grup impulsor el pot recollir i traslladar les conclusions a la sessió de valoració.

A4.2 Fer-ne el seguiment i l'acompanyament

El seguiment del projecte consisteix en fer una avaluació continua que es pot sistematitzar en temps, per exemple, al final de cada trimestre. L'objectiu és doble, d'una banda, valorar com evolucionen els diferents canvis, i de l'altra, identificar si és necessari realitzar altres actuacions. Cal tenir present que l'alumnat anirà canviant i, de ben segur, el pati s'hi haurà d'adaptar. També dependrà de com el projecte educatiu de centre es vagi apropiant del pati com una aula exterior, l'ús que se'n vulgui fer i allò que s'hi vulgui treballar. A més, si la mirada coeducativa continua de manera transversal en el projecte d'escola, els canvis serviran segur per afavorir cada vegada més aquesta proposta pedagògica.

Per fer aquest seguiment, es podria comptar amb l'acompanyament de les persones externes que han acompanyat fins ara el procés o amb qualsevol altra persona sempre que sigui un treball des de la perspectiva coeducativa.

E4. EINES PROPOSADES

Eina transversal: Preguntes d'Autoavaluació Coeducativa als patis (PACpa) – Fase 4

Un cop realitzades i implementades les transformacions, podeu respondre les preguntes del PACpa. Aquestes tenen per objectiu, d'una banda, avaluar quin ha estat l'impacte obtingut amb les diferents actuacions en relació amb els resultats de la diagnosi i els objectius plantejats i, de l'altra, avaluar el procés comunitari.

A continuació, exposem les eines que ens permeten avaluar les intervencions al pati:

Les persones expertes que acompanyen el procés han elaborat les eines per a l'avaluació, tal com les anteriors.

La part més àmplia de l'avaluació, corresponent a l'anàlisi dels resultats, s'ha fet emprant les mateixes eines de la diagnosi inicial amb l'objectiu de poder fer-ne una anàlisi comparativa dels resultats obtinguts en els dos moments. Aquests resultats s'han complementat amb qüestions dirigides als diferents agents implicats per valorar el procés i també per valorar els resultats de manera subjectiva, basada en les vivències.

E4.1 Observacions sistemàtiques del professorat

Aquesta eina ha estat la mateixa que hem emprat per a la realització de la diagnosi inicial. Si s'han produït canvis físics, les zones s'han adequat a la nova disposició de l'espai. Això comporta que l'anàlisi comparativa no es pugui fer seguint els mateixos paràmetres, ja que les zones no són les mateixes sinó que caldrà basar-se en les qualitats i especificitats dels espais, per exemple, zones de moviment expansiu, zones de moviment vertical, zones d'experimentació, etc.

Annex E4.1 Observacions sistemàtiques del professorat

E4.2 Qüestionari als infants

Per poder comparar aquest qüestionari amb l'inicial, les preguntes són les mateixes que es plantegen al començament del procés. En aquest qüestionari s'inclouen també una sèrie de preguntes de valoració relacionades amb els canvis implementats, algunes sobre les preferències i els usos a nivell més personal i d'altres vinculades a elements identificats a la diagnosi inicial, aplicant una mirada més global a les relacions i als usos que es fan dels diferents espais del pati.

Annex E4.2 Qüestionari final als infants

E4.3 Mapa des de l'experiència dels infants

Novament l'eina és la mateixa que a la diagnosi inicial de la fase 2 amb alguns nous elements. En aquest cas, també s'han d'adaptar els mapes al nou disseny de l'espai i incorporar-hi elements que no eren presents abans de la intervenció per poder valorar les noves actuacions.

Annex E4.3 Mapa des de l'experiència dels infants

DES DE LES TRES DIMENSIONS

La dimensió física

Des de la dimensió física, i en funció de les intervencions realitzades, cal un acompanyament per a la implementació de les noves infraestructures, materials i espais, en cas contrari l'ús podria tornar a reproduir les dinàmiques. En aquest sentit, és interessant acompanyar els infants en el coneixement i reconeixement de les diferents propostes, parlant sobre quin ús en poden fer, quines creuen que haurien de ser les normes de convivència, a quin objectiu creuen que dona resposta aquest nou espai, etc. També es pot anar fent un seguiment del seu ús, parlant sobre possibles conflictes que sorgeixen, etc. Cal tenir present que a l'inici existeix el factor de novetat i que, en tot cas, caldrà esperar que els canvis es consolidin i passin a formar part de la normalitat per a poder avaluar realment quines són les noves dinàmiques que afavoreix l'espai. A més a més, és important tenir molt en compte la convivència entre les propostes. Per exemple, si es crea un espai que afavoreix la calma i les activitats més tranquil·les, hem de vetllar perquè a la vora, les activitats que s'hi realitzin no generin massa moviment ni soroll, i alhora no generar espais segregats i sí promoure la convivència.

La dimensió funcional

Igual que amb la incorporació de nous espais o materials, la dimensió funcional requereix un acompanyament dels infants. Els canvis de normativa impliquen sovint que algunes persones puguin gaudir d'espais o materials dels quals abans no gaudien, però també que hi hagi infants que gaudien de certs privilegis i ara hi han de renunciar. Per exemple, si es crea una normativa nova que reguli l'ús de les pistes significa que hi ha criatures que potser perden la possibilitat de gaudir-ne cada dia perquè d'altres ho puguin fer. Si aquesta normativa es crea del no-res i sense acompanyament pot generar molt malestar entre els infants que en feien ús i generar dinàmiques de conflicte com poden ser no complir les normes establertes, molestar les criatures que aquell dia els «toca» fer ús de l'espai o bé sentir-se desorientades i sense saber què poden fer.

D'altra banda, cal considerar que quan pensem en patis coeducatius, i en general quan pensem en com generar relacions més igualitàries, sovint posem la mirada en el fet que el gènere femení pugui ocupar espais que tradicionalment els han estat vetats, com la pista i el futbol, i poques vegades posem l'accent en la possibilitat de donar més valor a aquells aspectes que afavoreixen establir relacions de cura, espais de tranquil·litat, joc simbòlic, jocs en grup o que afavoreixin el moviment divers, activitats que tradicionalment s'associen més a les nenes i que, a part d'oferir una major diversitat i riquesa, potencien també el desenvolupament de l'afectivitat, l'empatia i la cura. Per això, aquí es tracta que les nenes puguin ocupar espais vetats abans per a elles, i que hi puguin realitzar les activitats que els agraden en espais de qualitat sense ser molestades. Afegint-hi el canvi de la concepció social que es té de les activitats desenvolupades per les nenes i els subjectes no normatius, dotant-les del mateix reconeixement col·lectiu i diversificant les activitats que realitzen els infants que només juguen a futbol.

La dimensió social

Els diferents aspectes comentats a les altres dues dimensions anteriors tenen una repercussió directa en les relacions que es generen al pati, en els aprenentatges i el desenvolupament dels infants en el temps/espai del pati. Així mateix, totes les intervencions generen canvis en les relacions entre les criatures, que comparteixen activitats i espais amb altres criatures amb qui en altres ocasions no es donarien, generen relacions de cura entre elles, afavoreixen l'experimentació i la diversitat d'activitats i també poden viure i sentir el pati com un espai més divers i sense jerarquies ni injustícies.

Els canvis generats i tot el procés impliquen també modificacions en les relacions entre les persones adultes i també entre les adultes i els infants, hi posen una nova mirada i donen valor a aspectes que prèviament no es consideraven.

APRESENTATGES DES DE L'EXPERIÈNCIA

El fet de poder fer una avaluació durant el procés i en finalitzar-lo és un aspecte clau per al desenvolupament del projecte. És fonamental la implicació de tot el claustre, ja que cal fer observacions i també portar el debat a les aules i al claustre, per tal de poder incorporar la mirada dels infants que són, al cap i a la fi, qui millor ens explicarà quines són les seves vivències i com perceben els canvis que s'han desenvolupat.

El poc temps que sovint es disposa per treballar amb els claustres dificulta poder recollir totes les idees i inquietuds que sorgeixen per part del professorat. Considerem que és important que sigui un tema al qual s'hi dediqui espai i això sempre és més fàcil si, com ja s'ha comentat, es planteja com a projecte d'escola, transversal i que impliqui certa dedicació per part de tots els agents implicats.

Volem destacar de nou la importància de fer una formació inicial en coeducació per tal que la perspectiva de gènere estigui realment incorporada i no es perdi en el «soroll» de les transformacions. Tot té un perquè i té un objectiu; i això no ho podem perdre de vista. Així doncs, ens hem d'assegurar que aquesta mirada es trasllada a les noves incorporacions al claustre. Com més instaurada i transversal sigui, més fàcil serà que això sigui possible.

PREGUNTES D'AUTOAVALUACIÓ COEDUCATIVA ALS PATIS (PACpa)

En aquest apartat t'ofereim l'eina de treball transversal que acompanya la guia "Preguntes d'autoavaluació coeducativa als patis" (PACpa).

Aquest és un material de suport per al desplegament del projecte i que alhora acompanya el debat i la reflexió col·lectiva en les diferents fases.

Aquest qüestionari és una eina per anar treballant al llarg de tot el procés. Té una doble funció: d'una banda, és una eina de reflexió individual i col·lectiva envers l'educació i la incorporació de la perspectiva de gènere al pati, que es pot fer extensiva al conjunt de les pràctiques educatives del centre. En aquest sentit, són preguntes que poden ajudar a definir, entre d'altres, el posicionament de centre, els seus rols i objectius. De l'altra, permet fer el seguiment i l'avaluació del procés i dels resultats.

Aquestes qüestions es poden respondre de manera individual o amb els equips de treball (claustres, comissions mixtes, etc.). Són propostes, preguntes orientatives, aspectes que cal tenir en compte o posar-hi atenció, i poden convertir-se en preguntes activadores de debats i ajudar a posar la mirada en certs aspectes que són clau en el procés de transformació d'un pati coeducatiu.

PACpa_Preguntes d'autoavaluació coeducativa als patis

FASE 1: FEM COMUNITAT I CANVIEM LA MIRADA

Com comencem?

Abans d'iniciar el procés cal començar fent una reflexió interna. Contemplem les qüestions des d'una mirada més professional però, també, amb una part personal, ja que els dos aspectes estan inevitablement entrelligats. En segon lloc, presentem una sèrie de qüestions relacionades amb la cultura de centre i que tenen per objectiu portar a debat aspectes que sovint són implícits o que no han estat expressament debatuts. Per últim, plantejem qüestions en relació amb el procés i el posicionament que prenem envers aquest com a punt de partida. De manera transversal les qüestions incorporen la perspectiva de gènere, associada a l'espai i al temps del pati però també poden ser extensibles a la resta d'àmbits de l'escola, així com a l'àmbit més personal.

A nivell personal:

Aquestes preguntes volen ajudar-te a reflexionar sobre la teva mirada sobre el pati i el gènere. No hi ha respostes correctes o incorrectes, és només una invitació a dedicar un moment a pensar en el pati del teu centre educatiu.

- Per a tu, quina importància té el temps de pati?
- T'agrada estar al pati? Què és el que t'agrada? Què és el que no t'agrada?
- Fes una llista dels teus rols al pati per ordre d'importància. Quin és el primer?
- Com utilitzes el pati?
- Com acompanyes als infants al pati? Creus que el gènere hi té a veure?
(Penseu en com intervens en els conflictes, amb qui i com et relaciones, què esperes dels infants, etc.)
- Creus que el gènere té a veure amb l'ús que fan els infants del pati de l'escola?
(Penseu en el teu posicionament envers aquesta afirmació: els infants escullen lliurement els jocs al pati?)

Cultura de centre:

Aquestes preguntes busquen ser una eina d'autoobservació d'equip. Seria ideal poder respondre-les de manera col·lectiva per debatre i compartir mirades sobre una mateixa pregunta.

- Com a centre educatiu, quin lloc ocupa la coeducació i la perspectiva de gènere?
(Penseu en diferents graus d'implementació: la mirada feminista és transversal al nostre projecte, dissenyem els materials tenint en compte aquesta mirada, fem accions puntuals sobre aquest tema, aquesta mirada encara no està plantejada però tenim interès en començar, al claustre hi ha diferents posicionaments en relació a aquesta temàtica, ens cal formació en la matèria...)

- Quina és la concepció del pati que teniu al vostre centre educatiu?

(Penseu en diferents maneres de concebre'l: és considerat com un espai d'esbarjo per als infants, és un temps de descans per a tothom, és un espai d'aprenentatge, és una aula més, té diverses funcions, etc.)

- Com a centre, algun cop heu valorat la influència del gènere en el pati de la vostra escola?

(Penseu la resposta graduant-la: mai ens ho havíem preguntat, no creiem que sigui important, creiem que existeix però no sabem com funciona, hem detectat la seva influència totalment, etc.)

Projecte de transformació:

Aquestes qüestions són una manera d'acostar-nos a un posicionament comú envers el projecte de transformació del pati tenint en compte les diferents veus. Ens poden ajudar a definir estratègies i acostar-nos a la definició dels diferents rols així com a fer explícites les diferents formes de participació.

- D'on sorgeix la idea i l'interès per canviar el pati?

(Pot ser que sorgeixi de les famílies, dels infants, de l'equip docent, de l'equip de menjador, és quelcom compartit per tots els agents...)

- Com a centre, hi ha un interès compartit pels diferents agents implicats? Hi ha interès, com a comunitat, en què es converteixi en un projecte de centre transversal amb una determinada durada? I en relació amb això, quina considerem que hauria de ser la implicació dels diferents agents?

(Pensa si ha de ser un projecte liderat per representants dels diferents agents a partir del treball amb grups impulsors, si ha de ser un treball liderat bàsicament pel claustre, si s'han d'escoltar les veus dels infants, si és l'equip directiu qui ha de liderar el projecte, si cal donar un pes important a les famílies, etc.)

- A l'hora de buscar la implicació de diferents agents en el procés, amb quines dificultats penseu que ens podem trobar?

(Dificultats en la participació i implicació, manca de recursos, manca de suport de l'administració, etc.)

- Considereu que és important la comunicació del projecte a tota la comunitat i a l'entorn? Què creieu que pot aportar? Quins canals es poden usar?

- Quins elements tenim a favor per implementar aquest projecte?

(Pensa en la motivació, el pressupost, la línia pedagògica, el consens d'equip i/o comunitat, si a l'equip hi ha persones formades en coeducació, si les famílies fan explícitament la demanda d'incorporar la perspectiva de gènere, etc.)

- Creieu que el projecte de transformació de pati pot influir en el projecte pedagògic de centre? Creieu que es poden establir ponts? Penseu que el fet de posar la perspectiva de gènere al pati pot generar canvis també "a dins" de l'escola?

FASE 2: OBSERVEM, ANALITZEM I QÜESTIONEM

Què hi passa, als patis?

Prenent com a punt de partida els principals resultats de la diagnosi i pensant en el vostre pati, podeu respondre les següents qüestions. L'objectiu de les preguntes és acompanyar els resultats de la diagnosi amb una anàlisi i una mirada crítica que incorpori la perspectiva de gènere, fent especial èmfasi en els aspectes que generalment solen estar presents als patis escolars.

Objectius transversals: desigualtat en l'ús de l'espai, segregació i diferents activitats per sexes

- Es tenen presents les tres dimensions (física, funcional i social) a l'hora de pensar en l'ús de l'estona del pati i que hi hagi una interrelació entre elles?
- Hi ha diversitat d'activitats i un equilibri entre les diferents àrees de tranquil·litat, moviment i experimentació?
- S'han pogut identificar situacions que generen segregació, diferents activitats per sexe i desigualtat en l'ús de l'espai?
- Quina és la concepció que tenen els infants del pati? Què és allò que més valoren i allò que menys valoren? Observeu diferències per qüestió de gènere?
- Considereu que tots els nens i les nenes troben un espai a l'hora del pati on poder desenvolupar les seves habilitats?
- Quines característiques tenen les zones considerades com a més agradables? I les zones considerades com a menys agradables? Quins són els arguments que donen els infants quan expliquen per què els agrada o no els agrada? Hi ha diferències entre gèneres? I entre edats? I entre orígens?

Dimensió espacial: qualitats, quantitats i ubicació dels espais

- A partir de les observacions realitzades al vostre pati, considereu que hi ha un equilibri entre les tres àrees (tranquil·litat, moviment i experimentació)? En cas negatiu, quines àrees estan més o menys representades?
- Tenint en compte les tres àrees, podeu identificar qui ocupa els diferents espais? Hi ha algun tipus de segregació o hi ha espais més ocupats per uns grups o per uns altres?
- Penseu que nenes i nens ocupen la mateixa quantitat d'espai?

(Per a cada una de les àrees podeu tenir en compte si és un espai ocupat principalment per nenes, per nens, per un curs o uns cursos específics o per altres característiques com poden ser origen, diversitats funcionals, etc.)

- Trobeu diferències de gènere, edat, raça, etc. entre qui ocupa els espais més centrals i qui ocupa els més perifèrics?

- Els diferents tipus d'espais, ja siguin tranquils, de moviment o d'experimentació, tenen les mateixes qualitats o hi ha jerarquies dins del disseny i la distribució dels espais?

(Pensa en la proporció d'espai ocupat al pati, la cura que es té de l'espai, la delimitació de l'espai, la ubicació central o perifèrica, si disposa o no de materials, si compleix les condicions necessàries per a fer les activitats que els infants volen fer en aquell espai, etc.)

- Hi ha presència de la natura (sorra, terra, aigua, fustes, pedres, vegetació)? És possible interactuar-hi o és només decorativa?
- Hi ha infraestructures i/o materials que permetin fer moviments no expansius (pujar, enfil·lar-se, saltar, fer equilibris, gronxar-se...)?
- Hi ha infraestructures i/o materials que permetin fer activitats més tranquil·les (seure, xerrar, jocs simbòlics)?
- Considereu que hi ha diversitat en les qualitats de la configuració dels espais (paviments, ombres, espais més oberts, espais més recollits i íntims...)?
- Trobeu alguna vinculació entre la quantitat, la qualitat i la ubicació dels espais i el valor que els doneu com a persones adultes o els donen els infants en relació amb les diferents activitats?

(Penseu si hi ha relació entre l'activitat més valorada i la quantitat d'espai de què disposa, les activitats que no són tan nombroses i el fet que no hi hagi un espai explícitament definit per a fer-ho, etc.)

Dimensió funcional: tipologies d'activitats i diferents usos dels espais

- L'espai actual del pati dona resposta a les necessitats diverses de nenes i nens per desenvolupar activitats tranquil·les, de moviment i d'experimentació amb la natura?

- Quines altres activitats heu pogut identificar tenint en compte altres tipologies de moviments, activitats tranquil·les o activitats d'experimentació i de contacte amb la natura? A quin espai es desenvolupen i quins infants hi participen?

(Penseu en un ampli ventall d'activitats que poden esmentar els infants de manera més o menys explícita i posa especial atenció en les més silenciades que ens poden passar per alt.)

- En el vostre pati hi ha jerarquies en l'ús de l'espai i el tipus d'activitat en el sentit que unes criatures disposen de més espai que d'altres? En cas afirmatiu, quines són i per què creieu que això succeeix? Què pot generar, a nivell de dinàmica de pati, que una determinada activitat ocupi considerablement més espai que la resta?

(Podeu fixar-vos en si hi ha activitats al pati que ocupen més espai que altres, com poden ser el futbol o altres activitats que impliquin un moviment més expansiu.)

- En el vostre pati hi ha segregació d'activitats entre nenes i nens? I entre grups de diferents edats? I entre infants racialitzats? I entre criatures amb capacitats diferents?
- Les activitats que fan els infants al pati reproduïen les normes de gènere?
(Podeu fixar-vos, en primer lloc, en si les activitats són més o menys estereotipades o si d'alguna manera reproduïen els models de gènere hegemònics.)
- Considereu que hi ha una bona convivència entre les diferents activitats o si, per contra, hi ha activitats que entorpeixen o dificulten la realització d'unes altres?
- Hi ha nens i nenes que no segueixen la norma de gènere que es quedin excloses dels espais més centrals o sense espais en condicions per fer les seves activitats?
- Quines característiques tenen els espais en els quals es desenvolupa un joc compartit entre nenes i nens? I entre diferents edats?

Dimensió social: conflictes, cooperació i cures

- Quines són les característiques que té l'estona del pati, a diferència de quan són a classe, que permet gaudir més de les amistats i les relacions amb d'altres infants?
- Identifiqueu si hi ha certa consciència entre els infants sobre si hi ha activitats que no poden fer per manca d'espai o perquè altres infants no els ho permeten?
- L'abús de poder i les "agressions" unidireccionals són aspectes que estan presents en la vivència dels infants al pati?
- Creieu que la disposició, l'estructura i els recursos del pati afavoreixen les relacions de cura i cooperació entre els infants?
- Considereu que d'alguna manera influeixen les normes de gènere en els tipus de conflicte que es produeixen al pati?
- Creieu que les condicions físiques, de normativa i de material, poden tenir alguna influència en els conflictes que es produeixen al pati?
(Pensa en si hi ha desigualtats en l'ús dels recursos, en els tipus de activitats que es promouen o en la diferent valoració que feu de les activitats.)

FASE 3: REPENSEM, REEQUILIBREM I TRANSFORMEM

Què proposem perquè els patis siguin coeducatius?

Un cop definides les intervencions proposades en les tres dimensions i abans de la seva implementació, podeu respondre les següents qüestions:

Objectius transversals: desigualtat en l'ús de l'espai, segregació i diferents activitats per sexes

- En la definició de les propostes d'actuacions, s'ha tingut en compte que estiguin presents les tres dimensions (física, funcional i social) i que hi hagi una interrelació entre elles?
- Les propostes promouen la diversitat d'activitats i un equilibri entre les diferents àrees de tranquil·litat, moviment i experimentació?
- Les actuacions proposades busquen millorar les situacions que generen segregació, diferents activitats per sexe i desigualtat en l'ús de l'espai?
- Les actuacions promouen assolir els objectius que es proposen des de la coeducació (desjerarquitzar, igualar, diversificar, compartir...)?

Dimensió física: qualitats, quantitats i ubicació dels espais

- Les noves condicions dels espais promouen i afavoreixen el contacte amb la natura i/o la possibilitat d'observació i l'experimentació? Quines?
- Les noves condicions dels espais promouen i afavoreixen la diversificació dels moviments i permeten el desenvolupament d'altres habilitats com saltar, ballar, fer equilibri o enfilar-se? Quines?
- Les noves condicions dels espais promouen i afavoreixen la realització d'activitats tranquil·les? Quines?
- Les actuacions físiques contribueixen a desjerarquitzar l'ocupació de l'espai en relació amb les activitats de moviment expansiu o bé possibiliten diversificar l'ús dels espais més grans amb la realització d'altres activitats diferents de les habituals?
- Al voltant dels espais més moguts s'han proposat actuacions per a limitar-los i protegir les activitats més tranquil·les, com espais per seure o vegetació, que facilitin la convivència entre diferents tipus d'espais però sense segregar-los?
- Els espais identificats com a perifèrics seran equipats per dotar-los de qualitats com espais o racons més íntims i tranquils que afavoreixin altres jocs més simbòlics o de taula, a més de la intimitat i les cures?
- Els elements introduïts són neutres (no sexistes) i inespecífics per potenciar la creativitat i el pensament divergent i afavoreixen trencar amb els rols de gènere?

- S'ha considerat poder incorporar els elements necessaris per convertir el pati en una aula exterior?
- S'han dissenyat les actuacions físiques tenint en compte poder aprofitar les qualitats donades dels espais pensant en el pati com un tot, evitar que es dupliquin tipus d'actuacions (per exemple, dos sorrals), i que aquests espais i recursos puguin ser compartits per les diferents edats?

Dimensió funcional: tipologies d'activitats i diferents usos dels espais

- S'han introduït activitats i repensat normatives d'ús que ajudin a reequilibrar l'ús de l'espai perquè sigui divers i desjerarquitzat? Afavoreixen que totes les criatures diferents edats puguin escollir el que volen fer?
- Es preveu realitzar un treball específic per facilitar o potenciar la realització d'activitats tranquil·les en les quals predomini la relació, la cura i la cooperació, i que afavoreixin relacions més íntimes entre els infants?
- Es preveu fer algun tipus d'acompanyament als infants per potenciar un joc compartit entre nenes i nens amb activitats que contribueixin a trencar els estereotips?
- Les propostes realitzades tenen en compte les necessitats minoritàries com activitats en les quals, per exemple, no sempre destaquin les mateixes persones, o activitats que agradin a poques persones, etc.?

Dimensió social: conflictes, cooperació i cures

- Hi ha una implicació proactiva de les persones adultes que acompanyen la implementació de noves normes d'ús i de tipus de jocs per aconseguir el reequilibri de les diferents àrees i tipus d'activitats?
- S'han definit temps, més enllà de l'estona del pati, per poder treballar entre els infants l'anàlisi i la resolució de conflictes, l'empatia, l'autoconeixement, l'acceptació i el coneixement de les emocions (en totes les seves dimensions), treballar la diversitat, conèixer les diferents formes d'expressar-nos i de viure?

FASE 4: VALOREM I ACOMPANYEM

Què hem transformat i com seguim?

Un cop realitzades i implementades les transformacions, podeu respondre les següents qüestions. Aquestes tenen per objectiu, d'una banda, avaluar quin ha estat l'impacte obtingut amb les diferents actuacions en relació amb els resultats de la diagnosi i els objectius plantejats i, de l'altra, avaluar el procés comunitari.

Objectius transversals:

desigualtat en l'ús de l'espai, segregació i diferents activitats per sexes

(Torneu a fer-vos les preguntes que us vau plantejar a l'inici, tant a nivell personal com de cultura de centre i observeu si ha canviat alguna cosa).

- Creieu que hi ha hagut per part dels infants canvis de percepció/concepció del pati, de les relacions i dels espais? De quina manera creieu que s'han donat?
- Considereu que tots els nens i les nenes troben un espai a l'hora del pati on poder desenvolupar les seves habilitats?
- Creieu que a partir dels canvis realitzats hi haurà més espais valorats com a zones agradables?

Dimensió física

- Els elements introduïts (construïts o afegits) s'adeqüen a les necessitats identificades?
- Els canvis fets al pati afavoreixen que les nenes puguin ocupar més espais al pati que abans?
- Els canvis fets al pati afavoreixen que disminueixi la segregació per sexes?
- Els canvis fets al pati afavoreixen que es diversifiquin les activitats que es feien al pati abans de les intervencions?
- Es pot identificar si els canvis físics han influït en les activitats que realitzen els infants i en les seves relacions socials?

Dimensió funcional

- S'ha realitzat un acompanyament per a la implementació dels canvis de normativa i usos al pati?
- Heu pogut identificar si alguns infants ara poden gaudir d'espais o materials dels quals abans no gaudien, però també si hi ha infants que gaudien de certs privilegis i que ara hi han de renunciar?
- En cas que s'hagi fet, quina valoració es fa de l'acompanyament als infants per a la implementació de les noves estructures, materials i espais?

- Es treballa de manera acompanyada amb els infants la valoració dels canvis de funcionament de l'espai?

Dimensió social

- Han canviat les tipologies de conflictes que es produeixen al pati o la manera de resoldre'ls?
- Es treballa en l'acompanyament dels canvis per identificar amb les criatures com han canviat les relacions entre els infants amb qui comparteixen activitats així com amb les noves relacions que abans no es donaven? (grups més mixtes, diferents edats...)?
- Els infants viuen i senten el pati com un espai més divers i sense jerarquies ni injustícies?
- Els canvis generats i tot el procés ha implicat un canvi de mirada de les persones adultes que doni valor a aspectes que prèviament no es consideraven o es donaven per "normalitzats", com són els estereotips de gènere?
- Hi ha hagut un canvi en la manera de relacionar-se entre persones adultes i infants?

Valoració del procés: participació i seguiment

Com a valoració del procés comunitari, plantegeu-vos les següents qüestions:

- En conjunt durant tot el procés, quin percentatge de dones i homes hi ha participat? I de persones d'origens diferents? I altres diversitats? (infants, claustre, monitoratge, famílies)
- Creieu que el procés ha generat canvis en les dinàmiques de centre i entre els diferents agents implicats? (cohesió, major implicació de les famílies, sentiment de pertinença compartida del centre...)
- Durant tot el procés, han participat tant dones com homes per part del claustre? I de l'equip de menjador? I del grup de famílies?
- En els grups impulsors d'infants, hi han participat infants de totes les diversitats (especialment de gènere, nenes, nens i d'altres identitats) i de diferents edats?
- A les jornades de treball comunitari, s'ha tingut en compte que les feines repartides trenquin amb els rols de gènere? Com per exemple, s'ha fet un procés d'apoderament perquè les dones facin tasques associades tradicionalment al model masculí hegemònic (com utilitzar maquinària d'obra) i els homes es dediquin més a feines de cura (com tenir cura dels infants o de les condicions de l'espai de treball)?

I per a donar continuïtat al procés, plantegeu-vos les següents qüestions:

- Què creieu que cal fer per a donar continuïtat al projecte (manteniment, dinamització, reflexió...)? Qui creieu que ho hauria de liderar?
- Creieu que els grups impulsors (adultes i infants) haurien de continuar? En cas afirmatiu, quines funcions haurien de tenir?
- Quin creieu que ha de ser el paper del claustre i de l'equip de menjador en aquesta propera fase? I dels infants, les famílies i l'entorn?
- Com es valora la participació dels diversos agents de la comunitat en el conjunt del procés?

Capítol 3

Apliquem la metodologia

Escola Drassanes, Ciutat Vella (Barcelona)

FOTO: DIEGO YRIARTE

A l'escola Drassanes, es va iniciar el projecte al febrer de 2017 i les accions van començar al setembre del mateix any. El total de les fases va finalitzar al desembre de 2019.

En aquests 23 mesos durant els quals es va desenvolupar el projecte a l'escola Drassanes es van fer un total de 27 activitats amb la participació de tota la comunitat educativa:

- 4 sessions de formació i treball amb el claustre
- 2 sessions de formació i treball amb l'equip de menjador
- 1 setmana d'observació del pati per part del professorat i de l'equip de menjador
- 4 sessions de treball amb el grup impulsor d'infants
- 4 sessions de treball amb el grup impulsor d'adultes
- 2 sessions de treball a les aules per a la diagnosi
- 2 sessions de treball a les aules per a la cocreació de propostes
- 1 jornada i exposició de presentació del projecte i dels resultats de la diagnosi a la comunitat educativa
- 4 jornades comunitàries d'autoconstrucció
- 2 jornades internes d'autoconstrucció
- 1 sessió de valoració i tancament del projecte amb el claustre
- 1 sessió de valoració i tancament final amb grup impulsor d'infants
- 1 sessió de valoració i tancament final amb grup impulsor d'adultes

A més d'aquestes activitats, es van desenvolupar diverses activitats de coordinació amb l'equip directiu i tot el treball de suport, buidatge, acompanyament i seguiment de cadascuna de les activitats i resultats per part de l'equip extern.

Fem comunitat i canviem la mirada

L'escola Drassanes ja portava un treball previ fet amb el CIRD (Centre d'Informació i Recursos per a les Dones) on s'havien recollit observacions fetes al pati des de la mirada coeducativa. Amb el nostre projecte vam continuar aprofundint amb la formació del professorat i el monitoratge a més d'ampliar la recollida d'informació per a la diagnosi. A més, s'havien començat a pensar alguns canvis al pati que van servir com a punt de reflexió inicial per introduir la mirada coeducativa.

Vam fer totes les accions proposades per a definir el desenvolupament del projecte. En primer lloc, vam adaptar la metodologia a les particularitats físiques, funcionals i socials de l'escola.

En aquesta fase es van formar els grups impulsors d'infants i d'adultes i es va continuar amb el canvi de mirada iniciat amb el CIRD amb sessions de formació de claustre i monitoratge.

A més, es va donar a conèixer el projecte a tota la comunitat educativa perquè s'hi impliqués, a través de la difusió a les xarxes socials inicialment i amb la jornada oberta de presentació del projecte una vegada finalitzada la diagnosi.

Observem, analitzem i qüestionem

Com a resultat de les observacions del professorat, de les activitats amb els infants a les aules i del treball amb el grup impulsor d'infants es va identificar què hi passava, als patis, des d'una perspectiva de gènere.

Del resultat dels qüestionaris destaquem els següents resultats:

El més valorat pels infants de l'escola de l'estona del pati són les «*amistats i les relacions*», és a dir, poder estar amb altres nenes i nens de la classe i també d'altres cursos, seguit del «*joc i el moviment*», és a dir, poder jugar, córrer, etc. Alguns infants valoren també «*l'espai, el material o les infraestructures*» com ara la font o el tobogan. Finalment, i sobretot les nenes i els nens més grans, valoren «*el descans, la diversió i la llibertat*», és a dir, passar-ho bé, descansar de l'estona que estan a classe i poder decidir què és el que volen fer. Això ho expressen amb respostes del tipus:

**«El que més m'agrada al pati és estar amb les meves amigues i jugar amb elles»
(nena, cicle mitjà) *Amistat i relació***

**«El que més m'agrada són tres coses: jugar a futbol, una mica a bàsquet i vòlei i el tobogan»
(nen, cicle mitjà) *Joc i moviment***

**«Per mi és molt important l'aigua de la font i el tobogan»
(nen, cicle mitjà) *Espai, material i infraestructura***

«Descansar, divertir-me perquè quan estàs a la classe et canses i alguns no es diverteixen» (nena, cicle superior) *Descans, diversió i llibertat*

- En relació a allò que més els agrada fer a l'hora del pati, més del 70% dels nens responen de manera espontània el futbol i la resta fan referència a d'altres activitats de moviment. Les respostes donades per les nenes, en canvi, presenten més diversitat, combinen activitats de jocs de grup i moviment amb altres activitats més tranquil·les i on predomina la relació més propera. Aquesta combinació d'activitats de més moviment amb més tranquil·les es dona també en un 70% de les respostes donades per les nenes.
- Els infants de l'escola saben i pensen que hi ha algunes coses que els hi agradaria fer al pati però que consideren que no poden fer. En el qüestionari als infants (E2.1) expliquen quines són aquestes situacions i els principals motius pels quals consideren que no poden. Concretament, responen majoritàriament que és perquè «*No hi ha el recurs (espai, materials,...)*» o bé perquè per normativa del centre «*no està permès*».

«Casas en el árbol, escaleras mecánicas, tirolina, laberinto con plantas» (nena, cicle mitjà) *No hi ha el recurs (espai, material, etc.)*

«A mi no em deixen fer salts del banc ni de les escales» (nen, cicle mitjà) *No està permès*

- Pel que fa als conflictes narrats pels infants, una part considerable es refereixen a situacions en les quals es dona algun tipus d'abús d'un infant o grup d'infants cap a un altre. Algunes situacions tenen a veure amb pegar o insultar i d'altres estan més relacionades amb temes d'espai i materials. Tenen especial rellevància els conflictes i les baralles relacionades amb el futbol.

«Que haya uno o más columpios en el patio de abajo. Algunas veces en el patio de arriba los niños de 6. no me dejan jugar al fútbol porque dicen que no sé jugar pero yo quiero, creo que no deberían decirme que no puedo porque es un juego para pasárselo bien, pero ellos creen que es superimportante y se enfadan y me insultan» (niña, 6.º)

A l'escola Drassanes hi ha tres patis en diferents nivells i llocs que no es comuniquen entre si. D'una banda, els patis de planta baixa i de planta alta, que utilitzen els infants de primària (de 1r a 6è) amb torns de dies per utilitzar un o l'altre, ja que al de planta alta és on es pot jugar a futbol i al de planta baixa no, aquesta és la diferència. El pati d'infantil és en un terrat en continuïtat amb les seves aules. Però, a més d'aquest pati, utilitzen un dia a la setmana durant una estona el pati de planta baixa per aprofitar les seves qualitats més naturals amb terra, arbres i plantes.

A partir de les observacions del professorat i del treball amb els infants vam identificar les diferents activitats que es desenvolupaven a cada espai del pati així com l'ocupació de cada zona per nenes i nens de diferents edats.

Com a conclusió del funcionament del pati, tenint en compte tots els resultats, vam arribar a la següent diagnosi:

Als patis de l'escola Drassanes vam poder identificar una manca d'equilibri entre les tres àrees: Tranquil·litat i intimitat, Moviment i psicomotricitat, Natura i experimentació.

També hi vam identificar *segregació d'espais per sexe, poca diversitat d'activitats* i molt vinculades als rols de gènere, i com tot això generava *desigualtat en les possibilitats de l'ús del pati*. Com a informació destacable, assenyalem que dels 3 patis, només 1 disposa d'una part minoritària de paviment natural i arbres.

Cadascun dels patis presenta una sèrie de particularitats:

AL PATI D'INFANTIL

A partir de l'observació, l'hem dividit en quatre espais:

Hem observat les diferents activitats que es fan en cada una de les zones, i també si hi ha més nenes, més nens o similar.

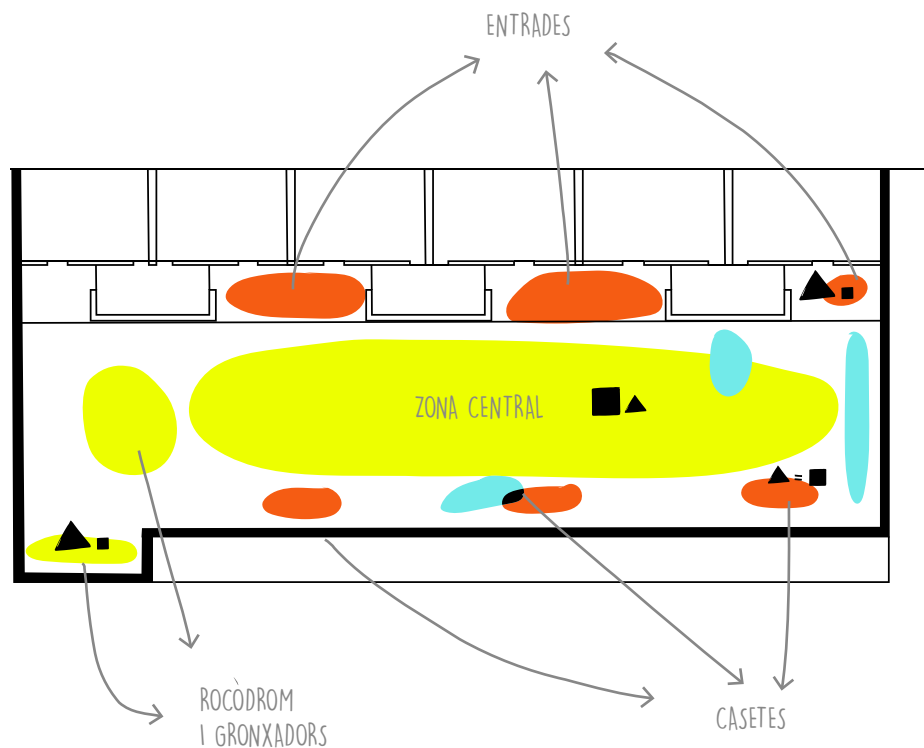

FIG8. MAPA PATI INFANTIL RESULTAT USOS PER ÀREES

NATURA
I EXPERIMENTACIÓ

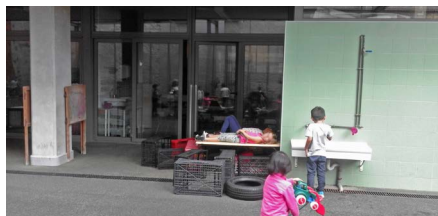
TRANQUIL·LITAT
I INTIMITAT

MOVIMENT
I PSICOMOTRICITAT

NENES
NENS

A la **zona de les entrades** a les aules es juga a jocs simbòlics i es fan activitats més tranquil·les. És un espai on predomina la relació, la intimitat i la tranquil·litat. Aquesta zona és més ocupada per nenes que per nens.

A la **zona central**, s'hi duen a terme jocs amb un moviment més expansiu com córrer o perseguir-se. S'usen materials com ara rodes o cordes i hi ha també la zona del sorral on es juga amb la sorra, en ocasions amb grues i camions. Aquesta zona és més ocupada per nens que per nenes.

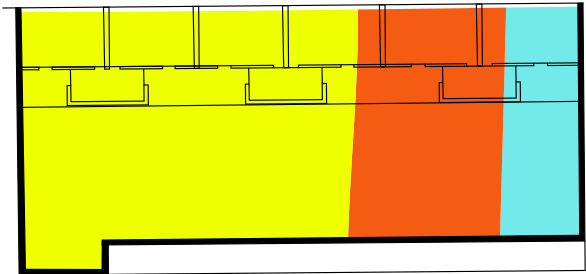
A la **zona de casetes** es fan diversos tipus de jocs, des de pujar i baixar, fer equilibris i també fer cua i esperar a l'estructura del tobogan, com activitats de joc simbòlic a dins les casetes i jocs de construcció amb les caixes i les rodes. En aquest espai hi ha un nombre similar de nenes i de nens, tot i que és possible que el tipus de joc, en algunes ocasions sigui lleugerament diferent.

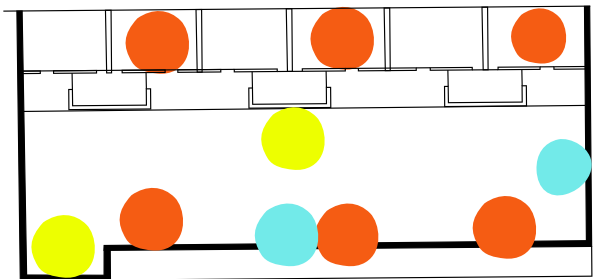
A la **zona del rocòdrom i els gronxadors** es fan diverses activitats de moviment, en aquest cas no és un moviment tan expansiu com el de la zona central sinó que té altres característiques com ara pujar, baixar, grimpar, fer equilibris, gronxar-se, etc. i bona part del moviment és vertical. Aquesta zona és més ocupada per nenes que per nens.

FIG9. MAPES SÍNTESIS DIAGNOSIS PATI INFANTIL ESCOLA DRASSANES

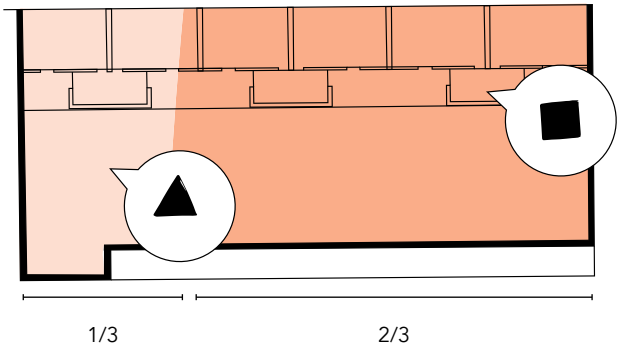
DESEQUILIBRI

SEGREGACIÓ

DESIGUALTAT

Com a conclusió:

Al pati d'infantil observem que tot i no haver-hi gaire diferència entre nenes i nens pel que fa a l'ocupació de l'espai, sí que hi ha certs espais més feminitzats com són les entrades a les aules i la zona del rocòdrom, i espais més masculinitzats com són la zona central i els espais més mixtes com ara les casetes. Així doncs, tenint en compte la totalitat de l'espai disponible, els espais on estan més representades les nenes és $1/3$ part del total de l'espai, mentre que els espais on estan més representats els nens corresponen a $2/3$ parts del total de l'espai disponible.

També al pati d'infantil, observem que hi ha poques zones on nenes i nens comparteixin l'espai de manera igualitària.

Tenint en compte les diferents activitats, la ubicació i la quantitat d'espai del qual disposen, observem que la majoria de l'espai s'utilitza per a dur a terme activitats de moviment expansiu/intens, al centre del pati, que és un tipus d'activitat que fan amb més freqüència els nens que les nenes. En conseqüència, les altres tipologies d'activitat que impliquen altres formes de moviment, la tranquil·litat i el contacte amb la natura s'acaben ubicant a la perifèria i als laterals amb relació a l'espai central.

AL PATI DE PLANTA BAIXA

A partir de l'observació, l'hem dividit en tres espais.

Hem observat quines diferents activitats es fan en cada una de les zones, i també si hi ha més nenes, més nens o similar.

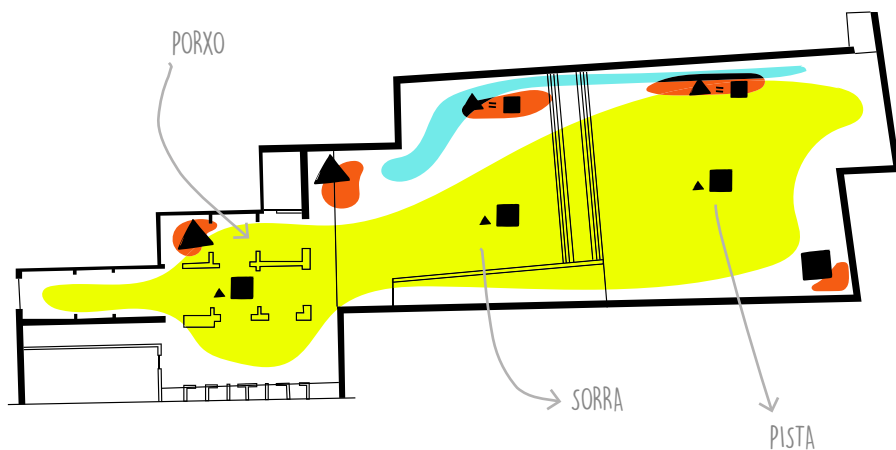

FIG10. MAPA PATI DE PLANTA BAIXA RESULTAT USOS PER ÀREES

NATURA
I EXPERIMENTACIÓ

TRANQUIL·LITAT
I INTIMITAT

MOVIMENT
I PSICOMOTRICITAT

NENES
NENS

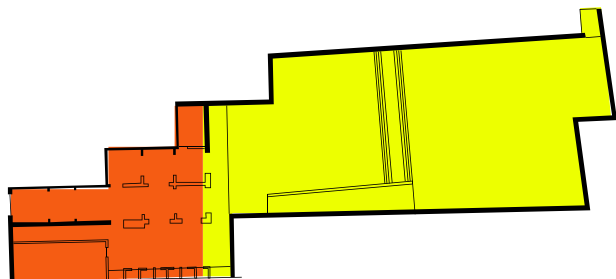
Zona del porxo: en aquesta zona es fan activitats molt diverses com jugar a tocar i parar, a fet i amagar, ballar, fer jocs amb els bancs i les rodes, jocs a terra, etc. Són activitats de moviment diverses que no només impliquen córrer i, en molts casos, són jocs de grup, amb unes normes, uns passos a seguir, etc. En aquest espai del porxo es duen a terme també activitats més tranquil·les com parlar, descansar, llegir o dibuixar. En aquest espai hi ha un nombre similar de nenes i de nens.

Zona de sorra: en aquesta zona hi conviuen les activitats de tipus més mogut (com jugar a fet i amagar, a tocar i parar, a córrer o al tobogan), amb activitats tranquil·les (com el joc simbòlic, parlar, jocs de mans, pentinar, etc.) i activitats en les quals hi apareix la natura i l'experimentació (com fer pastissos, jugar amb la sorra, jugar amb fulles i bestioles, etc.). Aquesta zona és més ocupada per nenes que per nens.

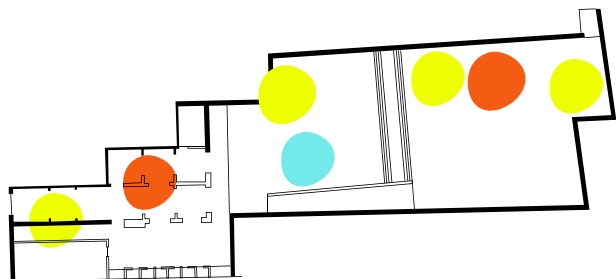
Zona de la pista: a la zona de la pista també s'hi duen a terme activitats d'aquests tres tipus. El moviment, en aquest cas sobretot el futbol i el bàsquet però també tocar i parar, jugar a espies, fet i amagar, pujar pels bancs o fer el pi. Les activitats més tranquil·les també tenen presència en aquesta zona com ara parlar, fer joc simbòlic, intercanviar coses, jugar amb les mans, etc. Finalment la natura és present en aquesta zona, com la font que permet mullar-se i beure aigua. Aquesta zona és més ocupada per nens que per nenes.

FIG11. MAPES SÍNTESIS DIAGNOSIS PLANTA BAIXA ESCOLA DRASSANES

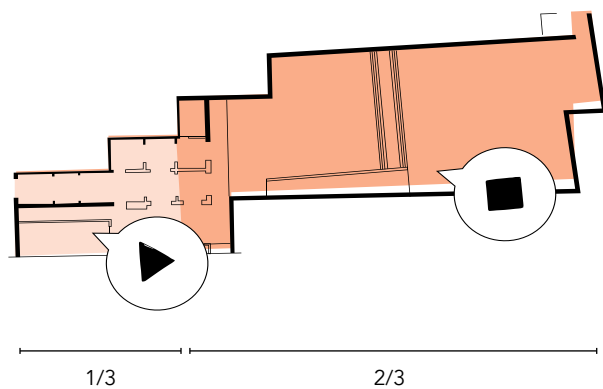
DESEQUILIBRI

SEGREGACIÓ

DESIGUALTAT

Com a conclusió:

El desequilibri es genera principalment per l'existència de gairebé la meitat de la superfície com a pista esportiva de ciment i la manca d'altres elements en la resta de l'espai. Això fa que s'utilitzi també com a zona de moviment expansiu, per exemple, per córrer. Així doncs, tot l'espai d'aquest pati és ocupat pel moviment d'aquest tipus, un tipus de moviment que fan majoritàriament els nens. D'altra banda, els espais perifèrics són ocupats majoritàriament per nenes que fan altres activitats com xerrar, jocs simbòlics, experimentar amb la sorra i les plantes o de moviment no expansiu com ballar o saltar a la corda. Aquests espais i activitats també els realitzen altres nens que no segueixen els estereotips de gènere masculí com jugar a futbol o a bàsquet. En aquest pati, ja hi havia la norma de no jugar a futbol en aquesta pista, ja que utilitzen la pista del pati de dalt segons els dies establerts per als diferents cursos.

A més d'aquests espais, hi ha una zona de porxo on també s'han manifestat conflictes d'ús, sobretot per l'activitat de córrer i joc expansiu. A vegades és un espai que utilitzen els nens més petits que encara no poden jugar a la pista perquè els més grans no els deixen.

AL PATI DE PLANTA ALTA

A partir de l'observació, l'hem dividit en tres espais. Hem observat quines diferents activitats es fan en cada una de les zones, i també si hi ha més nenes, més nens o similar.

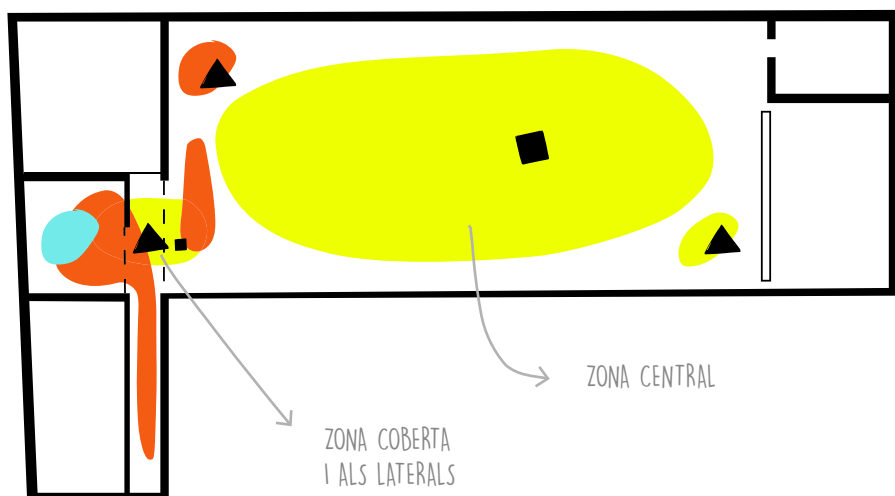

FIG12. MAPA PATI DE PLANTA ALTA RESULTAT USOS PER ÀREES

NATURA
I EXPERIMENTACIÓ

TRANQUIL·LITAT
I INTIMITAT

MOVIMENT
I PSICOMOTRICITAT

NENES
NENS

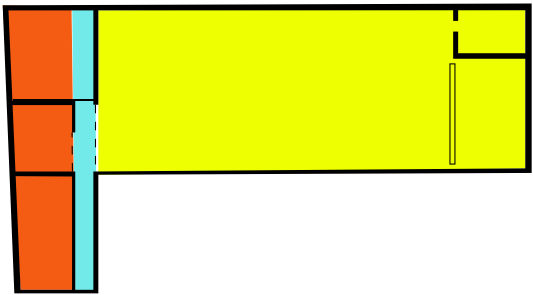
A la **zona central**, que correspon a tota la pista, s'hi desenvolupa principalment un tipus de joc mogut, que bàsicament és futbol tot i que en alguns casos també es fan activitats de tipus més tranquil.

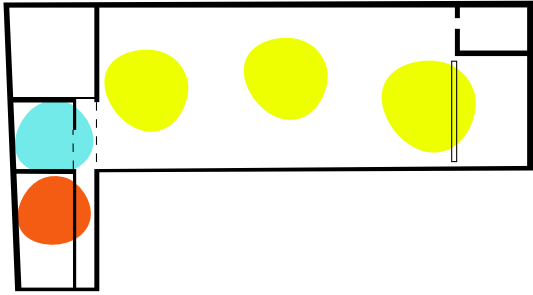
A la **zona coberta i als laterals**, que inclou el passadís que va cap als lavabos, es duen a terme activitats dels tres tipus: moviment, tranquil·litat i experimentació amb la natura.

FIG13. MAPES SÍNTESIS DIAGNOSIS PLANTA ALTA ESCOLA DRASSANES

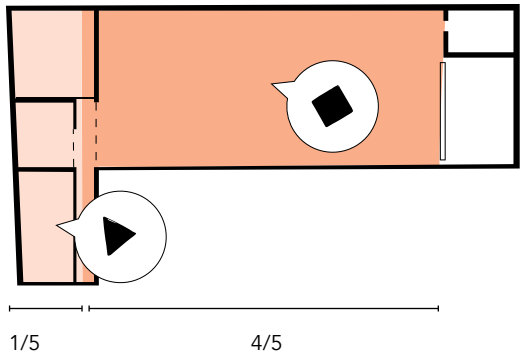
DESEQUILIBRI

SEGREGACIÓ

DESIGUALTAT

Com a conclusió:

Tota la superfície és pràcticament de pista esportiva de ciment com a camp de futbol i la resta són espais petits al voltant per poder fer les altres activitats. En la distribució de l'espai de la pista, observem que la zona del camp de futbol és usada majoritàriament per nens, mentre que la zona de la terrassa i el passadís dels lavabos és usada més per nenes, i no s'observen espais que siguin compartits de manera igualitària per nenes i nens. Aquesta dinàmica es dona de manera similar en l'estona d'esbarjo i en l'estona de menjador.

Tenint en compte la globalitat de l'espai disponible, els nens n'usen 4/5 parts i les nenes 1/5 part. Per tant, la majoria de l'espai s'utilitza per a desenvolupar activitats de moviment intens/expansiu, un tipus d'activitat que fan majoritàriament els nens.

Tal com passa al pati de baix, les activitats més tranquil·les, així com les que tenen a veure amb el contacte amb la natura, queden a les perifèries dels espais. Cal assenyalar que els espais i les activitats vinculades a l'experimentació i la relació amb la natura, són molt escassos pel tipus de materials del pati.

Repensem, reequilibrem i transformem

Seguint la metodologia, vam arribar a la següent proposta per a la millora coeducativa dels patis. D'una banda, vam presentar una primera proposta més de caire funcional i de tipus d'activitats en les tres dimensions (física, funcional i social), que ens permet tenir clar com reequilibrem les tres àrees, i a partir d'aquí vam fer un disseny més arquitectònic de les actuacions físiques, amb la col·laboració de Voltes Arquitectes.

L'estratègia per als patis ha estat fer una proposta de complementarietat entre els tres espais, tenint en compte les seves característiques i qualitats espacials i ambientals, així com de reequilibri. Les actuacions donen resposta a les tres dimensions d'anàlisi: física, funcional i social.

Vegeu el quadre resum de les actuacions, amb les línies estratègiques i els objectius que donen resposta a les problemàtiques identificades.

FIG14. QUADRE VALORACIÓ ACTUACIONS, ESCOLA DRASSANES

QUADRE DE VALORACIÓ DE LES ACTUACIONS	
ESCOLA:	
	Drassanes
ZONA DEL PATI	Nom actuació
INFANTIL	Racons de joc simbòlic i experimentació
	Moviment no expansiu amb reubicació d'elements
	Experimentació amb la natura
PLANTA BAIIXA	Sorral amb taula d'experimentació
	Jardineres, hort i taules de pícnic
	Rocòdrom horitzontal
	Porxo i zona de tranquil·litat
	Activitats d'acompanyament
	Normes d'ús del pati
	De l'aula al pati
PLANTA ALTA	Reorganització de la pista
	Equipar els espais del voltant
	Millora ambiental afegint-hi ombres i plantes

DIMENSIÓ DE L'ACTUACIÓ			ESTRATEGIA PRINCIPAL (REEQUILIBRAR)			OBJECTIUS COEDUCATIUS A ASSOLIR		
D1	D2	D3	E1	E2	E3	O1	O2	O3
Dimensió física	Dimensió fucional	Dimensió social	Tranquil·litat i intimitat (potenciar)	Moviment i psicomotricitat (diversificar)	Experimentació i natura (incorporar)	Equilibrar les desigualtats en l'ús de l'espai entre gèneres, edats, orígens i diversitats funcionals	Fomentar l'ús compartit d'espais, recursos i activitats entre gèneres, edats, orígens i diversitats funcionals	Disminuir la diferenciació d'activitats per gènere que solen respondre als estereotips i reforçar els models de gènere
•	•	•	•		•	•		
•	•	•		•		•	•	
•		•			•	•		•
•			•		•	•	•	
•			•			•	•	
•				•		•		•
•	•		•			•	•	
		•	•			•	•	•
	•	•		•		•	•	•
	•	•	•	•	•	•	•	•
	•	•		•		•	•	•
•			•			•		
•					•	•		

PATI D'INFANTIL

Al pati d'infantil es fa principalment una reutilització d'elements existents i es prioritza sectoritzar per protegir les zones més tranquil·les dels espais de més moviment introduint-hi elements que alhora promoguin l'experimentació. D'altra banda, generar altres espais per diversificar el moviment i que no sigui només de tipus expansiu. Malgrat que inicialment hi havia la necessitat d'incorporar més materials naturals al paviment, com ara sorra, al tractar-se d'un terrat es va decidir aprofitar millor el pati de planta baixa que ja compta amb un gran sorral que també es va pensar per ser utilitzat per els infants més petits.

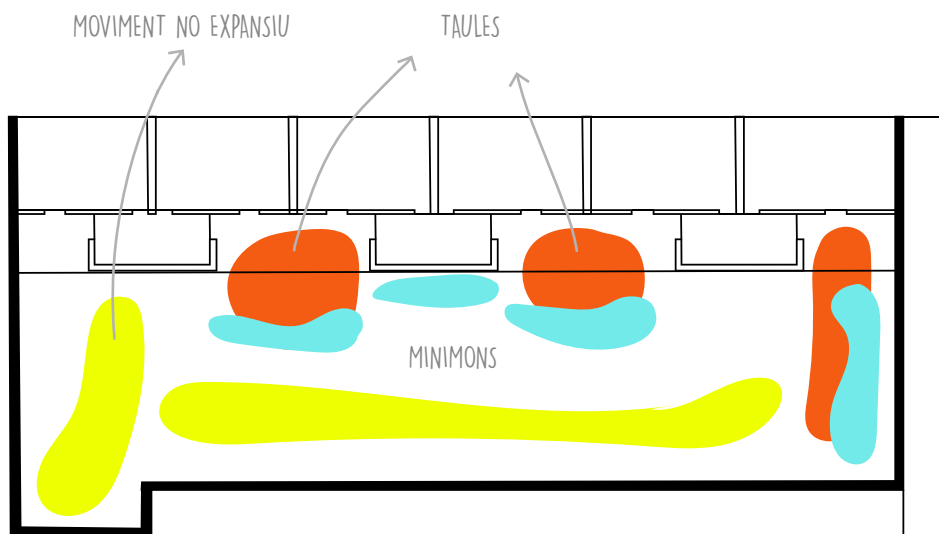

FIG15. MAPA FUNCIONAL DE REEQUILIBRI DE LES ÀREES, PATI D'INFANTIL, ESCOLA DRASSANES

NATURA
I EXPERIMENTACIÓ

TRANQUIL·LITAT
I INTIMITAT

MOVIMENT
I PSICOMOTRICITAT

NENES
NENS

Taules que fan racons de joc simbòlic i experimentació a les entradetes: es dissenyen dues taules d'experimentació adaptades a les mides i als usos d'aquest pati. Les taules s'ubiquen de manera que generin uns racons al porxo entre el pati i les entrades a les aules per conformar espais més protegits del moviment més expansiu del centre. Cada taula té uns calaixos que permeten desar-hi diferents materials de diferents mides. Inicialment, es va omplir una d'elles amb blocs de construcció i l'altra amb estris de cuina. La idea és observar el seu funcionament per part del professorat i anar canviant aquest elements en funció de les necessitats per continuar amb la transformació coeducativa.

Moviment no expansiu amb reubicació d'elements existents i noves estructures: es reaprofiten els elements existents (cases, estructures per grimpar, penjar-se, saltar...) amb els quals es fa una reorganització de l'espai que trenca amb la centralitat del moviment expansiu dominant al centre de l'espai i diversifica les activitats.

Experimentació amb la natura amb els "minimons": la zona on hi havia un mur vegetal es va aprofitar per generar un racó més natural i d'experimentació. Amb una altra estructura existent, originalment per fer hort, es va mantenir la terra i s'hi van introduir diferents elements com animals i vehicles per recrear diferents jocs simbòlics.

PATI DE LA PLANTA BAIXA

Com a estratègia general, per a l'ús per part de l'alumnat de primària, el pati de planta baixa passa a ser un espai sense pilotes i s'hi afegeixen altres zones amb nous elements que diversifiquen el seu ús. Són elements utilitzats també per alumnat d'infantil, ja que al pati que els correspon no disposen de tant espai ni d'espais en relació amb la natura. A més, es realitzen activitats d'acompanyament dirigides per persones adultes en alguns moments i s'han establert unes normes d'ús dels patis entre el professorat i l'alumnat.

Tenint en compte els recursos disponibles (humans, temporals, econòmics) i d'acord amb les possibilitats es van concretar totes les actuacions prioritzades per tota la comunitat que descrivim a continuació.

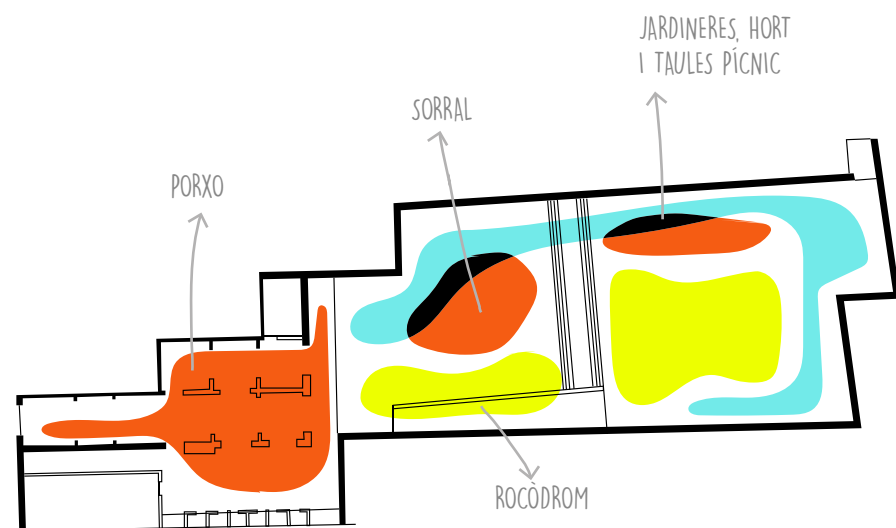

FIG16. MAPA FUNCIONAL DE REEQUILIBRI DE LES ÀREES, PATI DE PLANTA BAIXA, ESCOLA DRASSANES

NATURA
I EXPERIMENTACIÓ

TRANQUIL·LITAT
I INTIMITAT

MOVIMENT
I PSICOMOTRICITAT

NENES
NENS

El sorral amb taula d'experimentació:

permet guanyar espais per a activitats més tranquil·les i en contacte amb elements naturals, a més de joc simbòlic i experimentació. També diversifica l'ús i limita la zona de moviment expansiu. La taula s'ha pensat per no reproduir rols de gènere i permet que tan aviat es puguin imaginar una cuina, com un taller de reparacions o un laboratori, depenent del material disponible als calaixos. És un disseny que vol obrir les possibilitats de joc i no definir-les prèviament.

Las jardineras, l'hort i les taules de pícnic:

al voltant de la pista es genera un espai d'estada i relació, amb qualitat ambiental i que promou la cura de les plantes com estratègia per tranquil·litzar l'espai. L'hort passa d'estar en un lloc amagat i petit a ser visible i ocupar part del paviment de la pista. A més, per la seva disposició genera espais de jocs entre els bancals.

El rocòdrom horitzontal: ubicat en un dels murs possibles amb paviment tou, diversifica el joc de moviment i genera una activitat mixta on participen moltes nenes i pels més petits fomentant la psicomotricitat i l'experimentació amb el cos, els límits i generant autoestima.

El porxo i la zona de tranquil·litat: en una de les zones del porxo s'intervé generant un espai amb activitats tranquil·les com una zona de bibliopati, taules i una tarima de fusta mòbil amb un disseny tipus «tangram» que permet diversitat d'activitats com la relació, la creativitat a l'hora d'inventar formes d'usar-la, fer-la servir com un escenari, per a l'actuació o altres expressions artístiques. El fet que sigui amb formes geomètriques permet relacionar-lo amb continguts de matemàtiques i utilitzar-lo com a aula exterior. Aquestes actuacions també s'han fet per reduir el soroll de l'espai on s'ha instal·lat un mural absorbent, amb roba i espuma per insonoritzar, ja que uns dels principals problemes d'aquesta zona és el soroll.

Activitats d'acompanyament: per a promoure l'ús d'algunes de les noves zones o material, s'han realitzat activitats a la zona tranquil·la, com manualitats (menjador), disseny de jocs de taula (aules) i lectures, entre d'altres.

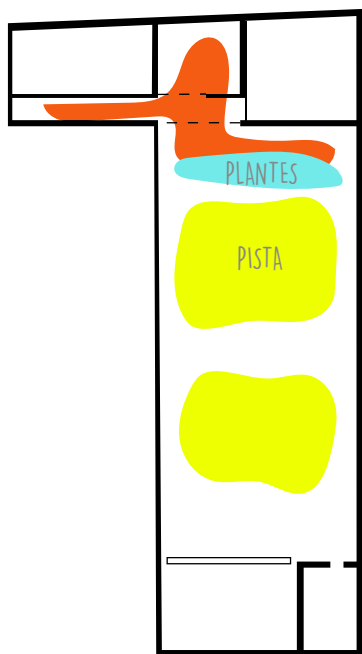
Normes d'ús del pati: perquè es puguin produir els canvis de dinàmiques funcionals i relacionals necessaris, a cada classe s'han elaborat uns criteris d'ús del pati que han estat consensuats pels delegats i delegades dels cursos conjuntament amb el professorat.

De l'aula al pati: s'ha fet una exposició a la zona tranquil·la, com a part d'un treball de projectes a classe amb molt bons resultats perquè els infants es van apropiat de manera diferent l'espai. Esta previst fer-ne d'altres.

PATI DE LA PLANTA ALTA

En aquest pati es prioritza l'activitat esportiva com a complement del pati de planta baixa. L'estratègia principal va ser diversificar els usos que s'hi donen i afegir-hi qualitats ambientals.

FIG17. MAPA FUNCIONAL DE REEQUILIBRI DE LES ÀREES, PATI DE PLANTA ALTA, ESCOLA DRASSANES

Reorganització de la pista: amb l'objectiu de diversificar el joc de moviment i d'incorporar-hi altres nenes i nens que avui no realitzen aquestes activitats, es començarà amb la dinamització per dies, tipus d'esport i cursos.

Equipar els espais del voltant: es preveu ubicar bancs a les zones del voltant de la pista com elements de suport per a realitzar-hi activitats més tranquil·les, com la reunió o el descans.

Millora ambiental afegint-hi ombres i plantes: es va començar a introduir vegetació i es preveu fer més espais d'ombra perquè l'espai sigui més agradable, ja que actualment és només ciment.

NATURA
I EXPERIMENTACIÓ

TRANQUIL·LITAT
I INTIMITAT

MOVIMENT
I PSICOMOTRICITAT

NENES
NENS

Valorem i acompanyem

Com valorem el procés i els resultats?

Els resultats de l'avaluació ens mostren canvis en relació amb la diagnosi inicial. Podem resumir els canvis principalment en dos aspectes: l'augment de la diversitat d'activitats per part dels infants, sobretot pel que fa a la diversificació del moviment i a l'augment d'activitats de tipus tranquil. Aquests canvis es produeixen tant en nenes com en nens. També apareix una major consciència en relació amb les dinàmiques del pati i les possibles situacions de desequilibri o injustícia.

Pel que fa a allò que més valoren del pati, observem que les nenes assenyalen que el que més valoren són les amistats i les relacions, però també el moviment i els jocs de grup. Els nens també, però valoren menys les amistats. Això no vol dir que no les valorin, sinó que no és el primer tema que diuen de manera espontània.

Pel que fa a les activitats que més els agrada fer a l'estona del pati, trobem que, entre els nens, el futbol segueix sent l'activitat més mencionada (molts cops es respon de manera automàtica). Tot i que augmenten considerablement les respostes que inclouen activitats de tranquil·litat i relació (combinades amb activitats de moviment). Les respostes de les nenes són més diverses i inclouen tant activitats de moviment com activitats i jocs més tranquils. En el cas de les nenes, ja a l'inici del procés s'observava aquesta major diversitat de tipologies d'activitats, tot i que els recursos i els espais que disposaven per a fer-les era menor. En el cas dels nens, podem considerar que el procés de transformació del pati (en les seves tres dimensions) ha influït en els canvis en les activitats que assenyalen com a preferides, n'amplien el ventall i hi incorporen aspectes més vinculats a la tranquil·litat i la relació.

Per exemple, en relació amb si hi ha alguna cosa que fan ara i que abans no feien, moltes nenes responen que poden fer més activitats de moviment divers: escalar, ballar, fer jocs de grup, etc. i tant nenes com nens valoren la tranquil·litat de poder seure a les taules, esmorzar, etc.

Pel que fa a la identificació d'alguna cosa que es vol fer però no es pot fer, així com del motiu, la resposta més freqüent és que no responen o que no hi ha res que no puguin fer. Això pot ser perquè realment no hi ha res que no puguin fer o perquè no hi ha consciència d'aquest fet. D'altra banda, també apareix amb força freqüència, sobretot en el cas dels nens, que no hi ha el recurs. Pilotes de bàsquet, paper per fer papiroflèxia o dibuixar, són alguns exemples. En aquest sentit, valorem positivament el fet que els infants ampliïn la seva mirada amb relació a allò que voldrien que hi passi al pati i puguin fer propostes per a l'adquisició de nous materials o espais per a fer d'altres activitats.

En el cas de les nenes és més freqüent el motiu de perquè altres persones no et deixen.

Alguns exemples d'aquestes respostes són:

«Ballar, m'encantaria poder però no puc perquè es riuen de nosaltres» (nena, 4t)

«M'agradaria jugar a mataconills. Perquè estan jugant a futbol i no tenim espai» (nena, 4t)

«Jugar o fer el pati de baix. Ara no puc perquè sempre amaguen les coses del sorral» (nena, 4t)

També són molt freqüents, principalment en les nenes, els conflictes per haver viscut una situació en la qual s'ha donat un abús de poder (pegar, insultar, ser molestades, etc.). En aquest sentit i en consonància amb el resultat anterior, podem veure que aquest tipus de situacions, les pateixen majoritàriament les nenes. Cal visibilitzar-les, acollir-les i trobar la manera d'acompanyar-les. Aquestes dades es converteixen en un indicador a partir del qual guiar les intervencions. El procés ha de continuar i és justament la identificació de situacions com aquestes el que ens assenyalen els aspectes en què incidir.

Quant als conflictes, els associats al futbol són els que tenen una major freqüència, tot i que els motius o causes poden ser molt diverses. Aquesta predominança dels conflictes associats al futbol és un aspecte que es manté com a l'avaluació inicial. En aquest sentit, cal incidir i seguir treballant en aquest aspecte també des de les altres dimensions.

Pel que fa a la valoració que els infants fan dels canvis generats al pati, allò que més valoren és la incorporació de l'espai del sorral i ho valoren més nens que nenes. La resta d'elements es valoren de manera similar, tant allò que fa referència als canvis físics com als canvis en la normativa.

Finalment, hem pogut observar que alguns canvis físics, si no van acompanyats del debat i la reflexió, no generen canvis per si mateixos. En aquest sentit algunes intervencions físiques que tenien per objectiu la pacificació d'un espai no han generat, de moment, l'efecte desitjat. Si bé els canvis en l'espai impliquen un cert canvi en la dinàmica de les activitats, cal acompanyar els infants en la re-significació de l'espai com a zona tranquil·la ja que sinó algunes dinàmiques prèvies es segueixen reproduint. És per això que cal fer aquest acompanyament com a continuïtat del projecte.

Com seguim?

Com a recomanació final per a l'escola Drassanes, hem elaborat un seguit d'actuacions classificades segons les dimensions de treball que poden donar continuïtat al projecte, tenint en compte tot el procés que s'ha desenvolupat.

Les recomanacions es fan per dimensions de treball per mantenir la mirada atenta a cadascuna d'elles i estan agrupades per l'espai on s'apliquen: general, per a tots els patis, o per a algun en particular.

Dimensió física: manteniment dels elements físics i complementació de les actuacions físiques d'acord amb la proposta de disseny inicial i a l'avaluació que s'ha fet fins al moment actual.

Generals:

- Gestió dels materials de suport als patis de planta baixa i planta alta (en funció de les valoracions, es considera que aquesta actuació ja s'està duent a terme al pati d'infantil)

Pati de la planta baixa:

- Entorn pista: grades-ombra?
- Murals d'experimentació (palets disponibles, a la zona del sorral i en altres possibles espais)
- Psicomotricitat-equilibri: creació d'estructures amb troncs i revisar o reemplaçar l'estructura existent a la zona de sorra
- Construcció de cúpula de vímet a la zona de sorra

Pati de la planta alta:

- Equipar amb bancs els espais del voltant de la pista

Dimensió funcional: treball de reflexió pedagògica per part de l'equip de menjador i per part del claustre a partir dels elements identificats a la diagnosi i també a l'avaluació.

Generals:

- Crear un ideari/normativa/criteris de què és el pati, què n'esperem, quin ús en fem, com ens posicionem, com ho treballem.

- Establir normes d'ús del pati perquè es puguin produir els canvis de dinàmiques funcionals i socials necessaris. A cada classe ja s'han elaborat uns criteris d'ús del pati que han estat consensuats pels delegats i delegades de cursos conjuntament amb el professorat. Cal donar-li seguiment i fer-ne l'avaluació.
- Revisió de la normativa per part de les persones adultes i valorar si aquesta pot influir en els usos de l'espai (per exemple: a la sessió de claustre es va reflexionar sobre perquè tothom havia de pujar a la pista uns dies determinats si potser algunes persones no en volien fer ús o era un espai que estava molt condicionat a fer-hi determinades actuacions.)
- De l'aula al pati: «S'ha realitzat una exposició a la zona tranquil·la, com a part d'un treball de projectes a classe». Valorar si es vol donar continuïtat amb d'altres espais.
- Buscar més espais de coordinació entre monitoratge i claustre.

Pati de la planta baixa:

- Al porxo central, desenvolupar les actuacions necessàries perquè sigui realment un espai tranquil, per exemple, no usar l'espai central del porxo o bé posar-hi alguns elements que no permetin córrer per tal de pacificar la resta.
- Acompanyar els infants en la concepció d'aquest espai com un espai tranquil.
- Revisar l'ús que es fa del tangram i pensar en altres possibilitats d'ús.
- Considerar la possibilitat de dinamitzar el rocòdrom perquè se'n faci més ús.

Pati de la planta alta:

- Reorganitzar la pista amb dinamització per dies, tipus de esport i sectoritzant l'espai.

Dimensió social: conflictes, ocupació de l'espai, dinàmiques d'exclusió, rols de gènere...

Generals:

- Activitats d'acompanyament per promoure l'ús igualitari (gènere, edat, origen, capacitats diferents...) d'algunes de les noves zones o material, per exemple, les activitats que s'estan fent a la zona tranquil·la, com manualitats (menjador), disseny de jocs de taula (aules), etc.
- Resolució de conflictes a les aules des d'una perspectiva coeducativa
- Sensibilització amb tota la comunitat educativa
- Assemblees d'infants per a parlar de què passa al pati (proposta realitzada pels infants del grup impulsor)
- Fer seguiment de com funciona i com ens relacionem al pati

A nivell transversal: donar continuïtat a la reflexió i la formació en coeducació i incorporació d'aquesta mirada de manera transversal, tant al pati com a la resta d'espais i relacions educatives.

Escola Baró de Viver, Sant Andreu (Barcelona)

FOTO: DIEGO YRIARTE

A l'escola Baró de Viver, es va iniciar el projecte a finals d'abril del 2017 i les accions van començar al setembre del mateix any. El total de les fases va finalitzar al febrer de 2019.

En aquests 22 mesos durant els quals es va desenvolupar el projecte a l'escola Baró de Viver es van fer un total de 27 activitats amb la participació de tota la comunitat educativa:

- 4 sessions de formació i treball amb el claustre
- 1 sessió de formació i treball amb l'equip de menjador
- 1 setmana d'observació del pati per part del professorat i de l'equip de menjador
- 4 sessions de treball amb el grup impulsor d'infants
- 4 sessions de treball amb el grup impulsor d'adultes
- 2 sessions de treball a les aules per a la diagnosi
- 2 sessions de treball a les aules per a la cocreació de propostes
- 1 jornada de presentació del projecte i dels resultats de la diagnosi a la comunitat educativa
- 3 jornades comunitàries d'autoconstrucció
- 1 jornada interna d'autoconstrucció
- 1 sessió de valoració i tancament del projecte amb el claustre
- 1 sessió de valoració i tancament final amb grup impulsor d'infants
- 1 sessió de valoració i tancament final amb grup impulsor d'adultes

A més d'aquestes activitats, es van desenvolupar diverses activitats de coordinació amb l'equip directiu i tot el treball de suport, buidatge, acompanyament i seguiment de cadascuna de les activitats i resultats per part de l'equip extern.

Fem comunitat i canviem la mirada

L'escola Baró de Viver va iniciar aquest projecte amb Col·lectiu Punt 6 i Coeducació, tot i que portava temps reflexionant sobre el pati i ja havien començat a fer-hi alguns canvis.

Vam fer totes les accions proposades per a definir el desenvolupament del projecte. En primer lloc, vam adaptar la metodologia a les particularitats físiques, funcionals i socials de l'escola.

En aquesta fase es van formar els grups impulsors d'infants i d'adultes i es va començar amb el canvi de mirada amb les primeres sessions de formació de claustre i monitoratge.

A més, es va donar a conèixer el projecte a tota la comunitat educativa perquè s'hi impliqués, a través de la difusió a les xarxes socials inicialment i amb la jornada oberta de presentació del projecte una vegada finalitzada la diagnosi.

Observem, analitzem i qüestionem

Com a resultat de les observacions del professorat, de les activitats amb infants a les aules i del treball amb el grup impulsor d'infants es va identificar què passava als patis, des d'una perspectiva de gènere.

Del resultat dels qüestionaris destaquem els següents resultats:

- El més valorat pels infants de l'escola de l'estona del pati són les *«amistats i les relacions»*, seguit del *«joc i el moviment»*, ambdues respostes donades de manera similar per nenes i nens. Les respostes que combinen totes dues opcions són més donades per nenes. Valoren també *«el descans, la diversió i la llibertat»*, en aquest cas més nenes que nens, és a dir, passar-ho bé, descansar de l'estona que estan a classe i poder decidir què és el que volen fer. Finalment, en poques ocasions alguns infants valoren també *«l'espai, el material o les infraestructures»*. Això ho expressen amb respostes del tipus:

**«Jugar amb les meves amigues»
(nena, 1r) Amistat i relació**

«Els meus amics són el més important i el que més valoro a l'estona del pati» (nen, 6è) Amistat i relació

«Que puc córrer i jugar» (nena, 2n) Joc i moviment

«Jugar al tiburón amb els meus amics de 3r i 5è i ens ho passem bomba però també juguem a futbol» (nen, 4t) Joc i moviment

**«Perquè podem jugar al que ens doni la gana»
(nena, 2n) Descans, diversió i llibertat**

**«El que més valoro de l'estona del pati és l'ambient
que hi ha de felicitat, l'hora de jugar és quan estic
content» (nen, 6è) Descans, diversió i llibertat**

- Sobre a allò que més els agrada fer a l'hora del pati, més del 70% dels nens responen de manera espontània el futbol i la resta fan referència a d'altres activitats de moviment. Les respostes donades per les nenes, en canvi, presenten més diversitat, combinen activitats de jocs de grup i moviment amb altres activitats més tranquil·les i on predomina la relació més propera.
- Els infants de l'escola saben i pensen que hi ha algunes coses que els hi agradaria fer al pati però que consideren que no poden fer. En el qüestionari als infants (E2.2) expliquen quines són aquestes situacions i els principals motius pels quals consideren que no poden. Concretament, responen majoritàriament que és perquè «No hi ha el recurs (espai, materials,...)» o bé perquè per normativa del centre «no està permès». Les respostes donades no presenten diferències significatives entre nenes i nens.
- Pel que fa als conflictes narrats pels infants, exposen situacions vinculades al futbol, sovint a l'ús de l'espai i a la normativa, conflictes que són exposats amb més freqüència per nens. Tant nenes com nens fan menció de conflictes que tenen a veure amb situacions en les quals es dona algun tipus d'abús de manera unidireccional, com ara pegar, molestar o insultar, o bé situacions en les quals hi ha un conflicte d'interessos entre les dues parts, aquest cas és una mica més freqüent en les nenes.

A l'escola Baró de Viver el pati ocupa tot l'espai que envolta l'edifici de l'escola a la planta baixa. Tot i que l'espai està tot integrat, funcionalment per organització interna de l'escola, es divideix en 2 grans zones: la zona de sorra, amb els patis d'infantil i de primer cicle de primària (1r i 2n), dividits per una reixa baixa; i el pati de la pista que ocupen el cicle mitjà i superior (de 3r a 6à) i que comunica amb el primer a través d'un pas al costat de l'edifici que fa de «límit tàcit» entre els dos patis.

A partir de les observacions del professorat i del treball amb alumnat vam identificar les diferents activitats que es desenvolupaven a cada espai del pati així com l'ocupació de cada zona per nenes i nens de diferents edats.

Com a conclusió del funcionament del pati, tenint en compte tots els resultats, vam arribar a la següent diagnosi:

Als patis de l'escola Baró de Viver vam poder identificar una manca d'equilibri entre les tres àrees de treball: Tranquil·litat i intimitat, Moviment i psicomotricitat, Natura i experimentació.

També vam identificar a tots els patis segregació d'espais per sexe, poca diversitat d'activitats i molt vinculades als rols de gènere, i com tot això generava desigualtat en les possibilitats de l'ús del pati. Com a informació destacable en aquest cas, destaquem que encara que hi ha molta presència de la natura en la seva configuració, ja que gairebé la meitat de la seva totalitat està configurada per paviments naturals de sorra i amb molts arbres a tots els patis i algunes plantes, les activitats desenvolupades no estan equilibrades en aquest sentit. Això ens permet arribar a una primera conclusió que només la configuració i el disseny dels espais no garanteixen que l'equilibri entre les àrees es faci de manera «natural».

D'altra banda, malgrat que hi ha una sola pista esportiva en la configuració de l'espai, hi ha altres espais indeterminats que es transformen, si hi ha pilotes, en «petites pistes» alternatives.

Cadascun dels tres patis presenta una sèrie de particularitats:

AL PATI DE SORRA D'INFANTIL

A partir de l'observació, l'hem dividit en quatre espais.

Hem observat les diferents activitats que es fan en cada una de les zones, i també si hi ha més nenes, més nens o similar.

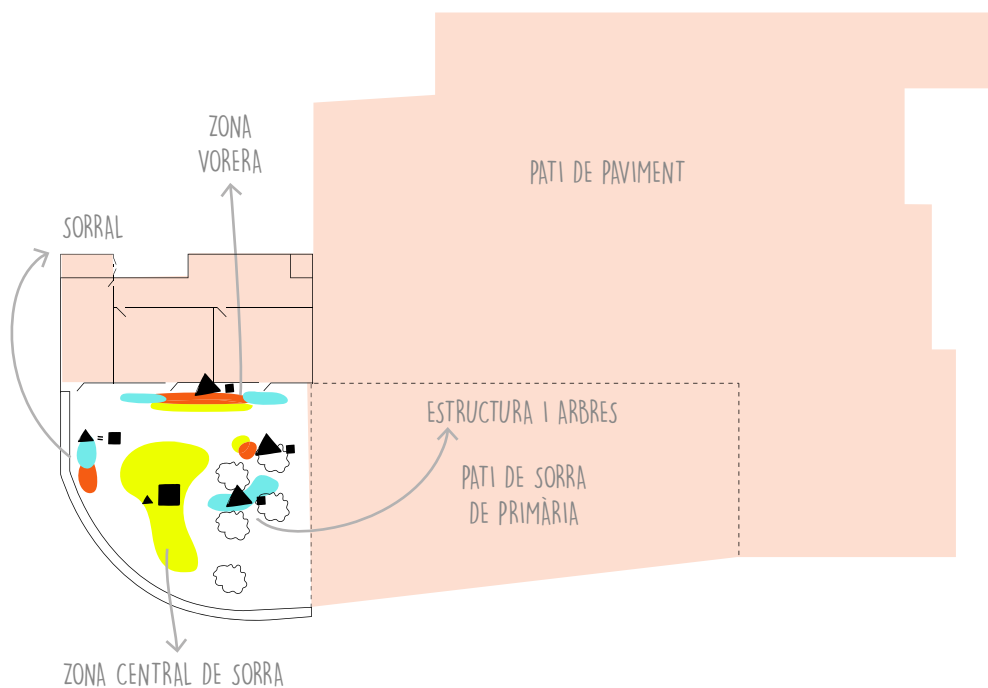

FIG18. MAPA RESULTAT USOS PER ÀREES, PATI SORRA INFANTIL, ESCOLA BARÓ DE VIVER

NATURA
I EXPERIMENTACIÓ

TRANQUIL·LITAT
I INTIMITAT

MOVIMENT
I PSICOMOTRICITAT

NENES
NENS

La zona central de sorra és una zona on hi ha més nens que nenes i on generalment es juga a córrer i jocs moguts. També és la zona on hi ha arbres i és on majoritàriament juguen les nenes amb la sorra, però l'activitat més moguda a vegades interfereix amb l'activitat més tranquil·la i d'experimentació.

La zona de la vorera de ciment i d'entrada a la classe és, en general, on hi ha més nenes que nens. Les activitats que hi fan són més tranquil·les, jocs com mares i pares, seure a la vorera per jugar amb la sorra i també és on estan amb les mestres per xerrar o ser-hi a prop. De vegades, aquesta vorera també s'utilitza per fer-hi circuit de motos, que en general fan els nens. El fet que es faci aquesta activitat més de moviment, impedeix que es pugui fer servir per a les altres activitats més tranquil·les.

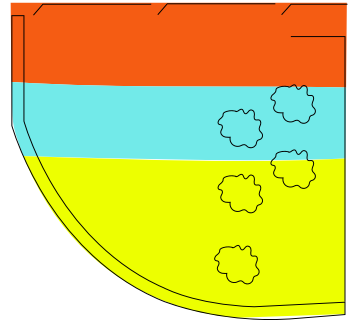
A la zona de l'estructura i la zona dels arbres hi ha més nenes que nens. Es fan sobretot jocs de moviment, com pujar, baixar i córrer per l'estructura i al voltant. A vegades també es posen a sota l'estructura per amagar-se o fer jocs simbòlics.

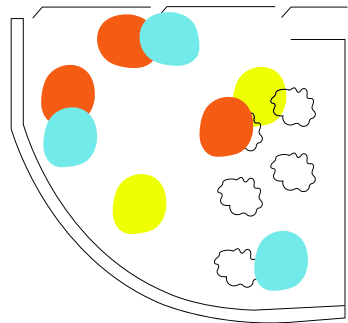
La zona del sorral és un espai utilitzat tant per nenes com per nens, és l'espai més compartit de forma igualitària. Fan experiments amb la sorra, les fulles, juguen amb galledes i també activitats més tranquil·les com seure i jocs simbòlics.

FIG19. MAPES SÍNTESIS DIAGNOSIS PATI SORRA INFANTIL ESCOLA BARÓ DE VIVER

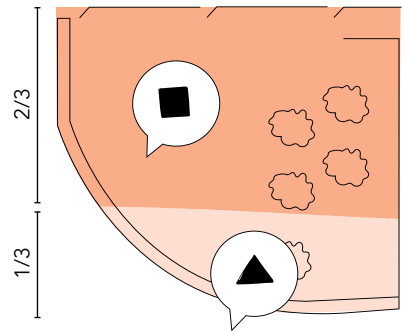
DESEQUILIBRI

SEGREGACIÓ

DESIGUALTAT

Com a conclusió:

Al pati d'infantil observem segregació en l'ús de l'espai, ja que hi ha una marcada diferència per sexe en la seva ocupació. Tot i que tots els espais són utilitzats per nenes i nens, hi ha certs espais més masculinitzats, com és la zona central on es fan les activitats més relacionades amb el moviment expansiu, i espais més feminitzats, com són els espais del voltant com la zona del sorral, la zona de paviment a tocar de l'edifici i l'estructura, on es desenvolupen les activitats de més tranquil·litat, d'experimentació i de moviment no expansiu. Així doncs, tenint en compte la totalitat de l'espai disponible, els espais que ocupen més les nenes representen 1/3 part del total de l'espai, mentre que els espais més ocupats pels nens corresponen a 2/3 del total d'espai disponible.

També al pati d'infantil observem que no hi ha zones on es comparteixi l'espai de manera igualitària entre nenes i nens. Si observem per edats, als espais on hi ha majoria de nenes que poden ser de diferents edats (P3, P4, P5) és on estan els nens petits (P3).

Tenint en compte les diferents activitats, la ubicació i la quantitat d'espai del qual disposen, observem que la majoria de l'espai s'utilitza per a dur a terme activitats de moviment expansiu/intens, al centre del pati, que és un tipus d'activitat que fan amb més freqüència els nens que les nenes. En conseqüència, les altres tipologies d'activitat que impliquen altres formes de moviment, la tranquil·litat i el contacte amb la natura s'acaben ubicant a la perifèria i als laterals amb relació a l'espai central.

Hem observat les diferents activitats que es fan en cada una de les zones, i també si hi ha més nenes, més nens o similar.

A la **zona del centre** hi ha dos espais: la zona de l'estructura i l'espai de sorra central. La zona de l'entrada de l'escola i on hi ha l'estructura hi ha més nenes que nens. Es fan sobretot jocs de moviment, com pujar, baixar i córrer per l'estructura i al voltant. A vegades també es posen a sota l'estructura per fer un joc més tranquil. La zona central de sorra és una zona on hi ha més nens que nenes i on generalment es juga a córrer i a futbol. Això fa que a vegades sigui difícil travessar-la o fer altres activitats més tranquil·les, jugar amb la sorra, etc.

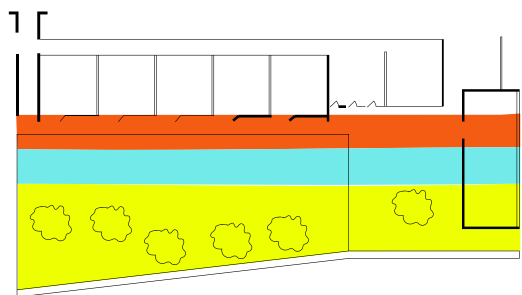
A la **zona de vorera de ciment** hi ha dos espais: la zona de la vorera i les entradetes a l'edifici, i la zona de paviment d'entrada a la biblioteca. En aquesta zona, en general, hi ha més nenes que nens. Les activitats que s'hi fan són més tranquil·les, jocs com mares i pares, jugar amb la sorra, xerrar, etc., i també jugar a fet i amagar. És ben valorada pels infants perquè hi poden fer coses amb la sorra. No els agraden les pilotes de futbol o quan passen corrents i els molesta el seu joc més tranquil. També hi ha alguns espais (entrades) on hi poden estar tranquil·lament i a vegades es posen a jugar amb les rodes com a espais per a seure-hi. També seuen davant de la biblioteca, on hi ha una zona amb arbustos amb terra i ombra que permet experimentar amb les fulles o altres jocs simbòlics a més de seure i xerrar a terra.

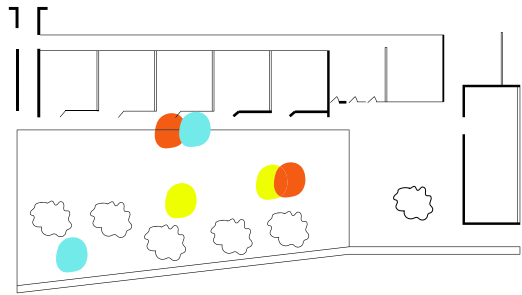
La zona dels arbres, la caseta de fusta i l'hort: la zona amb arbres permet jugar amb les fulles i amb la natura. És una activitat que està molt ben valorada i és considerada com una zona de bona convivència. En aquesta zona també s'ubica l'hort i l'estructura d'una caseta de fusta. És una zona on juguen majoritàriament les nenes, a jocs simbòlics, amb la sorra i les fulles, i a fer el pi.

FIG21. MAPES SÍNTESIS DIAGNOSIS PATI SORRA PRIMÀRIA ESCOLA BARÓ DE VIVER

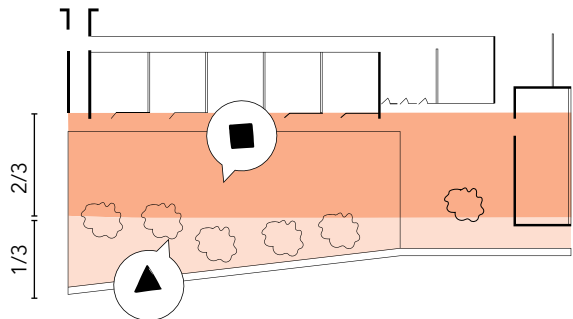
DESEQUILIBRI

SEGREGACIÓ

DESIGUALTAT

Com a conclusió:

En aquest pati de primària, utilitzat per 1r i 2n, també observem segregació en l'ús de l'espai per una marcada diferència per sexe en la seva ocupació. De manera semblant al pati d'infantil, i amb una configuració també similar de zona de sorra central i paviment al voltant, tots els espais són utilitzats per nenes i nens. Malgrat tot, sí que hi ha certs espais més masculinitzats, com és la zona central on es fan les activitats més relacionades amb el moviment expansiu, i els espais més feminitzats, com són els espais del voltant, la zona dels arbres i l'hort, la zona de paviment al costat dels edificis i l'estructura on es desenvolupen les activitats de més tranquil·litat, d'experimentació i de moviment no expansiu. Així doncs, tenint en compte la totalitat de l'espai disponible, els espais on estan més representades les nenes és 1/3 del total de l'espai, mentre que els espais on estan més representats els nens corresponen a 2/3 parts del total de l'espai disponible.

També al pati de sorra de primària, observem que no hi ha zones on nenes i nens comparteixin l'espai de manera igualitària.

Tenint en compte les diferents activitats, la ubicació i la quantitat d'espai del qual disposen, observem que la majoria de l'espai s'utilitza per a dur a terme activitats de moviment expansiu/intens, al centre del pati, que és un tipus d'activitat que fan amb més freqüència els nens que les nenes. En conseqüència, les altres tipologies d'activitat que impliquen altres formes de moviment, la tranquil·litat i el contacte amb la natura s'acaben ubicant a la perifèria i als laterals amb relació a l'espai central.

AL PATI DE PAVIMENT

A partir de l'observació, l'hem dividit en tres espais:

Hem observat les diferents activitats que es fan en cada una de les zones, i també si hi ha més nenes, més nens o similar.

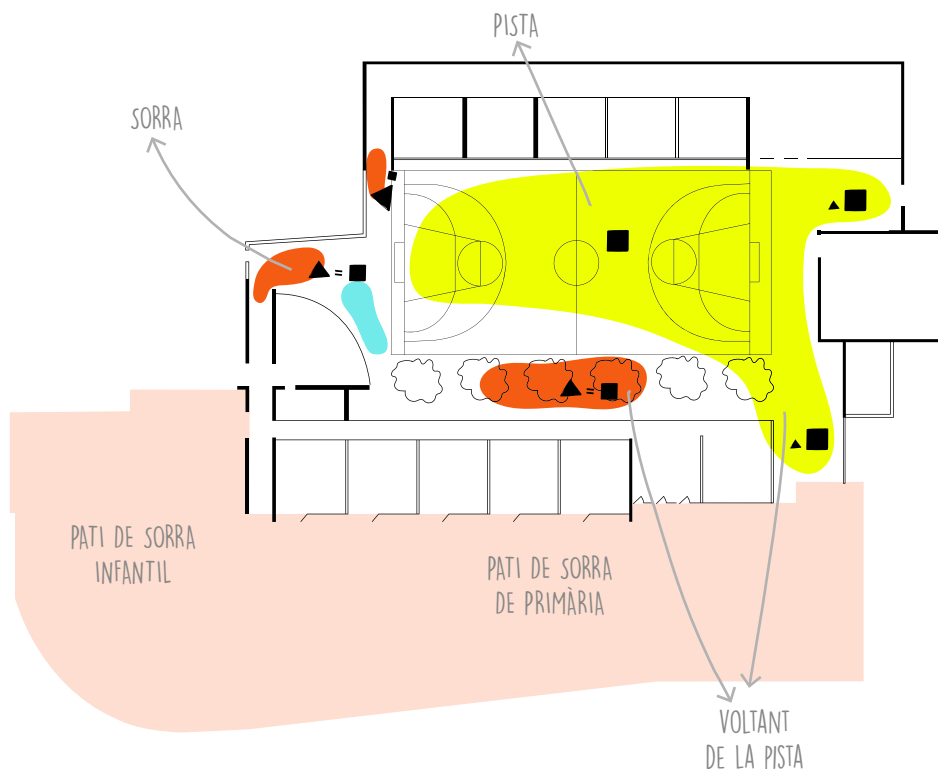

FIG22. MAPA RESULTAT USOS PER ÀREES, PATI PAVIMENT, ESCOLA BARÓ DE VIVER

NATURA
I EXPERIMENTACIÓ

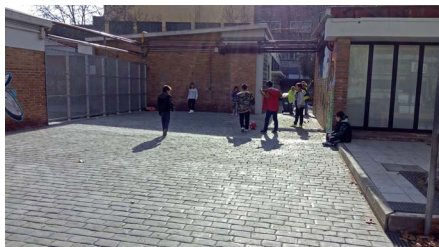
TRANQUIL·LITAT
I INTIMITAT

MOVIMENT
I PSICOMOTRICITAT

NENES
NENS

La **zona de la pista** és un espai ocupat gairebé completament pel paviment de ciment i l'ús de la pista, que està limitada per reixes perquè la pilota no surti. Hi ha porteries i cistelles de bàsquet. Ocupen la pista central pràcticament només nens, la majoria dels grans (4t, 5è, 6è) que juguen a futbol, també hi ha alguna nena gran que es considera que juga bé (i per això se li «permet jugar»). A les cistelles de bàsquet, a vegades es fa un grup de nenes que juga a bàsquet en un racó.

Al **voltant de la pista**, hi ha els espais a tocar dels edificis, amb diferents qualitats i usos on es generen diferents tipus de «**racons**» d'estada amb diferents activitats. D'una banda, tota una zona de ciment que dona accés als edificis, el menjador i el gimnàs amb una zona intermèdia, que dona pas a la zona del pati de sorra. En aquesta zona, es fan activitats sobretot de moviment, com el futbol dels nens que no juguen a la pista, perquè no els deixen, se senten exclosos perquè són els més petits i alguns de grans o nenes que «no juguen bé», i algunes nenes a qui els agrada jugar. Tota aquesta zona es transforma pràcticament en una segona pista, per l'ús expansiu de la pilota. De l'altra, al costat de la pista hi ha una vorera ampla on s'ubiquen dues taules de ping-pong que ja no s'utilitzen com a tal perquè estan fetes malbé i tampoc es disposa dels materials per jugar-hi, però en canvi s'utilitza molt com a espai d'estada i tranquil·litat, per nenes i nens que no juguen a futbol, xerren, juguen a cartes o esmorzen.

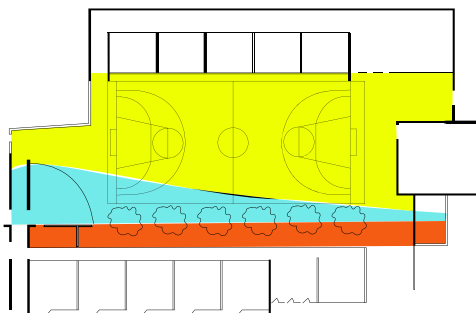

La **zona de sorra** té dos espais: la zona de sorra que dona al pati de l'escola bressol, des de la qual es pot veure el seu pati, i les zones de entradetes a l'escola. A la part que dona a l'escola bressol és habitual veure-hi sobretot nenes mirant com jugant els i les petites i d'altres jugant amb la sorra a «fer pastetes». A més, hi ha el que anomenen «les coves», són dos petits espais amagats que es generen a les entrades dels edificis de l'escola, zones que queden amagades i que s'utilitzen com racons per cantar, ballar o veure «lluïtes de rap» entre nenes i nens més grans és un espai on majoritàriament hi ha nenes. Els agrada perquè és un lloc tranquil on poden cantar i ballar tranquil·lament. La zona de sorra que està al costat de l'escola bressol és un espai ocupat més per nenes que per nens. És un espai on s'hi fan diferents activitats, alguns jocs de córrer (com tocar i parar), també és un espai per jugar amb la sorra i les fulles (per tant, de contacte amb la natura) i a vegades també és un espai tranquil, per xerrar, esmorzar, passejar o mirar els infants de l'escola bressol. Tot i que no és un espai on hi hagi gaires conflictes, com que al terra hi ha forats molt profunds, a vegades s'hi produeixen caigudes. Altres vegades, ve la pilota de futbol i els molesta.

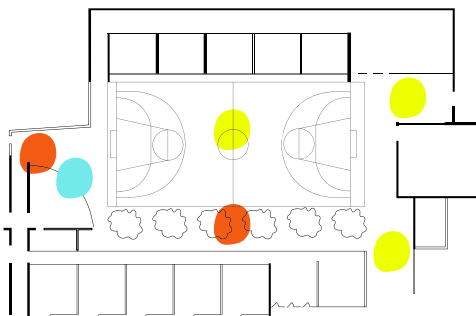

FIG23. MAPES SÍNTESIS DIAGNOSIS PATI DE PAVIMENT ESCOLA BARÓ DE VIVER

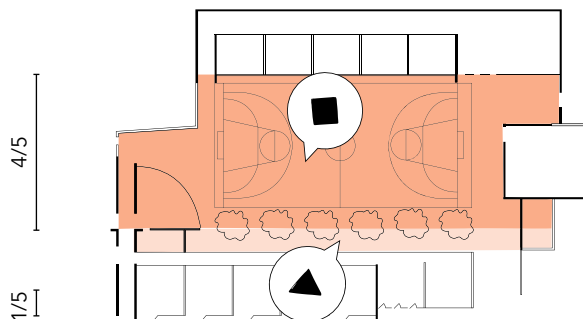
DESEQUILIBRI

SEGREGACIÓ

DESIGUALTAT

Com a conclusió:

En aquest pati de primària, utilitzat per les classes de 3r a 6è, el desequilibri es genera principalment per la seva configuració com a pista esportiva de ciment, que ocupa gairebé més de la meitat de la superfície i la manca d'altres elements en la resta de l'espai. Això fa que part de la resta d'espai s'utilitzi també com a zona de moviment expansiu, per exemple, el futbol. Per tant, la majoria de l'espai d'aquest pati s'ocupa amb el moviment d'aquest tipus, un tipus de moviment que fan majoritàriament els nens. Això afecta tant a l'espai central de la pista de ciment, espai marcadament masculinitzat que ocupen gairebé en exclusivitat amb algunes excepcions els nens més grans (5è i 6è), com en part dels espais perifèrics de la pista on juguen els nens que no poden jugar a la pista, en general els més petits o que es considera que no juguen gairebé i algunes nenes que juguen a futbol. Hi ha unes poques nenes grans que es considera que juguen molt bé i juguen a futbol a la pista.

D'altra banda, els espais perifèrics són els més feminitzats, ocupats majoritàriament per nenes que fan altres activitats com xerrar, jocs simbòlics, experimentar amb la sorra o de moviment no expansiu com ballar i saltar a la corda. Alhora, aquests espais i activitats són els més compartits per sexe i edat, ja que també hi trobem els nens que no segueixen els estereotips de gènere masculí, com jugar a futbol.

Tenint en compte la globalitat de l'espai disponible, els nens n'usen 4/5 parts i les nenes 1/5 part. La majoria de l'espai s'utilitza per a desenvolupar activitats de moviment intens/expansiu, un tipus d'activitat que fan majoritàriament els nens.

Repensem, reequilibrem i transformem

Seguint la metodologia, vam arribar a la següent proposta per a la millora coeducativa dels patis. D'una banda, vam presentar una primera proposta més de caire funcional i de tipus d'activitats en les tres dimensions (física, funcional i social), que ens permet tenir clar com reequilibrem les tres àrees i, a partir d'aquí, vam fer un disseny més arquitectònic de les actuacions físiques que donen suport a la resta.

L'estratègia ha estat fer una proposta de complementarietat entre els patis, tenint en compte les seves característiques i qualitats espacials i ambientals, així com de reequilibri d'activitats. L'actuació principal és aconseguir que tothom utilitzi les dues zones, i que deixin de ser dos patis per a ser-ne un de nou amb més possibilitats. A l'inici de la transformació es va començar amb un dia de «lliure circulació» on tothom de primària podia escollir on volia anar. Actualment hi ha dos dies, que són quan la zona de sorra s'omple de nenes i nens de tots els cursos i la de paviment queda més buida. L'objectiu final és que tots els dies les criatures puguin escollir on volen estar, a més de promoure que facin activitats diferents de les de sempre. Així i tot, infantil no comparteix l'espai. A la zona de sorra, la transformació aprofita al màxim el seu potencial com a espai més natural i la transformació de la pista com a espai pavimentat per a activitats més esportives. Les actuacions són transversals a les tres dimensions de treball: física, funcional i social.

Vegeu el quadre resum de les actuacions, amb les línies estratègiques i els objectius que donen resposta a les problemàtiques identificades.

Al pati de sorra es van fer actuacions per a infantil i per a primària. Per les seves qualitats de sòl absorbent en la gran majoria de la seva superfície amb arbres i amb hort, s'ha aprofitat per fer un jardí, un espai fet amb elements naturals com són troncs, pedres, plantes, terra i sorra, integrats a la natura existent i d'una gran qualitat ambiental. Aquest pati està dividit, com fins ara, per una tanca entre l'espai de primària i d'infantil. L'objectiu a llarg termini és aconseguir que aquest espai quedi totalment integrat espacialment perquè infantil pugui gaudir de més espai. A més, es realitzen activitats d'acompanyament dirigides per persones adultes en alguns moments i s'han establert unes normes d'ús dels patis acordades entre el professorat i l'alumnat.

És important remarcar que hi ha hagut una actuació en paral·lel a la transformació interior del pati, el canvi de tanca exterior. Abans era un mur cec que no permetia visibilitat amb el carrer, en canvi, ara s'ha posat una tanca que permet veure i, a més, amb plantes que van creixent. Considerem que aquesta actuació ha estat molt positiva per millorar les qualitats dels pati tan ambientals com espacials.

FIG24. QUADRE VALORACIÓ ACTUACIONS, ESCOLA BARÓ DE VIVER

QUADRE DE VALORACIÓ DE LES ACTUACIONS	
ESCOLA:	Baró de Viver
ZONA DEL PATI	Nom actuació
PATI DE SORRA INFANTIL	Estada per a jocs diversos amb troncs i tendal de xarxa de roba
	Elements d'equilibri i psicomotricitat amb troncs i muntanyetes
	Reubicació del sorral existent en relació amb el pati de primària i l'hort
PATI DE SORRA PRIMÀRIA	El sorral amb les fustes d'equilibri
	La cabanya de vímet i las jardineres mediterrànies
	Els racons diversos al bosc
	Cura de les plantes
PATI DE PAVIMENT (INFANTIL)	Espai intermedi amb la zona de rocòdroms horitzontal
	Espais de tranquil·litat al voltant de la pista
	Espais interiors complementaris, gimnàs i biblioteca
PATIS DE PRIMÀRIA (SORRA I PAVIMENT)	Ús lliure dels dos patis
	Com volen conviure al pati
	Activitats dirigides i nous materials

DIMENSÍO DE L'ACTUACIÓ			ESTRATEGIA PRINCIPAL (REEQUILIBRAR)			OBJECTIUS COEDUCATIUS A ASSOLIR		
D1	D2	D3	E1	E2	E3	O1	O2	O3
Dimensió física	Dimensió fucional	Dimensió social	Tranquil·litat i intimitat (potenciar)	Moviment i psicomotricitat (diversificar)	Experimentació i naturalesa (incorporar)	Equilibrar les desigualtats en l'ús de l'espai entre gèneres, edats, orígens i diversitats funcionals	Fomentar l'ús compartit d'espais, recursos i activitats entre gèneres, edats, orígens i diversitats funcionals	Disminuir la diferenciació d'activitats per gènere que solen respondre als estereotips i reforçar els models de gènere
•	•	•	•	•	•	•		•
•			•			•	•	
•	•		•		•		•	
•			•	•	•	•	•	
•			•		•	•	•	
•			•	•	•	•	•	
	•				•	•	•	•
•				•		•	•	•
•			•			•	•	
	•					•	•	•
	•		•	•	•	•	•	
	•	•	•	•	•		•	
	•			•		•	•	•

PATI DE SORRA D'INFANTIL

L'estratègia principal ha estat mantenir una zona de moviment expansiu però diversificant altres tipus de moviment i preservant els espais de més tranquil·litat i experimentació.

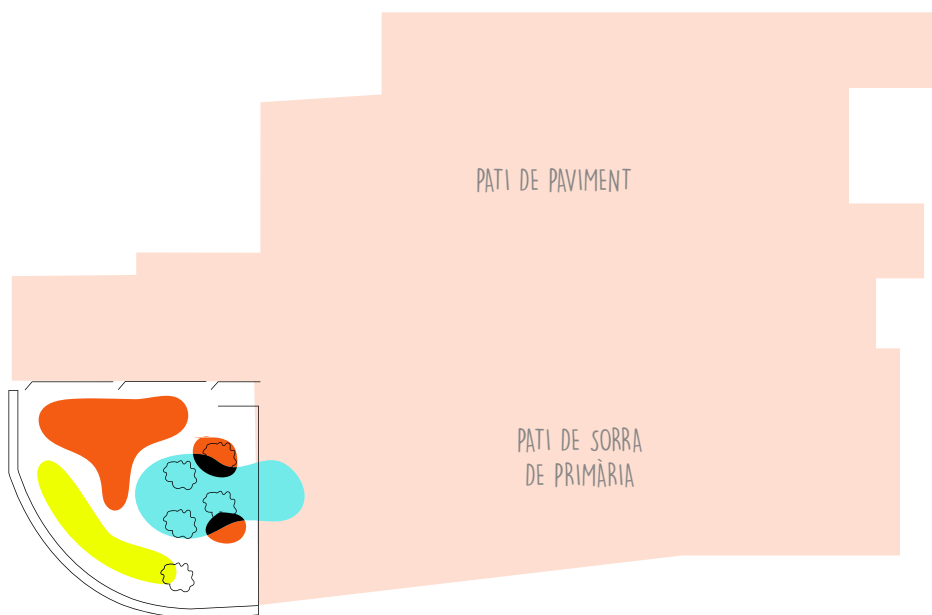

FIG25. MAPA FUNCIONAL DE REEQUILIBRI DE LES ÀREES, PATI SORRA INFANTIL, ESCOLA BARÓ DE VIVER

NATURA
I EXPERIMENTACIÓ

TRANQUIL·LITAT
I INTIMITAT

MOVIMENT
I PSICOMOTRICITAT

NENES
NENS

Elements d'equilibri i psicomotricitat amb troncs i muntanyetes:

a les zones perimetrals que eren utilitzades però que no comptaven amb materials, s'ha ubicat un circuit de troncs de diferents mides per fer equilibri i un altre amb muntanyetes de terra per pujar i baixar. Aquest troncs també poden servir com espais per seure o jugar a jocs simbòlics fent de taules, etc.

Reubicació del sorral existent en relació amb el pati de primària i l'hort: el sorral que abans estava allunyat del pati de primària s'ha reubicat justament al costat de l'hort per diversos motius. D'una banda, per aprofitar la relació que es dona a través de la tanca entre els infants de primària i els d'infantil. D'altra banda, per apropar el sorral a les plantes i que hi hagi més contacte visual. Finalment, amb l'objectiu que en algun moment aquesta tanca es pugui treure i hi hagi una relació més propera entre els espais. A més, el sorral queda envoltat d'arbres amb ombres i és un espai més central i de qualitat que abans. Al costat del sorral també s'ha fet un espai amb pedres per fer jocs simbòlics amb «minimons».

Estada per a jocs diversos amb troncs i tendal de xarxa de roba:

s'han generat aquests dos espais més indeterminats perquè les criatures se'ls apropiïn per a activitats diverses, com per exemple fer una rodona per seure als troncs, o fer un joc sota el tendal amb elements que es puguin afegir o simplement per passar-hi i fer circuits.

PATI DE SORRA DE PRIMÀRIA

Tot l'espai queda organitzat en diferents tipus de «racons», que eliminen el gran espai buit central, que abans s'utilitzava per al moviment expansiu en detriment d'altres activitats. Passa a ser un espai sense pilotes on s'afegeixen nous elements que diversifiquen el seu ús en les tres dimensions.

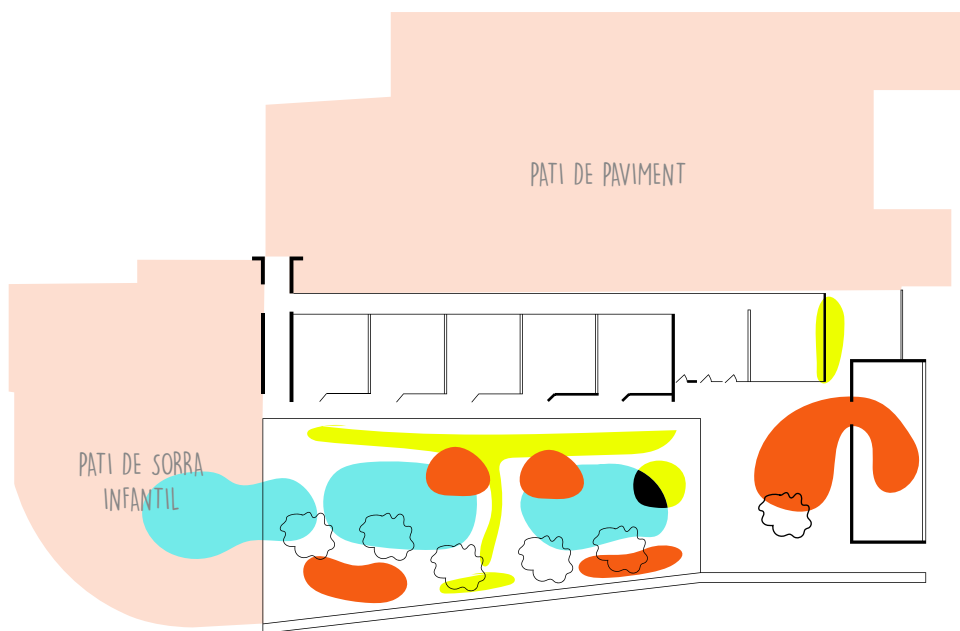

FIG26. MAPA FUNCIONAL DE REEQUILIBRI DE LES ÀREES, PATI SORRA PRIMÀRIA, ESCOLA BARÓ DE VIVER

NATURA
I EXPERIMENTACIÓ

TRANQUIL·LITAT
I INTIMITAT

MOVIMENT
I PSICOMOTRICITAT

NENES
NENS

El sorral amb les fustes d'equilibri: permet guanyar espais per a activitats més tranquil·les i en contacte amb elements naturals, a més de joc simbòlic i experimentació. També diversifica l'ús i limita la zona de moviment expansiu. Les fustes amb les quals està fet el sorral poden servir d'espais per seure o fer equilibris, fet que introdueix moviment divers i no expansiu.

La cabanya de vímet i las jardineres mediterrànies: al voltant de l'hort s'amplia la interacció amb la natura i els espais de tranquil·litat. Tota la disposició dels nous elements vol crear diferents racons com espais d'estada. La cabanya de vímet (realitzada per Voltes Arquitectes) genera un espai d'ombra i, per les seves dimensions, de reunió i a la vegada d'intimitat al seu interior. Està pensada perquè no sigui un espai tancat, amb dues entrades i finestres a diferents alçades. Les jardineres amb plantes mediterrànies estan disposades de manera orgànica, generen un espai d'estada i de passeig al voltant i integren l'hort que en algun moment es podrà obrir perquè sigui d'ús lliure també a l'estona del pati.

Els racons diversos al bosc amb troncs, corda fluixa i taula de pícnic: al voltant dels arbres existents s'han generat diversos espais. D'una banda, els troncs generen nous espais per seure, per al joc simbòlic al costat del sorral o per improvisar jocs de psicomotricitat. De l'altra, la corda d'equilibri permet una activitat de moviment no expansiu i el desenvolupament de moltes habilitats tan físiques com cognitives i relacionals, amb l'autonomia, l'ajuda mútua i la cooperació. És un espai molt utilitzat sobretot per les nenes de cicle inicial i mitjà. Finalment, una taula de pícnic de fusta que pot servir com espai per esmorzar, per amagar-s'hi a sota o com a suport d'una activitat fora de l'aula.

Cura de les plantes: a més de la cura de l'hort, s'incorpora la cura de les altres plantes del jardí mediterrani i el vímet com activitat al temps del pati i en horari lectiu.

PATI DE PAVIMENT

En aquesta zona gairebé no s'han fet actuacions de tipus físiques, només de tipus funcional i social. L'objectiu principal ha estat diversificar els usos de la pista i ocupar espais indeterminats utilitzats pel joc de pilota amb altres activitats, ja siguin de moviment o de tranquil·litat. Això reforça la idea de la necessitat de complementaritat d'espais entre els patis de primària. En aquesta zona s'inclouen tant la pista esportiva com els espais del voltant que donen a diferents aules i entrades de l'edifici.

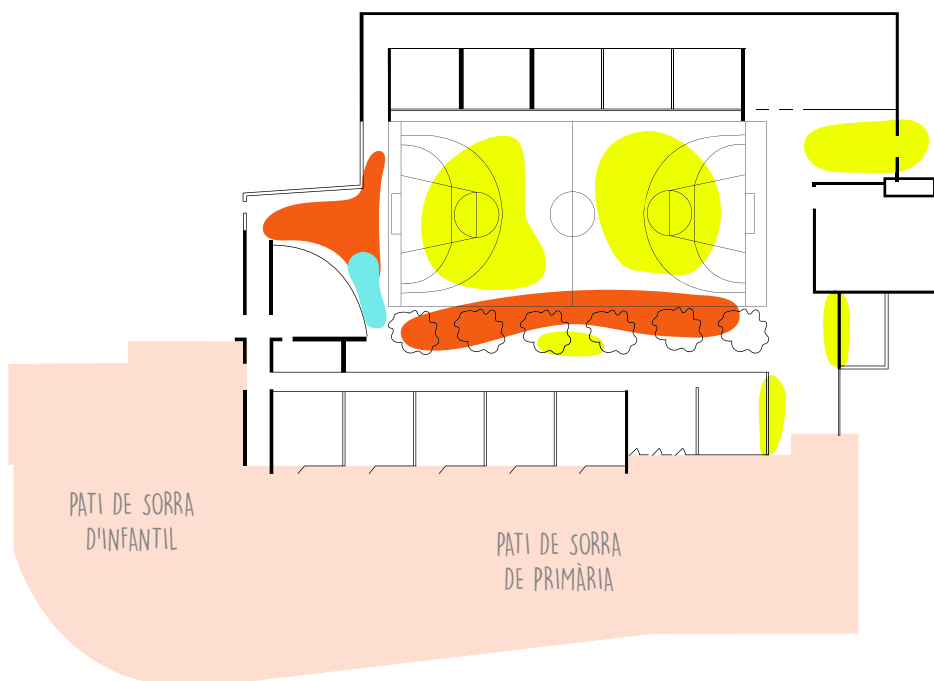

FIG27. MAPA FUNCIONAL DE REEQUILIBRI DE LES ÀREES, PATI DE PAVIMENT, ESCOLA BARÓ DE VIVER

NATURA
I EXPERIMENTACIÓ

TRANQUIL·LITAT
I INTIMITAT

MOVIMENT
I PSICOMOTRICITAT

NENES
NENS

Espai intermedi amb la zona de rocòdroms horitzontals:

aquest era un dels espais utilitzats pel joc de pilota alternatiu a la pista i era l'espai delimitador entre els patis. Com que és l'únic espai amb murs al pati sense finestres, s'aprofita per instal·lar els rocòdroms, un per a infants més petits i altre a per més grans. Ara, l'espai es transforma en un lloc que vincula els dos patis i amb un altre tipus de moviment, no expansiu, que afavoreix la psicomotricitat i l'experimentació amb el cos, els límits i l'autoestima. És un espai molt utilitzat per les nenes i els nens més petits o que no juguen a futbol. A vegades, el rocòdrom més petit es fa servir també per les criatures d'infantil.

Espais interiors complementaris, gimnàs i biblioteca: s'ha proposat obrir aquests espais complementaris a l'hora del pati per aprofitar les seves infraestructures. Entre ells, els elements de psicomotricitat i la possibilitat de posar música per ballar i cantar a l'hora del pati al gimnàs, i els llibres, cadires, sofàs i taules de la biblioteca. Ja sigui per fer-los servir a l'interior, o treure els elements a les zones de davant. De moment, no s'ha posat en pràctica.

Espais de tranquil·litat al voltant de la pista: per reforçar els espais on millor convivència es generava i on hi havia més igualtat en l'ús entre nenes i nens, s'ha posat una taula de pícnic i un grup de troncs per seure a la zona de sorra utilitzada per diverses activitats com xerrar, jugar a jocs de taula, esmorzar o cantar. Així ampliem l'ús que ja feien però sense bones condicions de les taules de ping-pong. Aquesta zona té previsió d'ampliar-se amb més elements que permetin aquestes activitats més tranquil·les.

PATIS DE PRIMÀRIA DE SORRA I DE PAVIMENT

A més de les actuacions anteriors, als dos patis de primària es fan actuacions de tipus funcional per integrar els dos espais, ja sigui de normes, nous materials o d'acompanyament.

Ús lliure dels dos patis: s'han fet canvis en la normativa sobre la lliure circulació dels infants per tot el pati (de moment, es fa dos dies a la setmana).

Com volen conviure al pati: elaboració d'una normativa proposada pels mateixos infants de l'escola sobre com volen utilitzar els espais per garantir que tothom senti que pot fer el que vol respectant tothom.

Activitats dirigides i nous materials: s'han dissenyat noves propostes d'activitats i materials que s'ofereixen als infants en el temps del pati. Són tant activitats més vinculades a les manualitats i al joc simbòlic com altres de més dinàmiques i de moviment, com ara jocs de grup o jocs tradicionals.

Valorem i acompanyem

Com valorem el procés i els resultats?

Els resultats de l'avaluació ens mostren alguns canvis en relació amb la diagnosi inicial.

Pel que fa a allò que més valoren del pati, observem que han disminuït les respostes que deien que el que més valoren és l'amistat, tot i que segueix sent la resposta més freqüent.

Augmenten les valoracions sobre l'espai i també sobre el descans, la llibertat, passar-ho bé,... Aquest augment de respostes sobre l'espai i el descans o passar-ho bé és més habitual per part de les nenes. Els nens augmenten les respostes que valoren el joc i el moviment.

Pel que fa a les activitat que més els agrada fer a l'estona del pati, trobem que augmenten les respostes de jugar a futbol. Això possiblement és degut al fet que ara és una activitat que poden fer menys que abans i, en un primer moment, genera aquesta reacció. També augmenten les respostes que valoren el moviment i els jocs de grup i, finalment, apareixen respostes que esmenten espontàniament l'amistat.

Les diferències relacionades amb l'activitat de futbol entre nenes i nens es mantenen en les dues avaluacions. El mateix passa amb el joc tranquil i de relació, que és una resposta donada amb més freqüència per les nenes en les dues avaluacions (cap resposta de nen) i disminueix lleugerament a la final.

Pel que fa a la identificació d'alguna cosa que es vol fer però no es pot fer, així com del motiu, augmenten considerablement les respostes que no mencionen res que no puguin fer i ho fan lleugerament les respostes que diuen que el motiu és que no està permès. En canvi, disminueixen les respostes en les quals el motiu és la manca de recurs o material i també que altres infants no els deixen fer. Si comparem les respostes de nenes i nens, observem que són majoritàriament els nens els qui responen que no hi ha res que no puguin fer i també els que no responen. Les nenes fan més referència a que no hi ha el recurs, que algú altre no li deixa o al fet que no està permès.

Finalment, i en relació amb els conflictes, no hi ha diferències destacables en relació a la tipologia de conflictes descrita a l'inici i al final del procés. Només augmenten lleugerament els conflictes per «abús de poder». No significa necessàriament que ho hagin viscut, en algunes ocasions expressen que no els agraden certes situacions. Això també es pot entendre perquè ara poden identificar millor que abans les situacions d'injustícia o d'abús.

Pel que fa a la valoració que els infants fan dels canvis generats al pati, les nenes valoren molt la corda d'equilibri i els canvis en la normativa que els permet utilitzar tot el pati. En canvi, un nombre considerable de nens diu que no valoren res.

El sorral, el rocòdrom i les taules són millor valorades pels nens, però les nenes també ho valoren positivament. El material rep molt poques respostes i la natura també.

Si analitzem les valoracions per cicles, trobem que a cicle inicial, el més valorat és el sorral i la corda, els nens valoren una mica més el sorral i les nenes valoren una mica més la corda; la normativa només la valoren nenes.

A cicle mitjà, el més valorat és la normativa, el rocòdrom i les taules. La normativa la valoren principalment nenes. Al rocòdrom no hi ha diferències entre nenes i nens. Les taules les valoren més els nens i els troncs més les nenes.

A cicle superior, la resposta més freqüent és que no hi ha res que agradi en relació amb els canvis fets al pati. Aquesta és la resposta donada principalment pels nens. La normativa la valoren principalment nenes. Al rocòdrom no hi ha diferències entre nenes i nens. Les taules les valoren més els nens i els troncs més les nenes.

Finalment, i en relació a si hi ha alguna cosa que fan ara i que abans no feien, molts nens i algunes nenes mencionen que no hi ha res que facin ara i que no feien abans, tant les nenes com els nens valoren activitats de moviment divers i les nenes valoren la tranquil·litat i la normativa (més que els nens).

Quant a les preguntes que es fa als infants sobre temes vinculats a la diagnosi, quan es pregunta si creuen que ara les nenes i els nens disposen de la mateixa quantitat d'espai per a usar-lo, observem que els nens consideren que sí, que ara les nenes disposen de més espai i que l'espai està més equilibrat. Coincideixen nenes i nens en assenyalar que ara hi ha més activitats que fan conjuntament i també que tothom fa activitats més diverses que les que feia abans.

Pel que fa a les valoracions realitzades per part del claustre i pel grup impulsor d'adultes, destaquem els següents aspectes:

- En relació als canvis de normativa, valoren molt positivament la lliure circulació pels dos patis, dinàmica que es va començar fent un dia de la setmana i després dos. El motiu és que els infants poden gaudir d'activitats més diverses per relacionar-se amb altres infants d'altres cursos i tenir relació i cura de germanes i germans. Tot i això, per part del professorat es comenta la dificultat de l'autoritat amb les mestres que estan al pati de sorra i no coneixen els infants de cursos superiors. També es fa una bona valoració de la normativa perquè l'han fet els mateixos infants. El professorat considera que els nens han perdut temps de pilota, temps que poden destinar a fer d'altres activitats.
- Valoren també positivament que ara tenen unes pilotes toves a les aules i això fa que hi juguin més nenes i nens, ja que són pilotes del grup i també ofereixen més possibilitats de jocs.
- En general, es considera que s'han produït alguns canvis en les dinàmiques tot i que són conscients que els canvis tot just comencen i que cal seguir treballant, sobretot en referència a l'acompanyament dels infants i en la generació de noves dinàmiques a l'espai.

Com seguim?

Com a recomanació final per a l'escola Baró de Viver, hem elaborat un seguit d'actuacions classificades segons les dimensions del treball que poden donar continuïtat al projecte, tenint en compte tot el procés que s'ha desenvolupat i algunes actuacions pendents.

Dimensió física: manteniment dels elements físics i complementació de les actuacions físiques a partir de la proposta de disseny inicial i de l'avaluació que s'ha fet fins al moment actual.

Pati de sorra d'infantil:

- Introduir diferents elements als minims en funció de les observacions
- Construcció de murals actius al sorral (aprofitant la tanca actual de l'hort) amb diferents elements d'experimentació, per fer transvasaments, sons, etc.

Pati de sorra:

- Treure tanques de l'hort i integrar-ho a l'espai central del jardí mediterrani com a espai natural i de tranquil·litat generant espais per seure al seu voltant amb troncs.

Pati de paviment:

- Treure la taula de ping-pong que està malmesa i crear més espais per a seure i de tranquil·litat.
- Repensar la tanca de la pista per millorar la qualitat de l'espai i afavorir la relació de l'espai interior amb l'espai exterior. Recuperar les experiències prèvies en aquest sentit i pensar noves propostes que funcionin.
- Als espais al voltant de la pista i a prop de l'edifici, generar espais que es puguin posar i treure a l'hora del pati (per exemple, palets i coixins que es poden autoconstruir) i que permetin generar espais tranquils i còmodes.

Dimensió funcional: treball de reflexió pedagògica per part de l'equip de menjador i per part del claustre a partir dels elements identificats a la diagnosi i també a l'avaluació.

General:

- Crear un ideari/normativa/criteris de què és el pati, què n'esperem, quin ús en fem, com ens posicionem, com ho treballem. Tant per a les persones adultes com per als infants. Actualment, ja s'ha començat a cada classe, s'han elaborat uns criteris d'ús del pati que han estat consensuats pels delegats i delegades de cursos conjuntament amb el professorat.
- Donar continuïtat al procés de fer els dies de lliure circulació, valorant-ne els impactes i intentant afegir-hi més dies.
- Integrar, per part del professorat, l'ús de l'espai del pati com una aula més.
- Acabar de pensar com es poden habilitar els espais interiors complementaris del gimnàs i la biblioteca com a espais complementaris a l'hora del pati.
- Crear i gestionar el material de suport "Caixes d'experimentació i joc simbòlic" per a infantil i primària. Exemples:
 - Caixa d'experimentació: embuts, lupes, tubs de diferents mides, pots diferents, pales, galledes...
 - Caixa de jocs de taula: cartes, parxís, oca, uno, dòmino, escacs...
 - Caixa de llibres: selecció de llibres de la biblioteca, revistes...
 - Caixa de construccions: amb diferents tipus de fustes de diferents mides
 - Caixa de moviment: amb material del gimnàs com xanques, cordes, cèrcols, cons, piques
 - Caixa de joc simbòlic: fer tres tipus de caixes i canviar-les cada trimestre
 - Caixa de cuina: amb plats forquilles, gots, olles, tasses...

- Caixa de botiga: material adient
- Caixa de disfresses: teles de diferents mides, formes i colors

Pati d'infantil:

- Integrar els espais del pati d'infantil amb el de primària perquè disposin de més espai i activitats diverses. En un primer moment es pot gestionar perquè no coincideixin les hores, però a la llarga podrien coincidir per promoure les relacions intergeneracionals entre els infants.

Pati de primària:

- Dinamització de la pista i de les activitats que s'hi realitzen amb grups mixtes i activitats o esports diversos.
- Dinamització del rocòdrom per treballar la psicomotricitat i la cooperació a tots els nivells valorant altres activitats de moviment divers.

Dimensió social: conflictes, ocupació de l'espai, dinàmiques d'exclusió, rols de gènere...

General:

- Activitats d'acompanyament per promoure l'ús igualitari (gènere, edat, origen, capacitats diferents...) d'algunes de les noves zones o material, per exemple, les activitats que s'estan fent a la zona tranquil·la, disseny de jocs de taula, etc.
- Treballar la coeducació i els conflictes des de la comissió de convivència
- Resolució de conflictes a les aules des d'una perspectiva coeducativa
- Sensibilització amb tota la comunitat educativa: informar, explicar, fer visible a la comunitat i a les famílies.

- Fer seguiment de com funciona i com ens relacionem al pati (assemblees d'infants, grups de discussió, etc. per a parlar de què passa al pati).
- Donar continuïtat al grup impulsor d'infants (o bé amb delegades i delegats).

A nivell transversal: donar continuïtat a la reflexió i la formació en coeducació i incorporació d'aquesta mirada de manera transversal, tant al pati com a la resta d'espais i relacions educatives.

Capítol 4

Compartim altres experiències

FIG24. FOTO DE GRUP DE TREBALL

En aquest espai volem compartir i donar visibilitat a altres experiències de treball vinculades als patis coeducatius realitzades per altres persones, entitats i escoles, i que ho han fet des d'una perspectiva de gènere.

Som conscients que són moltes les persones i entitats que treballen els patis tot i que no tantes les que ho fan des d'una mirada feminista. És per això que hem seleccionat algunes experiències, properes a nosaltres i amb qui compartim camins també, que considerem que aporten elements molt interessants i complementaris a la proposta metodològica que aquí hem presentat.

La Mercè Otero, com a figura referent en coeducació a Catalunya, ens ofereix un marc conceptual narrat des del cor i les seves vivències, ens explica la trajectòria de la coeducació a Catalunya i exposa els motius i arguments que sustenten la necessitat de continuar treballant en aquesta direcció.

La Júlia Moya, que es dedica a l'educació en el lleure i a la dinamització comunitària, ha fet una aplicació de la nostra metodologia al pati de l'escola de la seva filla que aporta una nova mirada sobre el que s'anomena «els aspectes emocionals dels espais», i hi incorpora les diferents dimensions que promou aquesta mirada al pati de l'escola.

La Joana Bou Suàrez, des del treball fet amb la cooperativa Fil a l'Agulla, aporta des de l'experiència, l'acompanyament en la resolució de conflictes també com a eina de prevenció del *bullying*.

Finalment dues experiències més, també amb transformació física, les companyes arquitectes d'Equal Saree, amb una metodologia pròpia amb perspectiva de gènere que també sistematitza estratègies i paràmetres; i el Col·lectiu Voltes Arquitectes, que ha col·laborat directament en aquest projecte i que ens exposa la seva experiència centrada principalment en els processos participatius i d'autoconstrucció.

Per a nosaltres té molt valor el fet de poder mirar-nos i acompanyar-nos, des de diferents disciplines i amb diferents metodologies. Aprendre les unes de les altres, sumar sabers i experiències, visibilitzar i reconèixer la nostra feina i així caminar plegades cap a un objectiu compartit: la incorporació de la mirada feminista a l'educació.

EL PATIO DE MI CASA

**Per Mercè Otero Vidal,
Grup de Coeducació de Ca la Dona**

Soc una professora jubilada que he dedicat la major part de la meua vida a la coeducació, a la formació del professorat i a la ginecocrítica i ho continuo fent des de l'activisme feminista al Centre de Documentació de Ca la dona i a la Xarxa Feminista.

Aquesta temporada que plou sovint, el primer que em ve al cap, en parlar de patis, és la cançó que cantàvem de petites al pati de l'escola i al carrer. No és curiós que la cançó parli de «el patio de mi casa», perquè és una cançó de nenes i els espais de les dones han estat tradicionalment (ara potser ja no tant) interiors, tancats dins de les cases, mentre que l'espai públic ha estat ocupat pels homes, amb tot el que això significa de repressió i d'invisibilització de les dones i de les seves activitats.

Quan, l'any 1950, la meua mare va haver de triar una escola per a mi, que tenia aleshores tres anys, la seva formació republicana la va portar a buscar una escola a prop de casa i pública, malgrat la contradicció que li suposava l'escola pública del franquisme. Sobretot, això li vaig sentir dir més d'una vegada, va buscar una escola que tingués un bon pati, perquè sabia que l'aire lliure i el moviment de les criatures era essencial per a la seva salut i el seu desenvolupament.

Amb aquests antecedents, no és sorprenent que personalment, tant per a mi com per a moltes altres companyes feministes, la qüestió dels patis escolars hagi estat un tema important quan ens hem trobat professionalment dins de l'àmbit educatiu.

Les feministes sempre hem reclamat per a les dones l'espai, com deia Virginia Woolf en parlar d'una habitació pròpia, i hem reclamat la presència equitativa a l'espai públic, sortint dels espais domèstics i dels estereotips imposats pel patriarcat. És evident que aquesta ocupació de l'espai ha de començar a la primera infància i que és important i imprescindible que hi hagi una socialització de les criatures que permeti que nenes i nens, lliures d'estereotips, se sentin en llibertat i seguretat als patis escolars i als espais de lleure dels carrers i de les places.

Està clar que parlar de patis escolars és parlar de coeducació i ha transcorregut ja molt temps des de les Primeres Jornades Catalanes de la Dona de 1976, quan les feministes, per sortir de l'escola segregada del franquisme, vàrem exigir explícitament la coeducació. També cal dir que trigàrem uns anys encara a adonar-nos que l'escola mixta no és l'escola coeducativa, però d'aquesta conscienciació també ja fa molt de temps, fins i tot, massa. Actualment, es parla de coeducació i molts centres la contemplen en el seu projecte educatiu, però la veritat és que moltes vegades queda en el paper i prou. La dita que diu que el que és urgent es menja el que és important, en aquest cas, és ben bé així, perquè les demandes que recauen sobre l'escola són excessives sobretot si les retalles provocades per la crisi, en recursos personals i materials, també són excessives. De tota manera, malgrat els entrebancs, al llarg dels anys hi ha hagut molt bones iniciatives i pràctiques coeducatives que cal rescatar des que les mestres i professores de l'Assemblea de Dones de l'Ensenyament a finals de la dècada dels vuitanta i principis dels noranta vàrem posar en circulació un adhesiu amb l'eslògan de "Les nenes bones van al cel i les dolentes a tot arreu". També aleshores es van començar a posar en marxa iniciatives municipals com el PAIODH (Pla d'Igualtat d'Oportunitats de Dones i Homes) a L'Hospitalet, el Seminari de Coeducació de l'ICE de la UAB, les secretaries de dones dels sindicats d'ensenyament i sempre amb la presència i l'actuació de les mestres i professores feministes.

Avui dia, la necessitat de la coeducació és un referent constant quan es parla de problemes, sobretot relacionats amb la convivència i la violència dins i fora de l'àmbit escolar. La coeducació apareix en tres lleis i les feministes reclamem l'aplicació efectiva d'aquestes lleis i de la normativa referent a la coeducació en tot l'àmbit educatiu: Llei 5/2008 del 24 d'abril, del dret de les dones a erradicar la violència masclista, títol II, capítol 4, articles del 12 al 17. Llei 11/2014 del 10 d'octubre, per a garantir els drets de lesbianes, gais, bisexuals, transgènere, intersexuals i per erradicar l'homofòbia, la bifòbia i la transfòbia, títol II, capítols I i II, articles del 12 al 14. Llei 17/2015 del 21 de juliol, d'igualtat efectiva de dones i homes, capítol IV, secció segona, articles del 21 al 23 i 28. Les lleis sense pressupostos, sense formació, sense voluntat política, no han donat, de moment, els resultats que esperàvem.

Si ens hem de centrar en el tema dels patis escolars és de justícia donar el protagonisme, en un principi, a les mestres d'infantil i primària, perquè potser les professores de secundària, des de la perspectiva coeducativa, varem prioritzar les qüestions del currículum. De tota manera, la veritat és que en els grups de coeducació sempre hi ha hagut una col·laboració estreta del col·lectiu ensenyant de les diverses etapes perquè sabem que hi ha un continuïtat i que les experiències del professorat i de l'alumnat estan entrelligades al llarg de la vida, malgrat hi hagi una separació burocràtica.

Recordo que, en una de les primeres sessions del seminari de formació coeducativa del professorat, allà pels anys noranta, una companya va proposar l'ús del vídeo i es van gravar els recorreguts de les criatures al pati, perquè de manera intuïtiva ja ens havíem adonat que eren molt diferents els trajectes dels nens, que travessen els espais centrals, i els de les nenes, per les perifèries. Es va repassar la història i es va veure la importància dels patis enjardinats de les escoles de la Mancomunitat i de la República i cal dir que encara està vigent a nivell municipal veure com es poden recuperar. Es van valorar negativament els patis asfaltats amb les porteres dels jocs de pilota que propiciaven els jocs dels nens i nois, i deixaven les nenes i noies als marges. Es van elaborar plantilles per a fer observacions al pati i així conscienciar el professorat de la necessitat d'intervenir per a equilibrar la presència i les activitats de les nenes i nens a l'espai de lleure. En algunes escoles es van intentar recuperar jocs col·lectius

no estereotipats i en altres es van marcar dies de la setmana per a jugar a pilota. Tot això s'ha experimentat i avaluat i actualment hi ha escoles que segueixen aquestes línies d'actuació.

El que destacaria com a novetat en aquests últims temps, és la preocupació pels patis escolars per part d'altres membres de la comunitat educativa més enllà del professorat. Em refereixo, per una banda i en primer lloc, a les famílies i també al monitoratge responsable dels espais i temps de lleure i al personal que té cura de les activitats extraescolars. Per una altra banda, és important veure l'interès de persones professionals vinculades a l'urbanisme i a l'arquitectura que aporten altres perspectives i solucions a la forma i a l'ús i abús de l'espai dels patis escolars que són molt necessàries.

Està clar que, en tot moment, parlem de patis escolars i ho subratllo, perquè en aquest tema hi ha la temptació de vincular la idea de pati escolar a altres tipus de patis que també han estat estudiats i analitzats com són els de les presons i els dels manicomis o, en un altre sentit, els claustres conventuals, però ara i aquí no cal citar Foucault ni altres pensadors, el que cal és veure quin és l'estat de la qüestió pel que fa als espais d'esbarjo escolar i què hem de tenir en compte perquè esdevinguin espais coeducatius, igualitaris i amables per a nenes i nens.

També podríem recordar que la qüestió de l'espai va íntimament lligada a la del temps i aquí se'ns obre tota la discussió dels horaris escolars i del temps d'esbarjo, que és apassionant. En aquest aspecte, les ensenyants feministes tenim coses a dir, pel que fa al treball de cura, a la corresponsabilitat, ja que el temps en una societat patriarcal no és igual per a dones i homes, però ara tampoc no hi entrarem.

I encara ens queda un altre element que cal tractar en clau de gènere que és plantejar-nos com s'ocupa l'espai i què s'hi fa. Ja hem dit que l'ocupació dels patis escolars és desequilibrada a favor dels nens i nois i dels seus jocs i activitats i que cal fer-hi intervencions per a canviar aquesta tendència. Les intervencions coeducatives urgents en els patis tenen a veure amb buscar i trobar solució als conflictes provocats en aquest espai que escapen al control de les aules. S'ha vist que el *bullying* té un biaix sexista i que les situacions de violència majoritàriament es donen als patis i a les entrades i sortides dels centres escolars o sigui que

caldria buscar i trobar en la concepció del mateix espai alguna manera de combatre'l, perquè la veritat és que, deixant de banda les situacions conflictives, la majoria de criatures valoren molt l'hora del pati, l'hora de l'esbarjo, o sigui que hauria de ser gratificant per a totes i tots.

També ha de ser gratificant per a les feministes que freqüentem els patis escolars perquè com va dir la gran poeta Montserrat Abelló (*Paraules no dites*, 1981):

*Cadascú ha de tenir
la seva cambra
i un pati blau
on passejar els seus dubtes.*

Barcelona, novembre 2018

ELS ASPECTES EMOCIONALS DELS ESPAIS

Per Júlia Moya

Júlia Moya Garcia, graduada en educació social per la UOC, ha treballat durant molts anys en el lleure i la dinamització comunitària utilitzant el joc, l'art i el moviment com a eines educatives i de transformació social.

L'experiència que aquí es presenta és una intervenció física i social a l'escola Aqua Alba situada al Montseny, iniciativa impulsada per les famílies el maig del 2017. El projecte, que encara s'està desenvolupant, s'ha basat en els criteris metodològics de patis coeducatius proposats per Coeducació i el Col·lectiu Punt 6 i es troba actualment en la tercera fase, durant la qual hem iniciat els canvis físics al pati.

Abans d'arribar a aquest punt, però, hem passat per una primera fase diagnòstica, durant la qual s'ha realitzat un diagnòstic conjunt amb la implicació de mestres, infants i monitoratge de menjador.

La segona fase es va projectar en funció de les necessitats detectades en la diagnosi. Amb aquesta finalitat es van realitzar set sessions formatives amb tot el claustre i amb un representant familiar de cada cicle (és cert que l'horari complica l'assistència per part de les famílies). El monitoratge de menjador també s'hi va convidar, però no es va aconseguir alliberar cap representant per assistir a les sessions. Cada sessió aborda una temàtica vinculada amb l'observació feta en la primera fase per reflexionar-hi i consensuar criteris. L'objectiu perseguit és evolucionar de la pregunta: què passa al nostre pati?, a la pregunta: què volem que passi al nostre pati?, incorporant noves perspectives que ajudin a donar un pas més enllà.

Aquestes set sessions generen quatre horitzons que s'assoleixen amb accions molt concretes. D'una banda, la realització de canvis físics al pati i també accions que impli-

quen canvis d'organització, com són repensar l'horari del pati, revisar i consensuar una normativa conjunta que comprometi els infants, replantejar el material i sortir a fer pati a espais que ofereix el poble.

Aquests són els quatre horitzons que s'han plantejat des del grup motor:

1. Fomentar l'autonomia i l'autoregulació dels infants.
2. Fer del moviment una eina transversal d'aprenentatge.
3. Fomentar relacions positives i igualitàries entre nens i nenes.
4. Millorar la connexió entre l'escola i el seu entorn, tan físic com social.

Les tres dimensions emocionals del pati

Clara Eslava¹ ens parla dels «aspectes emocionals dels espais», uns aspectes emocionals que contemplin, segons la mateixa autora, l'espai de l'escola en la seva «dimensió protectora», en la seva «dimensió mediadora» i en la seva «dimensió emancipadora». El pati és segurament l'espai capaç de desenvolupar aquestes múltiples dimensions. Dimensions que van des del fet individual fins al fet col·lectiu i que connecten l'espai, el joc i el moviment amb la descoberta del món, tan físic com social.

Quines característiques han de tenir els espais perquè realment es compleixin aquests aspectes?

Dimensió protectora

Quant a la dimensió protectora, el pati i l'escola haurien de garantir espais capaços d'acollir les necessitats de moviment i de joc dels infants, i no em refereixo només a les característiques físiques, ni als materials. En el sistema educatiu actual, la corporeïtat, el joc i el moviment van quedant relegats al pati i a l'educació física de manera quasi abrupta a l'edat dels 6 anys, l'aprenentatge cognitiu es dissocia del tot de la

1 Eslava Cabanellas, Clara. (2014). *Ambientes para la infancia: escuelas entre experiencia y proyecto*. RELAdEI- Revista Latinoamericana de Educación Infantil, 3 (2), 51-80.

dimensió corporal, oblidant que aquests dos elements són bàsics per desenvolupar competències cognitives, socials i emocionals.

Val la pena recordar que és a través del joc i del moviment que els cossos dels infants entren en interacció amb l'espai i les persones que hi habiten, és d'aquesta manera que van configurant el seu propi "jo" i van entenent el món que els envolta. D'aquí n'extreuen aprenentatges socials i competències que són transferides a altres esferes, com són els aprenentatges curriculars entre molts altres aspectes. Així doncs, desvincular l'aprenentatge curricular de l'experiència sensorial, motriu i vivencial disminueix exponencialment el tan preuat aprenentatge cognitiu.

Per tant, què és el que hem de protegir i garantir? En primer lloc, la possibilitat que tots els nens i nenes puguin jugar i moure's. Potser sembla obvi però els infants tenen cada vegada menys espais per jugar lliurement entre iguals, quan surten de classe sovint marxen corrent cap a les activitats extraescolars o cap a casa on la dimensió corporal, en molts casos, queda postergada pel joc virtual i individual. Si, a més d'això, hi sumen que quasi sempre els espais són pensats més en funció de les necessitats i desitjos dels adults (optimització de recursos, espais fàcils de vigilar i de mantenir, minimitzar al màxim els riscos, etc.) que per a l'experiència vital dels infants, podem concloure que la possibilitat lúdica dels infants queda greument malmesa. Així doncs, un pati ben conceptualitzat s'erigeix com un oasi per al joc i el moviment que hem de potenciar i resguardar.

Una bona manera de començar és trencant amb el fals binomi que associa l'aprenentatge amb la quietud i l'aula; i el moviment únicament amb l'esbarjo i l'esport en un espai exterior. És del tot clau projectar transformacions que cerquin l'equilibri entre el moviment global, el joc de manipulació i el descans, esborrant així la rigidesa dels límits entre l'interior i l'exterior (i no parlo només a infantil, sinó també a primària i secundària). És important remarcar, però, que els espais per molt que canviïn poden no oferir allò que hem projectat si nosaltres, els adults, no canviem la mirada.

Vet aquí les transformacions que ja hem efectuat:

Enriquir el moviment global mitjançant la transformació de l'espai

Saltar requereix control i precisió. Saltar per arribar més lluny o per arribar a un altre lloc sense caure, com per exemple en el nostre pati amb els jocs pintats a terra o amb l'àgora (cercle de troncs soterrats en vertical, on els infants salten d'un tronc a l'altre posant-se a prova). Els nens i nenes aprenen de manera vivencial què comporta un mal càlcul sense posar-se en perill però sí assumint un cert risc, aquesta és una actitud essencial per créixer i evolucionar.

Estructures que fomentin l'equilibri, per aconseguir l'equilibri hem de posar moltes coses en joc, la concentració, la paciència i sobretot estar molt connectat amb un mateix, sinó caiem! Un conjunt de capacitats que ens serviran per resoldre altres situacions vitals i curriculars.

Trencar el pla del pati, en el nostre cas per aconseguir-ho hem construït una muntanyeta, que ens ajuda a rebaixar l'energia descontrolada a l'hora de sortir de l'aula, ja que circumdar-la o escalar-la obliga els infants a reduir l'energia i a canalitzar-la per tal de decidir, des d'un altre lloc corporal a què volen jugar. Aquest element també permet amagar-se, pujar i baixar de diferents maneres i requereix que els infants s'autoregulin per tal de poder-lo fer servir en col·lectiu.

L'àgora, l'estructura circular de troncs soterrats de la qual parlàvem abans, és un element que compleix també multiplicitat de funcions: ofereix un espai de trobada col·lectiu entre iguals, és un espai idoni per fer tutories o assemblees en horari lectiu i també per trobar-se amb les famílies. Pel que fa a moviment global, ofereix salt amb equilibri i és una estructura que convida a infinitat de jocs motrius i simbòlics, tal com hem observat. A més, delimita un espai extern i un espai intern, i això dona seguretat als més petits, que a vegades s'angoixen davant d'espais massa grans i els agrada sentir-se protegits en espais més acotats (sobretot quan arriben a P3).

Joc de manipulació, experimental i creatiu

A vegades no calen grans transformacions espacials per generar dinàmiques noves, en aquest cas l'únic que es va fer és permetre als alumnes de primària jugar amb les rodes (material que a l'inici era per infantil). Pel que fa al joc experimental

i vivencial, es va canviar l'horari de sortida al pati d'infantil perquè l'alumnat de primària pogués fer ús del sorral i així permetre que tothom jugui al ritme propi de cada edat.

Espais per al descans, la intimitat i amagatalls

L'escola és un espai intens, de molta convivència, d'adquisició de múltiples aprenentatges socials, emocionals i cognitius. Els infants necessiten espais per descansar i per desconnectar per poder assimilar i integrar aquests aprenentatges. És clau oferir-los espais i temps perquè això succeeixi. Dins l'aula parlem de descansos actius, és a dir, descansos que ajudin els infants a desconnectar a través del moviment per tornar a concentrar-se cognitivament. Fora requerim espais tranquils, espais íntims, amagatalls, etc. Amb aquest objectiu s'ha creat al pati una prolongació de la biblioteca a l'espai exterior, el «racó biblioteca» amb sofàs i llibres a disposició de l'alumnat també a l'hora del pati.

Dimensió medidora

El pati és també l'espai destinat a la trobada i la convivència de tota la comunitat educativa, no tan sols quan se celebra alguna festivitat, sinó cada dia, a les anades i vingudes, quan es deixen els infants i quan es recullen. Aquests són moments de veritable convivència i de comunicació entre pares i mares, entre mestres i famílies, etc. El pati és, doncs, un espai frontissa entre el món exterior i el món escolar, entre el món familiar i el món col·lectiu, i també entre l'interior i l'exterior de l'aula. Entendre i cuidar aquests espais interstícials ens ajuda a enfortir, d'una banda, el concepte de comunitat educativa, ja que tots els agents se senten reconeguts, i de l'altra contribueix a enfortir la possibilitat de transferir coneixements i competències d'uns espais a uns altres de manera fluida. Conceptualitzar el pati només com una vàlvula d'esbarjo en contraposició a l'esforç realitzat a l'aula, genera en molts casos una relaxació del fet educatiu al pati per part de tots els agents. El marc de seguretat i contenció emocional i física que existeix a l'aula s'afluixa a l'hora del pati, fent d'aquest l'espai més conflictual de l'escola, ja que els infants no perceben el marc que existeix a l'aula. El pati és l'espai on emergeixen conflictes i situacions que no es gestionen i on es naturalitzen dinàmiques negatives.

Exposem aquí les transformacions i accions que hem realitzat en aquesta direcció:

Dins i fora de l'aula

L'àgora i el racó de la biblioteca són espais que es projecten des de l'inici com a suports per desenvolupar activitats en hora lectiva i com a espais que donen valor a la participació activa de les famílies al centre. La biblioteca s'obre tots els dimecres a l'hora del pati i és gestionada per les famílies. A més a més, actualment els infants poden gaudir d'aquest espai de manera autònoma (que es troba al primer pis) cada dia de la setmana durant el pati del matí, i això reforça l'autonomia en els desplaçaments dins de l'escola.

Espais interstícis

Hem pintat passos de vianants a terra per visibilitzar les entrades i sortides de l'aula, connectant l'interior i l'exterior i posant atenció al trànsit d'un espai a l'altre. De manera quasi natural, una serp pintada a terra ens ha ajudat a gestionar l'entrada a l'escola, ja que molts nens i nenes, quan hi arriben no es poden estar de saltar d'un número a un altre i afluixen, sense adonar-se, l'impuls d'entrar corrents.

Sortim fora dels límits de l'escola

L'escola gaudeix d'un entorn i espai natural immediat molt enriquidor i profitós, ja que es troba al peu del parc natural del Montseny. Infantil ha incorporat des del curs 2017-18 una aposta clara per fomentar i potenciar aquest vincle dins del projecte educatiu, incloent-hi en l'horari curricular un dia a la setmana dedicat exclusivament a sortir de l'escola i conèixer l'entorn més immediat.

Primària no ha definit dins l'horari lectiu una relació sostinguda amb l'entorn immediat de l'escola. Tot i això, s'ha establert fer pati un cop per setmana fora dels límits de l'escola, amb un doble objectiu: el primer, aprofitar tal com dèiem més amunt els recursos que ofereix l'entorn natural de l'escola i el segon, proposar una alternativa a la pista esportiva, oferint un espai menys condicionant i, consegüentment, més inclusiu.

Dimensió emancipadora

És la nostra obligació com a educadors i educadores repensar i reformular tots els espais que no funcionen, els que reforcen i consoliden rols estereotipats i naturalitzen dinàmiques i conductes negatives. Perquè no podem oblidar que l'escola ha de promoure totes les persones per igual. Si els nens i les nenes experimenten espais de veritable respecte i llibertat, tindran molt clar què és el que han de defensar o protegir en un futur i això generarà conductes veritablement emancipadores.

Quant a intervencions físiques de l'espai, és important oferir materials i espais que donin el mínim d'informació possible perquè siguin els nens i les nenes qui mitjançant el seu joc els donin sentit. Com menys parli la joguina, més imagina l'infant. Com menys digui un espai, més riquesa lúdica emergirà, tal com demostren les observacions. Els nens i les nenes necessiten ben poc per jugar, de fet diria que l'únic que necessiten és que els deixem.

L'experiència em diu que, en general, els nens i les nenes juguen a allò que els és permès. Aquesta permissivitat de la qual parlo no se cenyeix únicament a criteris normatius, sinó també a factors que van molt més enllà, com la qualitat dels vincles afectius, els contextos socials, morals, estructurals, econòmics, etc. Només un incís, i a tall d'exemple, van caldre quasi cinc anys de treball comunitari amb famílies, escola i barri per transformar de manera significativa la qualitat del joc dels infants del casal on treballava en termes de respecte entre iguals, de cura dels materials, d'autonomia en l'ús dels espais i de riquesa quant a experiències lúdiques. Aquest fet ens evidència l'enorme connexió entre el desenvolupament individual i l'estructura social.

Massa sovint equiparem el joc lliure simplement al fet que l'adult no participa en el joc de manera activa, però de veritat pensem que el joc a l'hora del pati és lliure simplement per aquest fet? Una pista esportiva dona una informació molt concreta sobre el joc que s'hi ha de practicar i això no ho han escollit els infants, les extenses normatives dels patis, les explícites i les implícites, el temps determinat i marcat pels adults també acaben dirigint i condicionant el joc dels infants.

En aquest sentit, m'acullo a l'aclariment que exposa l'informe de la fundació Jaume Bofill, que explica que:

«El joc lliure no és sinònim de deixar fer ni d'inhibició de la tasca educativa. No es tracta de dirigir en tot moment les activitats dels infants al pati, sinó d'ampliar el ventall de possibilitats i anar deixant que aflori l'autonomia i iniciativa de l'alumnat en la tria i pràctica de les activitats al pati; cal entendre que aquest és un procés que s'aprèn i que les primeres fases signifiquen acompanyament i maximització de l'oferta.» (AA.VV, 2010:100)².

Per tant, si volem que l'escola sigui un espai mediador i emancipador, i això és especialment rellevant per a una transformació en clau feminista, és imprescindible que en la metodologia emprada s'observi i s'incideixi en les persones adultes per aconseguir que als infants se'ls permeti ser i, consegüentment, se'ls permeti jugar. D'aquí la importància que els projectes de pati s'estableixin des de l'inici com a projectes centrats en consolidar els conceptes de comunitat educativa i entorns educatius i es preguntin des del principi: què pot aportar aquest espai al meu barri/poble?

Resultats i conclusions

En general, tant mestres com alumnat valoren molt positivament els canvis efectuats al pati, el claustre manifesta que la conflictivitat ha baixat i que han canviat les dinàmiques del pati. Tot i això, la desigualtat més visible del pati és la que fa referència a la discriminació per raons de gènere, ja que l'espai central de la pista s'erigeix com un espai clarament masculí de difícil accés per a les nenes i tots aquells que no compleixen amb l'estereotip masculí. A més, aquest és l'espai més conflictiu segons quasi la totalitat de l'alumnat, fins i tot per a aquells que l'utilitzen.

Tanmateix, la naturalització i l'acceptació d'aquest tipus de relacions per part de la comunitat educativa contribueix a obstaculitzar la recerca de solucions, i això deixa entreveure criteris i concepcions molt diferenciades sobre la noció de conflicte i desigualtat de gènere que contribueixen a invisibilitzar aquestes dinàmiques relacionals negatives.

2 AA.VV. (2010). *Els patis de les escoles: espais d'oportunitats educatives*. Barcelona: Fundació Jaume Bofill.

És cert que encara ens queden algunes transformacions físiques de l'espai per fer que són clau per aconseguir resultats més profunds, però no es poden obviar dificultats importants que cal abordar si volem canvis reals i no únicament estètics. En primer lloc, la impossibilitat, fins ara, d'incorporar i formar el monitoratge de menjador en tot aquest procés, tot i ser elles les principals gestores d'aquest espai, i en segon lloc, la manca d'espais i temps dedicats a sensibilitzar també les famílies sobre els conceptes de joc, moviment i coeducació. Caldrà seguir treballant en aquesta direcció per assolir els nostres horitzons.

L'IMPACTE DEL DISSENY DEL PATI CONVENCIONAL EN LES RELACIONS ENTRE INFANTS

Per Joana Bou Suárez, Fil a l'agulla

Soc ambientòloga, feminista, mare de dues criatures i tinc formació en facilitació de grups i educació viva. He estat sòcia de Fil a l'agulla durant deu anys i actualment hi col·laboro de forma puntual.

Més informació:

joana.bou@gmail.com
www.filalagulla.org

Un dels valors d'un pati coeducatiu és aconseguir un repartiment equilibrat i equitatiu dels espais en termes de jocs atribuïts als diferents gèneres. Però sabem que la coeducació avui va més enllà de les reflexions sobre el joc de nens i nenes. Un pati coeducatiu fomenta la diversitat, de manera que tots els infants puguin explorar diferents maneres d'estar a l'espai, fomenta diferents tipus de joc, major relació amb el cos i la natura, promou l'experimentació i també fomenta la diversitat en les relacions entre infants.

Centrem les reflexions d'aquest article en defensar la importància dels debats que es donen en el procés de canvi d'un pati *convencional* (un pati amb predomini dels espais llisos cimentats i una pista esportiva central) cap a un pati *coeducatiu*, i en alguns dels aprenentatges que n'hem tret a partir de l'experiència en diferents escoles de primària de Barcelona.

Amb els estudis i les observacions de les quals ja disposem³ sobre com l'espai del pati promou el joc segregat de nens i nenes, ja tenim molt coneixement a l'abast sobre el que és millorable en un pati convencional. Per què caldria entretenir-nos, doncs, amb debats previs?

En primer lloc perquè pensem que el mateix procés de transformació ha de ser coherent amb la finalitat i ajudar a construir aquests valors coeducatius en el camí. El *com* fem la transformació ha d'incloure les diferents veus, experiències i sensibilitats. Ha de fomentar la justícia i la diversitat, i ha de poder fer el procés més ric. La pedagogia feminista ha d'inspirar el com ho fem.

També perquè pensem que el procés de transformació del pati és una ocasió perfecta per fomentar un debat profund, a tots els nivells de la comunitat (infants, mestres, famílies, personal de lleure) sobre com ens relacionem. Una oportunitat per aprendre com el sistema sexe-gènere es manifesta en l'ús de l'espai i entre nosaltres, i per ser conscients de l'impacte que tenim en els altres i poder expressar l'impacte que els altres tenen en una mateixa. Intuïm que un canvi exclusivament arquitectònic o una imposició de normes de jocs al pati (tipus *avui traïem la pilota*) que no passi per aquest procés d'autoobservació i de debat, serà un canvi que tindrà un impacte molt menor en la coeducació.

Finalment, perquè al pati no només es manifesta el masclisme, sinó que també es posa de manifest i s'hi intersecciona la segregació per capacitats, per origen i llengua materna i per ètnia. Sobretot a partir de cicle mitjà, els diferents eixos que segreguen i discriminen al carrer, cristal·litzen en les relacions dels infants al pati. Fer un procés de presa de consciència en relació a la intersecció d'aquests eixos i com es manifesten en les relacions i els conflictes dels infants als espais de lleure, ens ajuda a treballar-hi amb igual compromís que treballem per a la coeducació a les aules.

3 Partim de les contribucions teòriques de Tomé, A. i Subirats, M. amb *Balones fuera* (2007), i Bonal, X. amb *Las actitudes del profesorado ante la coeducación* (1997) i la reflexió teòrica i pràctica a partir de les col·laboracions amb Coeducació a les escoles Joan Miró i Tres Pins, i la col·laboració amb Noemí Canelles a les escoles de Poble-Sec i Montseny, totes elles de Barcelona.

La possibilitat de facilitar un diàleg entorn al pati i reflexionar amb els infants sobre la seva transformació va néixer per a nosaltres a partir d'una col·laboració entre Fil a l'agulla i Coeducació el 2016 a dues escoles de Barcelona. En aquest article em basaré en els aprenentatges d'una i altra escola, i en les observacions fetes en altres projectes en què, a través de la facilitació de la dinàmica grupal amb l'alumnat, el pati ha estat protagonista. En una de les escoles, el projecte posava el focus en la transformació del pati des de l'inici i els tallers amb l'alumnat que vam fer tenien la intenció de portar consciència a les relacions al pati i discutir sobre el nou model. En l'altra escola, el focus del projecte estava posat en la convivència, però el pati va acabar sent protagonista de molts dels debats tant entre alumnat com entre les famílies.

Aquest ja és un primer aprenentatge. En un centre escolar, la «porta d'entrada» cap a treballar la coeducació pot ser directa i intencionada, o pot tenir un recorregut més llarg. El més important és no deixar passar aquesta porta. Si una comunitat educativa no ressona amb la coeducació com a impulsor de canvi de la seva escola, però en canvi es planteja coses en relació amb la convivència, la gestió de conflictes, la gestió emocional o fins i tot el joc i l'aprenentatge, el sistema sexe-gènere acabarà emergint i en algun moment ens hi hauràrem d'aturar per veure quin impacte està tenint i no reproduir els missatges socials que ens limiten a nois i a noies.

Podríem també parlar extensament de les implicacions i els aprenentatges que aquest procés ha tingut en la comunitat adulta d'ambdues escoles, però en aquest article ens centrarem únicament en la veu dels infants. Esperem que les nostres reflexions contribueixin a qualsevol projecte que estigui treballant pel canvi i vulgui fer-ho d'una manera coeducadora.

Anem doncs a algunes de les reflexions sorgides d'aquestes experiències.

Una d'elles és que transformar el pati en clau de justícia de gènere implica treballar la presa de consciència de qui fins ara gaudia de privilegis (com l'hegemonia en el joc o la centralitat de l'espai). I això implica trobar-se amb la resistència de qui es troba còmode o se sent segur amb la situació actual. La intenció d'aconseguir major justícia pot ser viscuda

per algunes persones resistents al canvi com una injustícia, i aquesta resistència convertir-se en oposició, desànim o, fins i tot, boicot al nou projecte.

Per tant, algunes de les preguntes que ens feien caminar van ser: què fem amb la resistència de qui ja està content amb el pati que tenim?, què fem amb l'opressió internalitzada de les noies que ja han assumit un paper de segona en l'ocupació de l'espai?, com incloem en el debat coeducatiu els infants que no se senten a gust al grup o no senten que pertanyin als grups de nens o de nenes?

L'aposta en ambdues escoles va ser dedicar temps lectiu a saber més sobre aquests temes que sovint no tenen espai a classe, o el tenen només quan hi ha conflictes, i per fer-ho, es van fer una sèrie de debats a les classes amb ajuda de dues facilitadores de grups.

Un dels objectius quan fem un grup és afavorir espais on poder parlar i prendre consciència d'allò que genera en les persones una determinada organització de grup, o estructura social. En el cas d'aquest projecte, treballar la resistència o l'opressió internalitzada vol dir poder acompanyar els grups de nens i nenes a escoltar-se i ser més conscients del que generava en cadascun d'ells l'estructura i organització del pati que tenien en aquell moment.

Preguntes senzilles com per exemple com et sents al pati?, a què t'agrada jugar?, quins conflictes hi ha al pati?, ens van permetre començar un diàleg on es podien escoltar les diferents experiències: el pati com a moment de gaudi, de desfogament, de llibertat i amistat, i també va poder començar a expressar-se una altra part: el pati com a moment d'angoixa, avoriment o frustració pels conflictes repetitius, la manca d'espai i els desacords...

A una de les escoles, abans d'arribar a la discussió en grup gran, els infants havien respost un qüestionari amb preguntes semblants a aquestes, creuades amb la variable de si eren nens o nenes. Això ja ens permetia tenir una primera fotografia de la classe abans de començar i fer alguna hipòtesi.

En alguns grups, només mirant les respostes del qüestionari, era molt palesa la divisió sexual del joc. Nens que feien bàsquet i futbol, i nenes amb varietat de jocs: simbòlics, d'equip i practicant la comunicació. Però no sempre era així.

A l'altra escola els infants van respondre un qüestionari on, entre d'altres, se'ls preguntava en quin lloc del pati es trobaven bé, i en quin lloc no s'hi trobaven bé i per què. Les enquestes realitzades van revelar que els infants percebien les experiències negatives d'exclusió, baralles i insults, justament relacionades amb el futbol, malgrat que hi havia entre la comunitat de mestres una sensació contrària, i és que els dies «sense pilota» les mestres sentien que havien de passar tota l'hora d'esbarjo resolent conflictes.

En altres grups de la primera escola vam observar com hi havia altres eixos, com el de classe social, origen o racialització —que no apareixien al qüestionari— que influenciaven fortament, generant un grup de nens i nenes cohesionat, amb capacitat d'incidir i proposar jocs, i una sèrie d'infants en minoria, que es mantenien més al marge dels jocs de grup, o que directament no eren acceptats pel grup majoritari. També nens amb expressions de gènere que no responen a la masculinitat hegemònica es trobaven al marge.

Cal entrenar la mirada interseccional per no sobresimplificar la foto del que passa al pati. Totes aquestes coses passen alhora i creen un sistema complex de segregació interna entre els infants però que també és canviant. No tots els eixos es poden abordar des de l'organització de l'espai, ni un pati coeducatiu les farà desaparèixer del tot. La nostra hipòtesi, però, és que els espais per a l'experimentació i la motricitat lliure contribueixen a generar més oportunitats de trobada que una pista llisa amb una pilota.

A una de les escoles, un dels grups de quart de primària on l'eix del gènere organitzava fortament les relacions, ens va permetre explorar a fons les veus i les emocions darrere de cada posició o rol. Vam establir un diàleg facilitat entre *els que juguen a la pista* i les persones que estan jugant a *altres coses i que se situen al voltant*.

Quan diem diàleg facilitat volem dir que les dinamitzadores acompanyàvem un rol i l'altre, ajudant a que es poguessin comunicar millor, aturant de tant en tant, per anar guanyant profunditat i consciència. En diem rol perquè tenim present que són posicions temporals, i és desitjable que així sigui. Són persones que estan vivint un punt de vista però que tenen la capacitat i l'experiència també d'haver estat a l'altra banda en altres moments de la vida.

En aquell cercle amb un grup de quart vam parlar de moltes coses que són habituals en molts dels tallers de coeducació que hem fet a Fil a l'agulla al llarg dels darrers anys: vam dialogar sobre els cops de pilota, sobre la dificultat de conviure a la pista, del desig d'algunes persones de jugar tots junts a altres jocs que requereixen la pista i que involucren a tothom, de les normes sobre qui té o no té dret a tenir la pilota, i fins i tot de com se sentien els mestres fent d'àrbitre i de policia dels jocs. Ens vam centrar en primer lloc en la convivència entre la pista i els marges.

El rol dels que juguen a la pista estava sobretot ocupat per un grup de nens. Vam poder descobrir a través de les seves paraules que el que juga a la pista no és conscient del mal que fa amb els cops de pilota. Aquest rol va necessitar primer defensar-se amb arguments del tipus: *estic enfadat perquè joestic jugant on toca* (a la pista), *però a ulls dels nens i nenes i del professorat sempre sembla que sigui el «dolent» perquè es fa mal algú*—observeu com l'infant percebia en un primer moment el fer mal, com si fos una cosa sense un subjecte que en fa, sinó com una cosa que «passa».

Una nena llavors es va queixar de que el que la molestava era que després de rebre un cop de pilota, normalment el que rebia era un crit semblant a *«aparta't d'aquí, nena!»*. Un moment molt important va ser, doncs, quan un nen en representació d'aquest primer rol va poder reconèixer que *«és veritat, de vegades no m'importa el que et passa quan t'he fet mal»*. Va escoltar la ràbia, la impotència o la por de caminar que tenien les nenes que es situaven al marge de la pista, i això va ser un gran aprenentatge i presa de consciència a la banda dels nens, i va ajudar a relaxar la tensió a la banda de les nenes.

On puc anar a xutar sinó? Jo no vull fer mal. Jo vull jugar!—deien els nens. Un altre aprenentatge va ser que malgrat que els nens que ocupen aquest espai tenen una posició de privilegi en molts sentits, al mateix temps són vistos com els més problemàtics per la resta de la comunitat escolar. Això no els permetia connectar amb el propi poder ni amb la responsabilitat del mal que feien, ni tampoc connectar amb el privilegi. Es veien a ells mateixos com a víctimes. Aquest és un procés molt comú quan es posen en joc els privilegis. Ningú considera que en té, i difícilment connectem amb ser el qui fa mal.

Per tant, deduïm que treballar amb la resistència al nou pati té a veure, entre d'altres, amb legitimar gustos dels que els agrada el futbol, enlloc de tractar-los com *els dolents de la pel·lícula*. Legitimar i alhora regular quan i com aquell joc és permès.

Des de l'altre rol, el dels marges de la pista, es van poder expressar coses com per exemple «*Vull poder ocupar la pista i poder tenir pilota de vegades*». Això va portar l'aprenentatge que calia canviar les regulacions sobre el repartiment de la pilota, no simplement prohibir-la. I també no partir del supòsit que les nenes no volien jugar mai a futbol, al contrari. Dins d'aquest rol dels marges s'hi van situar alguns nens que no els agradava el futbol, també. En el moment que el grup majoritari de nenes va haver expressat el que sentia i va sentir estimació i interès per la banda dels nens de la pista, es va produir un fet molt interessant. Va emergir la diversitat dins del mateix grup. Un nen va poder dir a una nena que ell volia jugar amb les nenes i tampoc no el deixaven. Ho deia sincerament. Les nenes es van adonar que elles també tenien la capacitat d'excloure i de fer mal.

Després d'haver processat l'enfrontament entre dins i fora de la pista, altres persones van parlar del desig de jugar a altres coses que els incloguessin a tots i que ocupessin un espai gran de pati. El grup de quart, igual que la majoria de grups de cicle superior que vam visitar pel projecte, va manifestar una gran tristesa pel fet que «ara ja no juguem junts com quan érem petits, i ho trobem a faltar». Algunes de les propostes que van fer per al nou pati de l'escola, com espais amb sorra, troncs, arbres o cabanes sorgien de la necessitat del grup de tenir un espai que els ajuntés com a grup «com quan anàvem a P5».

Un dels grups que vam acompanyar a l'escola que volia millorar la convivència era paradigmàtic en aquest sentit. Hi havia un desequilibri numèric molt gran entre nens (que eren majoria) i nenes (només 5), i hi havia molta polarització i segregació entre ells, molt mala relació. En aquest cas, el fet que el pati no generés situacions de joc mixtes estava aprofundint encara més un problema de mala relació i segregació dins del grup. El primer dia vam parlar del pati, del futbol, i les posicions es van apropar. El segon dia vam poder parlar

de les relacions en general en un cercle amb enfocament restauratiu. Van acabar parlant d'allò que en diem el mite fundacional del grup: *«necessitem un sorral per jugar junts!»*

Per acabar, m'agradaria dir que el procés de caminar cap a un pati coeducatiu permet detectar molts debats i interrogants interessants. Moltes bones preguntes que estan pendents a la majoria d'escoles i que esperem contribuir a facilitar en el futur.

Per exemple, si el professorat expressa que està insatisfet d'haver de fer de «policia» a l'hora del pati, què es pot fer diferent? Com fomentem l'autonomia en la resolució de conflictes de l'alumnat des de l'escola? Què podem fer quan detectem que hi ha nens o nenes que no tenen amics i juguen soles al pati? Com apropem les famílies partidàries de deixar les coses com estaven i les famílies partidàries de transformar el pati? Com podem garantir als infants un contacte habitual i profund amb el medi natural? I anant encara més enllà... quan considerarem el pati un element integrat en el fet educatiu, en comptes de ser només un espai «d'esbarjo»?

Estem convençudes que si canviem l'arquitectura dels patis sense plantejar-nos quines relacions volem afavorir als grups, i sense tenir en compte la diversitat d'opinions de la comunitat escolar, els canvis seran parcials. Aprofitem, doncs, les oportunitats que ens brinda un procés de canvi tangible per abordar l'esfera intangible de les comunitats escolars!

DISSENY I TRANSFORMACIÓ PARTICIPATIVA D'ESPAIS SOSTENIBLES

Per Voltes Cooperativa d'Arquitectura

Voltes som una cooperativa especialitzada en la construcció sostenible i la participació ciutadana. Creiem en l'apoderament del treball col·lectiu, la capacitat de les persones per a definir els espais que habiten i enfoquem la nostra pràctica com una eina de transformació social.

Més informació:

www.voltes.coop

Tipus d'intervenció

Aquest text fa referència a les últimes fases dels projectes de transformació de patis, on es materialitzen físicament, mitjançant la construcció, les propostes sorgides del procés de disseny. Ambdós processos, el de disseny i el de construcció, són de caràcter col·lectiu i tenen per objectiu involucrar el màxim de persones de la comunitat educativa. Per tant, aquestes jornades s'haurien de concebre com una eina de transformació social en sí mateixa, on els processos de disseny i construcció són els medis capaços d'incidir en les dinàmiques relacionals entre infants, de la mateixa manera que el resultat arquitectònic també hi influeix. Transformar els espais de l'escola facilita noves formes de convivència i canvis de rols que permeten incidir en l'educació que volem.

D'una banda, el procés de disseny té per objectiu definir la forma, els materials estructurals i/o els acabats dels objectes o actuacions que es duran a terme en la fase de construcció.

A la vegada, aquest procés genera diàlegs que qüestionen i proposen nous models d'habitar l'escola, d'experimentar la natura, de jugar o moure's al pati, que s'adapten a les necessitats dels infants, sorgides d'una anàlisi prèvia. En alguns casos, es convoca a participar en aquestes jornades a tota la comunitat educativa o bé es genera un grup impulsor format per mestres i famílies juntament amb l'alumnat. S'hauria de garantir, en tot cas, que el grup impulsor sigui suficientment representatiu de les diferents mirades de tota la comunitat.

En aquestes jornades l'equip tècnic dinamitzador, format per arquitectes, facilita, en primer lloc, la traducció de l'imaginari en realitat mitjançant maquetes, dibuixos, imatges en perspectiva, collages, 3D, etc. En segon lloc, proposa dinàmiques que despertin la sensibilització amb l'entorn i la repercussió dels objectes en l'espai, treballant directament sobre el terreny on es construirà, prenent mides, fabricant prototips...; i finalment, aconsella en la tria dels materials més adequats segons els criteris de sostenibilitat, econòmics i normatius.

El procés de construcció col·lectiva és una experiència vivencial on tota la comunitat percep, observa, investiga, juga..., alliberant el coneixement sobre la construcció i apropiant-se dels espais que utilitza. Per això es tracta d'una oportunitat per establir i enfortir els vincles entre famílies i escola, i per introduir en les famílies el paper de responsabilitat en tasques i aspectes de la vida de l'escola, un factor que resulta determinant en l'actitud de l'infant cap a la col·laboració.

Aquestes jornades tenen un caràcter pràctic que implica activitat física i treball manual. És per això que, amb el desig d'adreçar-se a tota la comunitat, les tasques es dissenyen adaptades a tothom o a grups específics com infants, infants amb suport adult, només adults, infants o adults amb diversitat, etc. Es treballa la manipulació d'objectes, s'utilitzen eines més o menys complexes i es fomenta el treball en equip, de manera que la comunitat s'apodera d'aquest procés de construcció.

Data-Durada

Les fases de disseny i de construcció són molt diferents i requereixen característiques adequades per desenvolupar cadascuna d'elles. Quan es duen a terme, s'ha de tenir en compte a qui van dirigides les activitats per a escollir i mesurar el temps de les jornades, l'espai físic on es realitzen i el format d'activitat que es proposa.

El procés de disseny es desenvolupa en jornades de curta durada i es procura adaptar l'horari als agents que hi participen. No és indispensable que tothom assisteixi a la mateixa sessió a la vegada, però sí que es procura generar espais de trobada per tal de recollir, o almenys representar, tota la comunitat educativa.

Les sessions de treball amb infants acostumen a tenir una durada d'unes dues hores aproximadament en horari escolar. En canvi, les sessions amb el grup impulsor en què participen famílies i equip docent, es plantegen com a jornades d'entre una i dues hores amb opcions d'horari de matins o tardes, intentant adaptar-se a totes les disponibilitats. És indispensable fomentar la conciliació familiar perquè l'assistència a la jornada sigui un èxit.

A diferència d'altres fases del projecte, les jornades de construcció col·lectiva requereixen la participació de tota la comunitat educativa al mateix temps, per això normalment es fan fora de l'horari escolar aprofitant la possibilitat de disposar de més temps.

Començar i acabar els elements constructius proposats en cada jornada és molt important tant a nivell de gestió del temps, com en el pla emocional del grup. És per això que es prefereix coordinar jornades llargues, d'unes 4 o 6 hores, que alliberen la pressió davant la il·lusió de rematar els objectes construïts. Aquesta quantitat de temps disponible normalment es troba els caps de setmana, els divendres a la tarda, un cop acabades les classes o durant els patis oberts; això demana una implicació extra per part de famílies i mestres en el projecte; però al mateix temps, permet convertir l'activitat en una jornada més ludicofestiva, amb una participació oberta i flexible.

Tot i que trobar el moment adequat per a dur a terme aquestes sessions és un aspecte a vegades complicat i que pot comportar molta gestió, el balanç és sense dubte positiu i molt enriquidor en termes de relació entre famílies i mestres. Com ja hem remarcat abans, l'objectiu és compartir aquests espais amb tota la comunitat educativa. Per aconseguir-ho, és indispensable una bona planificació i preparació de les jornades.

Aquesta fase prèvia sol ser un període d'unes setmanes o fins i tot un mes, on les facilitadores externes i el grup impulsor prenen la responsabilitat de coordinar i gestionar tot el que es necessita. Les tasques són molt diverses, per exemple: definir en detall els elements que es volen construir, generar material gràfic adequat perquè tothom entengui els elements que es desenvoluparan, escollir i comprar el material i les eines adequades, pensar en la gestió de les persones en cada activitat i els temps que requereixen, preparar l'espai físic de treball, fer una bona difusió de l'activitat, etc. Totes aquestes tasques són indispensables per garantir que durant les jornades l'energia es centri en la construcció, en tenir cura de les persones i de les eines que es manipulen i en gaudir de l'espai de relació.

D'entre aquestes tasques prèvies, cal posar èmfasi en la convocatòria de les jornades. Es recomana fer difusió a través de diferents canals per garantir que la informació de l'esdeveniment arriba al màxim de persones possibles. És preferible fer referència a totes les jornades que es faran per tal que les persones que no puguin assistir a una jornada, tinguin la possibilitat d'anar a les altres. Alguns dels canals de difusió són: cartells o pancartes penjats al pati i a l'entrada de l'escola, papers o tríptics repartits a classe perquè els infants puguin donar-los a casa, correus electrònics enviats a totes les famílies, missatges via whatsapp al grup impulsor per fer-ne difusió entre les famílies properes, penjar la informació al web o blog de l'escola, fer un passa-classe una setmana o uns dies abans per recordar als infants que avisin les famílies, etc.

També és recomanable anotar el nombre de persones assistents uns dies abans o fer una aproximació, això facilita la previsió de les diferents tasques i eines necessàries.

Espai de les activitats

La diferència entre les dues fases, la de disseny i la de construcció, es torna a fer visible a l'hora d'escollir els espais de l'escola on fer les activitats.

El procés de disseny sol desenvolupar-se a l'aula en format d'assemblea o de treball manual en grup o individualment. Normalment, els espais interiors de l'escola són prou amplis per realitzar la majoria d'activitats, independentment de si els participants són infants o el grup impulsor. En certes ocasions es plantegen dinàmiques a l'espai exterior per tal de tenir una relació directa amb el lloc on s'actua; per exemple, treballar les referències de materials i acabats, les proporcions i dimensions dels objectes que estem projectant, etc. Sovint es fan exposicions de maquetes i dibuixos de les propostes de disseny als espais comunitaris de l'escola com, per exemple, al vestíbul d'accés, per fer visible el procés. D'altra banda, el procés de construcció té lloc únicament als espais exteriors de l'escola. Són jornades de gran format on es fan diferents tasques per grups simultàniament, es treballa la manipulació de materials amb eines i habitualment requereix un espai de grans dimensions. A més, executar la construcció dels nous elements al mateix lloc on es col·locaran permet una comprensió més profunda d'allò que s'està fent. Si la jornada coincideix amb un dia de portes obertes al pati, facilita la incorporació d'altres persones i reforça el seu caràcter obert i festiu.

Objectius

L'objectiu específic d'aquesta intervenció constructiva com a fase final de tot el procés és transformar les dinàmiques del pati a través de la definició i construcció d'objectes o espais. Es pretén que aquests canvis afavoreixen la coeducació i les necessitats detectades per l'escola. Transformar els espais de l'escola facilita noves formes de convivència. En aquest aspecte, l'equip tècnic dinamitzador acabarà de traduir les idees del disseny en el projecte arquitectònic i acompanyarà el procés constructiu.

A més, hi ha una sèrie d'objectius generals, transversals als dos processos, que parlen de la possibilitat de transformació social de la comunitat, en termes relacionals i de caràcter feminista, que es detallen a continuació.

- La participació activa de tota la comunitat educativa.
- L'apoderament de la comunitat educativa mitjançant l'apropiació dels espais, fent visible la capacitat d'incidir en el seu entorn més proper, el pati de l'escola.
- Generar una xarxa de suport mutu. Afavorir mitjançant el treball en equip i la col·laboració entre totes, la possibilitat de fer aquest apoderament extensiu a altres espais com la casa, el carrer, la ciutat.
- L'apoderament i visibilització de les dones i dels infants. Creació de processos on aquestes persones són les protagonistes ocupant espais de decisió, co-creant juntes, construint i utilitzant eines constructives, entre d'altres. Conquerir els espais i les activitats socialment ocupades pel gènere masculí. Sortir de l'espai domèstic a l'espai públic d'una manera activa.
- Posar en valor que totes les persones de la comunitat són necessàries en el procés de transformació de l'escola, independentment de les diversitats culturals, físiques, intel·lectuals...

Metodologia

La metodologia comuna a les dues fases vol posar èmfasi en el treball cooperatiu, la creació de diàleg, la reflexió i l'actitud crítica; alhora que incorpora estratègies per a garantir la no-discriminació per motius de diversitat o gènere i la inclusió de tots els agents que hi participen. Està pensada per a aconseguir els objectius específics del projecte en termes constructius; tot i això, es considera indispensable complir els objectius generals transversals que s'han enumerat en l'apartat anterior.

La metodologia emprada es basa en els següents aspectes:

- Treball cooperatiu per a poder construir amb consciència col·lectiva i assolir els objectius conjunts.
- Inclusivitat i diversitat de les persones que hi participen. Els tallers i el disseny dels objectes que es volen construir s'adapten a les capacitats de totes les persones que hi intervenen.
- Comprensió i construcció de l'entorn. Es facilita el diàleg, la reflexió i la crítica sobre els espais que habitem. Es donen eines per a la seva transformació, des del disseny fins a l'execució.

Encara que l'agent principal del procés de transformació dels espais de l'escola és tota la comunitat educativa (mestres, infants i famílies), el paper de cada persona pot variar depenent de la fase del projecte. Per exemple, durant la fase de disseny, els infants i el grup impulsor participen més activament que durant les jornades de construcció, on ja no són només les persones del grup impulsor, sinó totes les famílies i mestres les protagonistes. Els infants participen també en les jornades de construcció, però normalment ho fan amb la supervisió d'una persona adulta. Les facilitadores que formen part de l'equip tècnic extern de l'escola desenvolupen dues funcions principals: facilitar el disseny i l'execució de les propostes en format d'autoconstrucció i acompanyar i garantir les cures durant els tallers.

Mitjançant el treball en equip en grups grans i petits, es fomenten les relacions, el diàleg i la cooperació. Als tallers de construcció es treballen aptituds i capacitats que sovint resulten noves, això promou que els participants s'ajudin els uns als altres sumant forces per assolir objectius conjunts. És important que aquestes situacions noves a les quals s'exposen les persones estiguin acompanyades per l'equip tècnic extern i es generin espais de confiança per a poder superar els reptes plantejats.

A més, posar en pràctica el treball col·lectiu també permet prendre consciència dels rols de cada persona dins dels grups, i possibilita transformar o trencar aquells que no ens agraden o que estan determinats per la societat. El fet d'adonar-se que aquests rols poden canviar, enriqueix molt la convivència.

A continuació, s'expliquen algunes de les estratègies i recursos que fa servir l'equip tècnic per a adaptar els tallers a les usuàries, tenint en compte la diversitat de les persones que hi participen: preparar material gràfic perquè tothom pugui entendre què i com es construirà; proposar i explicar a l'inici de cada jornada com funcionen les eines que s'utilitzaran, etc.

- Durant la fase de disseny és important definir les característiques físiques de l'objecte que es vol construir, les seves dimensions, el pes, el material d'acabat, etc. S'aconsella pensar un disseny modular o que permeti la construcció per peces, això possibilita que durant la jornada de construcció hi hagi varis grups petits treballant al mateix temps.
- Es fomenta la construcció amb materials naturals i reciclats per tal d'aconseguir una relació d'equilibri entre el desenvolupament sostenible i la qualitat de vida. El fet de relacionar-se amb materials i descobrir com aquests contribueixen a una transformació global, aporta una visió holística del territori. A la vegada, la utilització de materials naturals que no necessiten ser processats, lleugers i fàcils de manipular fomenta que tothom participi en les jornades.
- A mesura que s'acosten els esdeveniments és recomanable comunicar amb detall les activitats que es faran perquè tothom pugui valorar com participar-hi. Per exemple, explicar que cal portar roba còmoda, amb quines eines es treballarà, quina durada tindran les trobades, si hi ha tasques per a infants i adults, etc.
- El dia de la construcció s'aconsella ressaltar durant tota la jornada que totes les tasques són importants i imprescindibles, des de la neteja de l'espai fins a l'ús més tècnic de les eines de treball, i que tothom està convidat a desenvolupar-les. Es posen en valor les tasques reproductives, com ara vigilar que tothom tingui aigua i que no es treballi al sol, netejar les eines al final de les jornades, procurar que l'espai estigui ordenat i net, etc.
- En cada grup de treball s'explica com funcionen les eines que s'utilitzaran i els possibles riscos, les facilitadores ofereixen acompanyament a les persones que ho demanin.

- Si es desitja que el taller no sigui molt dirigit pels tècnics externs i que les persones i els grups siguin el més autònoms possible, és important generar un material gràfic comprensible per a totes. Per fer-ho viable es recomana fer dibuixos en perspectiva, no utilitzar mots, fer servir colors fàcilment visibles i documents de grans dimensions.
- És positiu fer una valoració conjunta amb tota la comunitat educativa de cada jornada, per a mantenir els aspectes ben valorats i millorar amb els suggeriments.

Resultats

Després de diversos projectes de participació al voltant de l'espai físic dels patis de les escoles, hi ha una sèrie de resultats que és important valorar per adonar-nos de la capacitat de transformació social que es pot assolir a la comunitat educativa.

El fet que les famílies s'involucrin de manera activa en el procés del projecte, tant en la fase de disseny com de construcció, reforça el sentiment de formar part de la comunitat educativa. Dins de la mateixa línia d'apropiació dels espais pel fet de participar en la seva transformació, aquest procés facilita que els infants es responsabilitzin i tinguin cura dels nous elements de joc, els espais exteriors, etc. perquè els senten seus.

El projecte treballa des de la lògica que la comunitat educativa està formada per mestres, alumnat i famílies; així que tothom participa i es nodreix del procés. Es generen nous espais de trobada, ja sigui a dins del grup impulsor o a les jornades de construcció, on aquests agents interactuen i comparteixen les diferents mirades i reforcen els vincles entre ells.

Si bé ens adonem que la participació a la fase de disseny ha de ser mesurada perquè el grup impulsor no s'acabi reduint i sigui poc representatiu de l'escola, els moments de construcció col·lectiva solen ser jornades amb una gran participació. En aquest moment es desperta la il·lusió tant de mestres com de famílies i sovint s'aporten les pròpies capacitats personals i professionals per ajudar al desenvolupament.

pament del projecte, fet que demostra una increïble solidaritat d'equip. Prendre consciència dels avantatges del treball col·lectiu és un aprenentatge per a tothom, tant infants com persones adultes. A vegades, les jornades de construcció col·lectiva poden servir com a fites del procés, inici o fi de les diferents fases..., acostumen a ser moments de celebració on es posa de manifest el sentiment de realització grupal quan s'acaben els elements proposats per a cada jornada.

El plantejament de transformar físicament els espais comporta el disseny i la manipulació dels materials. Al llarg de tot el procés, les persones s'enfronten a situacions noves, diferents de les que normalment estan acostumades a trobar. L'aprenentatge de noves capacitats en aquests àmbits apodera la comunitat educativa. És una realitat que durant les fases de construcció s'escolten veus que diuen que, tot i ser la primera vegada que utilitzen les eines de construcció, es senten amb més confiança per repetir-ho en altres espais, com per exemple a casa. Sense dubte, exposar-nos a noves situacions i reptes facilita formes diferents de relacionar-nos dins dels nuclis familiars i socials.

Més enllà del procés i de les relacions, la transformació física del pati de l'escola, els canvis que es produeixen en la disposició de l'espai ajuden a transformar les relacions i donen peu a modificar certs rols. Per exemple, construir elements que afavoreixen nous espais de relació com ara cabanes i llocs tranquils per xerrar i amb una qualitat diferent dels espais més centrats en el joc i el moviment, com la pista de futbol, permet diversificar les activitats que passen a l'espai exterior i que aquestes siguin més representatives de les necessitats de tots els infants.

Valoració de l'experiència des de la perspectiva de gènere

En la línia de l'apartat anterior, a continuació s'expliquen algunes situacions i resultats que esdevenen al llarg d'aquest procés dins del marc de la perspectiva de gènere. A mesura que avancem en el desenvolupament d'aquest tipus de projectes, ens adonem del seu potencial com a eina de lluita contra el sistema patriarcal.

En primer lloc, les persones adultes que col·laboren en els processos participatius lligats a la transformació de les escoles són majoritàriament persones de gènere femení. Aquest fet no és d'estranyar vivint en una societat en la qual encara les cures i, per tant, la relació amb l'escola està ocupada per aquestes mateixes persones. Que els patis oberts s'omplin constantment d'infants i dones és un reflex d'aquesta situació.

Així doncs, fer públic allò que es destina a l'àmbit privat no només visibilitza el treball reproductiu que hauria d'estar reconegut socialment, sinó que genera un espai on es fa possible teixir xarxes que afavoreixen altres models comunitaris de relacions. Les valoracions a l'hora d'enfortir els vincles entre diferents famílies i mestres han estat sempre positives.

A més a més, les jornades d'autoconstrucció trenquen amb les inèrcies de la societat patriarcal. Com ja hem assenyalat, són les dones i els infants majoritàriament els protagonistes d'aquests processos. Davant situacions on les dones treballen amb eines de construcció, prenen decisions tècniques, llisten equips... és habitual que alguns homes es sentin desorientats a l'hora de re situar-se en aquesta nova circumstància. Els canvis de rol afavoreixen noves masculinitats i feminitats, més adients a les realitats que vivim totes les persones.

Reproduir situacions que culturalment no s'associen al gènere femení dins d'espais de confiança, enriqueix l'imaginari social tant d'adults com d'infants i possibilita l'apoderament per fer aquest canvi de rol extensiu a altres espais. Es considera fonamental que l'educació redueixi al màxim els estereotips que el sistema patriarcal ha perpetuat al llarg del temps.

PARÀMETRES DE VALORACIÓ I ESTRATÈGIES D'INTERVENCIÓ PER UNS PATIS COEDUCATIUS

**Per Equal Saree (Dafne Saldaña,
Julia Goula i Helena Cardona)**

Equal Saree som un equip d'arquitectes i expertes en gènere. Estudem l'impacte de la configuració espacial en la (re)producció de les desigualtats socials amb l'objectiu de dissenyar espais inclusius. Treballem a través de la participació i la cocreació per posar les persones al centre de les transformacions del seu entorn i donar veu als col·lectius generalment neutralitzats. Entenem l'espai com un agent coeducador i, per tant, com una eina clau per assolir una societat més igualitària.

Més informació:

<http://equalsaree.org/>
<http://equalplaygrounds.org/>

Objectius

El vincle entre el disseny dels espais, la construcció social del gènere i l'educació espacial diferenciada per gèneres es fa palesa en els patis de les escoles de primària, on es reproduïxen els rols socials i culturals. A la majoria de patis podem observar la segregació per gèneres en els jocs i les jerarquies entre les diferents zones, especialment entre centre i perifèria.

Tenint en compte la importància del pati com a espai d'aprenentatge i de convivència busquem generar propostes basades en la igualtat de gènere, la cooperació i els valors inclusius. Pensem que reflexionar i experimentar amb la reorganització de l'espai pot ser un punt de partida per assolir canvis més profunds, tant a nivell educatiu com comunitari.

¿Com podem incloure les criatures en la transformació del pati de la seva escola? ¿Com aconseguim, a partir d'aquest procés, un pati amb usos més diversos i amb relacions més igualitàries entre l'alumnat?

Metodologia

Durant el curs 2014-15 vam desenvolupar una recerca-acció al pati de l'escola Joan Solans (Granollers), on analitzàvem la influència de les característiques de l'espai en la reproducció de desigualtats de gènere. Els paràmetres d'estudi eren els següents:

Diversitat: grau de varietat en les característiques dels elements i espais que configuren el pati.

Flexibilitat: capacitat dels elements i espais que configuren el pati per adaptar-se a diferents situacions i usos.

Interrelació: relacions que s'estableixen entre els diferents elements i espais del pati, com les dimensions i ubicacions relatives, les distàncies o la visibilitat.

Confort: capacitat dels elements i espais que configuren el pati de generar benestar físic i psicològic i de ser utilitzats en condicions òptimes.

Representativitat: grau de reconeixement, participació i visibilitat real i simbòlica de les diferents persones que integren la comunitat educativa.

Un dels objectius de recerca era organitzar una metodologia d'anàlisi i d'intervenció que pogués replicar-se, més enllà del cas d'estudi, en altres centres educatius. Un cop revisat, adaptat i ampliat, el contingut s'ha publicat com *El pati de l'escola en igualtat. Guia de diagnosi i intervenció amb perspectiva de gènere*. Aquesta guia digital i oberta planteja

un recorregut d'activitats per acompanyar les escoles en l'anàlisi col·lectiva del pati des d'una perspectiva de gènere i la posterior elaboració de propostes de canvi. Les activitats es basen en l'estudi dels paràmetres descrits anteriorment i analitzen la seva influència en els usos del pati i en les relacions entre l'alumnat. Un sistema de valoració qualitatiu permet reconèixer en quina mesura el pati integra aquestes qualitats, posant en relació els resultats obtinguts durant l'anàlisi amb els criteris a tenir en compte per implementar les millores. La guia integra un apartat amb activitats de disseny col·laboratiu i amb estratègies per a una configuració més coeducativa del pati.

L'Ajuntament de Santa Coloma de Gramenet ha impulsat, en col·laboració amb el nostre equip, el primer projecte pilot que segueix aquesta metodologia. *Empatitzem. Repensem l'ús dels patis escolars* és un procés de transformació col·laborativa del pati iniciat el curs 2017/2018. Hi han participat 5 escoles (Fray Luís de León, Jaume Salvatella, Miguel de Unamuno, Lluís Millet i Mercè Rodoreda) amb un total de 1540 alumnes. Cada escola ha estat coordinada per una comissió de seguiment, composta per membres del professorat i l'equip directiu (52%), famílies (37%) i personal no docent (11%).

Empatitzem ens ha permès comprovar que la guia pot ser utilitzada de manera autònoma pels centres educatius. En aquest cas s'ha realitzat una capacitat prèvia, mitjançant 3 sessions de formació sobre l'ús de la guia i una sessió de sensibilització sobre les desigualtats de gènere, i acompanyament tècnic al llarg del procés. Volem destacar la importància de comptar amb un agent extern a la comunitat educativa que pugui garantir que es tingui en compte la perspectiva de gènere tant en els resultats com en els procediments.

Resultats

L'anàlisi dels patis mitjançant la valoracions dels paràmetres (diversitat, flexibilitat, confort, interrelació i representativitat) ens ha ajudat a identificar aquelles característiques físiques o simbòliques dels espais que generen desigualtats i que, per tant, volem transformar. Tot i que les escoles tenen patis amb

dimensions i característiques molt diverses i que el nombre i l'edat d'alumnes participants també ha variat, detectem unes problemàtiques comunes:

1. **L'ocupació de la major part del pati per les pistes esportives i els jocs amb pilota, especialment el futbol.** L'anàlisi del pati ha permès que l'alumnat reconegui que existeixen situacions injustes. A pesar d'algunes oposicions inicials, es consensua que el més just seria equilibrar la proporció d'espai que ocupen les diferents activitats, bé compartint l'espai de pista o bé canviant l'activitat principal al llarg de la setmana.
2. **La manca d'espais de tranquil·litat i d'intimitat.** Aquests espais gairebé no existeixen als patis i les criatures que desitgen realitzar activitats de baixa intensitat motriu o, simplement, seure i xerrar, no troben el seu lloc.
3. **La falta de color i textures.** En general l'alumnat considera que els patis són molt grisos i uniformes. És important que el pati sigui un espai acollidor i que generi en l'alumnat un sentiment d'arrelament amb elements que li donin identitat.
4. **La poca vegetació i espais d'ombra.** En la majoria de patis la vegetació és escassa o inexistent i falten espais d'ombra.
5. **La insuficiència d'elements i de recursos de joc.** L'alumnat desenvolupa una varietat molt limitada de jocs al pati.
6. **La necessitat de consensuar unes normes de convivència.** Es vol reduir la segregació per edats i per gèneres en el joc i en l'ocupació dels espais i evitar que les activitats més expansives envaeixin l'espai de les altres.

A partir dels resultats de les activitats d'anàlisi i seguint les recomanacions de la guia *El pati de l'escola en igualtat* hem generat conjuntament amb les comissions de seguiment els criteris per a les intervencions, que poden agrupar-se en les següents propostes:

1. **Redistribució dels usos del pati.** En totes les escoles s'ha decidit reduir l'espai destinat a la pista. Amb això es vol potenciar la diversitat d'activitats, un joc més compartit entre nens i nenes i evitar la dominació de les zones centrals del pati per una única activitat.
2. **Zones de tranquil·litat.** Totes les escoles han decidit destinar una part del pati a zones de tranquil·litat i intimitat. Per millorar el confort, aquestes àrees incorporen vegetació o elements d'ombra. És important tenir en compte la interrelació entre les diferents zones del pati. Les àrees de tranquil·litat han d'estar adequadament protegides i/o separades de les àrees de joc intens per evitar la invasió de les activitats més mogudes sobre les altres.
3. **Espais de joc diversos.** S'introduiran elements que potencien altres tipus de joc motriu, per desenvolupar habilitats com l'equilibri o la coordinació. D'aquesta manera es dona protagonisme a les activitats fins ara considerades «femenines» com ballar, patinar, fer equilibris o els jocs tradicionals, dotant d'una representativitat igualitària les diverses preferències de joc. Ja siguin estructures fixes o peces mòbils, els elements de joc seran preferentment neutres i multifuncionals (no associats a un joc o ús determinat), fomentant un joc més imaginatiu i variat. La majoria d'escoles també volen conservar un espai sense elements fixes i amb flexibilitat per acollir esdeveniments on participen les famílies i/o on es pugui reunir una gran quantitat de persones.
4. **Aprofitament de les superfícies verticals.** La majoria d'escoles s'han proposat aprofitar la dimensió vertical, utilitzant murs, reixes i desnivells per incloure jocs, grades, murals, zones de pissarra o vegetació. Aquesta decisió, a més de potenciar un ús més eficient de l'espai i de sumar diversitat a les opcions de joc, té a veure amb l'embelliment i té l'objectiu de donar un major confort psicològic a l'alumnat.

Aquests criteris s'han concretat de manera específica als diferents centres, adaptant el disseny i la ubicació dels elements al tipus de pati i al projecte educatiu de cada escola. Gràcies a aquestes estratègies s'aconsegueix un equilibri entre els diferents usos del pati.

Més enllà de les propostes resultants, participar en aquest procés ha aportat a les escoles recursos per incorporar dinàmiques participatives en les activitats quotidianes, ha posat en valor el treball en equip i la presa de decisions per consens i ha augmentat la consciència de la importància del disseny dels espais.

Valoració de l'experiència des de la perspectiva de gènere

Durant la implementació del projecte pilot hem comprovat que, encara que els resultats de l'anàlisi mostren una reflexió sobre els usos de l'espai i les propostes i busquen una organització més equitativa i la promoció d'altres valors entre l'alumnat, s'han reproduït rols de gènere estereotipats, que no només tenen a veure amb la quantitat d'espai físic que s'ocupa sinó també amb el simbòlic (Weisman, 1994). Per il·lustrar-ho, exposem dos exemples que ens permeten visualitzar com de normalitzades estan les desigualtats de gènere, inclús en comunitats educatives que no es consideren sexistes i desitgen tenir pràctiques coeducatives. En una de les activitats amb l'alumnat, es va treballar en grups mixtes de 2 nenes i 2 nens. Al final de la dinàmica, una persona havia de fer de portaveu i una altra havia d'escriure els acords del grup. Tots els grups, en total 5, escolliren com a portaveu un nen, mentre que la tasca d'escriba fou assignada a nenes. Aquest és un clar exemple de com les nenes assumeixen una major càrrega de treball invisible mentre que els nens ocupen els llocs de visibilitat i reconeixement social. En una altra ocasió, vam treballar amb l'assemblea de representants, formada per un membre de cada aula. La persona representant s'encarrega de defensar els interessos dels seus companys i companyes i d'establir acords transversals a tota l'escola. Aquestes persones són escollides cada curs escolar. En el moment de realitzar l'activitat, d'un total de 13 membres, 9 eren nens i només 4, nenes. Com és possible que existeixin aquestes diferències tan evidents i, no obstant, tan normalitzades?

Si ens fixem en la composició dels equips docents, la proporció d'educadors és només del 10% davant del 90% d'educadores. Tot i així, de les 5 escoles participants al projecte pilot, 2 tenen directors. Aquí la proporció augmenta fins al 40% de l'ocupació del càrrec directiu per homes davant del 60% de dones. Tot i que faltaria contrastar altres casos,

creiem que no anem desencaminades en afirmar que, dels pocs homes que es dediquen a l'educació infantil i primària, molts d'ells ocupen els càrrecs superiors, fet que contrasta amb la gran majoria de dones que es dediquen a aquestes professions.

Pel que fa al personal no docent, netejadores, conserges, cuineres o monitores, també observem que aquests llocs, menys valorats socialment, estan ocupats en la gran majoria per dones.

Aquests exemples ens alerten que les desigualtats de gènere i els rols jeràrquics estan encara molt integrats en la nostra societat i que es reproduïxen de manera inconscient des de la infància.

Diferents estudis (Graña, 2006; Santos, 2010; Carreras, 2011) mostren que les percepcions del professorat sobre nenes i nens estan travessades per estereotips de gènere. Els nens són percebuts com independents, expansius, entremaliats, violents i segurs. Les nenes com dependents, passives, detallistes, tranquil·les i insegures. Els nens es fan més visibles i concentren l'atenció i les preocupacions del professorat degut a que solen presentar més problemes de disciplina que les nenes. Durant la recerca-acció a l'escola de Granollers, vam poder comprovar com aquests patrons es repetien. El professorat tendia a ocultar o negar la influència del gènere en les desigualtats, mentre que altres factors, com l'edat, eren més fàcilment reconeguts i acceptats. Durant l'interval de 3 anys entre la recerca-acció i el projecte pilot *Empatitzem* el debat al voltant de la importància d'una coeducació real i, especialment, sobre la necessitat de repensar els patis escolars, ha tingut bastant de ressò. Potser això explica que, en aquesta darrera experiència, hagi augmentat la consciència del professorat sobre les desigualtats i que, en general, hi ha la voluntat de treballar per erradicar-les. Tot i això, segueixen existint algunes veus que, tot i ser minoritàries, expressen la manca de coneixement sobre l'estructura patriarcal, els rols de gènere i el seu impacte en els comportaments diferenciats.

Reprenent les paraules de Weisman (1994), hem de reconèixer que l'espai social i l'espai físic estan relacionats i que es construeixen mútuament. Si desitgem una societat més justa i igualitària és necessari garantir des de l'escola la presència de les nenes en els espais de visibilitat, siguin aquests

físics o simbòlics. L'escola no és l'únic espai on es transmeten els valors socials però, tenint en compte la quantitat d'hores que les criatures hi passen, no podem obviar el seu potencial com a activador de canvis socials. L'educació espacial, que és una part essencial dels processos de transformació col·lectiva del pati o d'altres parts de l'escola, és una eina molt valuosa per entendre com s'articulen les desigualtats de gènere i poder emprendre les accions necessàries per erradicar-les.

Referències bibliogràfiques

CARRERAS, A. (2011). *La construcció dels gèneres des del bressol: recerca sobre la construcció de les identitats de gènere a la primera infància*. Barcelona, Diputació de Barcelona.

GRAÑA, F. (2006). *Una revisión de estudios recientes. Igualdad formal y sexismo real en la escuela mixta*. Revista de Ciencias Sociales, XIX (23), 63-75.

SANTOS, M. A. (2010). *Currículum oculto y construcción del género en la escuela*. Málaga, Universidad de Málaga.

WEISMAN, L. (1994). *Discrimination by Design. A Feminist Critique of the Man-Made Environment*. Illinois: University of Illinois, 1992.

Bibliografia i recursos

BIBLIOGRAFIA

Angela J. Hanscom. *Equilibrats i descalços* (2018). Angle Editorial. Barcelona.

Baylina Ferré, Mireia; Ortiz i Guitart, Anna; Prats Ferret, Maria (2008). *Conexiones teóricas y metodológicas entre las geografías del género y la infancia*. Scripta Nova Revista electrónica de Geografía y Ciencias Sociales

Baylina Ferré, Mireia; Ortiz i Guitart, Anna; Prats Ferret, Maria (2006). *Geografía de la infancia espacios de juego en ciudades medias de Cataluña*. Geographicalia, N° 50, 2006, págs. 5-26

Bonal, Xavier (1998). *Canviar l'escola: la coeducació al pati de jocs*. Quaderns per a la coeducació (n°13). ICE de la UAB.

Ciocoletto Adriana, Col·lectiu Punt 6 (2016). *Patios coeducativos: abrir la escuela para transformar la Ciudad*. Seres urbanos, El País edición digital. https://elpais.com/el-pais/2016/06/23/seres_urbanos/1466661600_146666.html

Equip Projecte d'Educació en Valors (2007). *Recuperem els jardins escolars*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, Institut d'Educació: Octaedro. (Lluna verda. Quaderns de valors)

González Castellví, Alba; Ciocoletto, Adriana i Carreras Port, Anna (2018). *Avançant cap a uns patis coeducatius*. Dossier Graó. Coeducar: posar la vida al centre de l'educació. Barcelona.

González Castellví, Alba; Guix Ruíz, Verònica i Carreras Port, Anna (2016). *La transformació dels patis escolars: Una proposta des de la coeducació*. Revista Guix 42. Barcelona.

Hooks, Bell (2017). *El feminismo es para todo el mundo*. Madrid: Traficantes de Sueños.

Martin, Imma i VV.AA (2010) *Els patis de les escoles: espais d'oportunitats educatives*. Barcelona. Informes Breus, Fundació Jaume Bofill

Missé, Miquel (2018). *A la conquista del cuerpo equivocado*. Barcelona. Editorial Eagles.

Platero Méndez, Raquel (Lucas) (2014). *Metáforas y articulaciones para una pedagogía crítica sobre la interseccionalidad*. Quaderns de Psicologia, 16(1), 55-72.

Monasterio Martín, Marta; González Guerrero, Soraya; García González, Andrea (2011). *La coeducación en la Escuela del siglo XXI*. Pandora Miabilia – La Catarata. Madrid.

Rivas Moreno, Aida (i altres); Cela Bertran, Xavi; Sales Romero, Marta; Romero García, M (2019). *Desaprenent: una mirada feminista a l'etapa de secundària*. Barcelona. Ajuntament de Barcelona, Districte de l'Eixample.

Tomé González, Amparo; Subirats Martori, Marina (2007). *Balones fuera: reconstruir los espacios desde la coeducación*. Barcelona. Editorial Octaedro.

Tonucci, Francisco (2004). *La ciudad de los niños. Un nuevo modo de pensar la ciudad*. Fund. Germán Sánchez Ruipérez.

RECURS AUDIOVISUAL D'AQUEST GUIA

Patis coeducatius. Guia per a la transformació feminista dels espais escolars.

Aquest vídeo és el resultat del projecte *Fem patis coeducatius amb la participació de tota la comunitat. Premi Ciutat de Barcelona d'educació*, 2018.

<https://www.youtube.com/watch?v=H5tqsbGNS0>

<https://vimeo.com/335080465>

Crèdits:

Un projecte de: Col·lectiu Punt 6 i Coeducació

Amb el suport de: Ajuntament de Barcelona

Amb la implicació de: Escola i AFA Drassanes i Escola i AFA Baró de Viver de Barcelona

Vídeo realitzat per Cooperativa de tècniques amb animacions de Tonina Matamalas

ALTRES RECURSOS

Projectes propis i en col·laboració

Fem patis. Projecte col·laboratiu i de coeducació al pati de l'escola Montserrat, Sant Salvador de Guardiola, AMPA de l'escola amb l'acompanyament de Col·lectiu Punt 6 (2014-2015) <http://fempatis.blogspot.com/>

Transformació coeducativa dels patis a l'Escola Lluís Vives de Castelldefels, Coeducació i Col·lectiu Punt 6 (2015-2016) <https://www.youtube.com/watch?v=eDZtekUESe0&t=97s>
<https://www.youtube.com/watch?v=kHGgNEQMZC8&feature=youtu.be>

Repensem i transformem el pati amb tota la comunitat a l'escola Dovella. Coeducació i Raons Publiques (2015-2017) <https://www.youtube.com/watch?v=KRbfg3RBing&feature=youtu.be>

Habitem el pati, habitem la ciutat. Un projecte coeducatiu a l'escola la Maquinista de Barcelona, Coeducació i Voltes Arquitectes (2016-2017) <https://www.youtube.com/watch?v=xbP73RxxKGg>

Red de Patios inclusivos y sostenibles (Escoles La paloma i Santa Maria de Madrid), Pandora Mirabilia, Col·lectiu Punt 6 i PEZ Arquitectos (2017) <https://www.youtube.com/watch?v=TaJ1Ylbf16Y> <https://www.youtube.com/watch?v=mKK-qihUnSyw> <https://www.youtube.com/watch?v=TaJ1Ylbf16Y>

Altres projectes

Empatitzem: Repensem l'ús dels patis escolars, Equal Saree. <http://equalsaree.org/blog/2019/03/01/empatitzem-2/>

Patis vius, patis coeducatius, Sandra Molines i Associació per la Coeducació <https://www.youtube.com/watch?v=wAtwh7d-CaBg>

Elkartoki, TIPI Arquitectas <https://vimeo.com/187960540>

Annexos: Eines i altres materials de suport

En aquest apartat oferim una sèrie d'eines complementàries que proposem utilitzar en les diferents fases del procés i que funcionen com a materials de suport. Són eines que hem desenvolupat i hem utilitzat durant tot el procés. Aquests materials es poden adaptar a les possibilitats, els recursos i les dinàmiques de cada projecte així com servir d'inspiració per a crear-ne de noves, ja que les entenem com quelcom viu i que està en permanent revisió i construcció.

E2.1 i E4.1 Observacions sistemàtiques del professorat

Nom de qui omple la graella:		Data:		Hora:	
Nom de la zona observada:					
Descripció de la zona observada: (física i funcional)					
Grups classe que hi ha al pati:		N total d'infants:			
		Nenes:		Nens:	

Observacions (pluja, grups que no hi són...)

Dilluns	Nombre d'infants	Activitat		Material/estructures/mobiliari
		N. infants	Què hi fan	
nenes	8	3	<i>parlant</i>	<i>no material</i>
		2	<i>corrent</i>	<i>no material</i>
		3	<i>jugant a pilota</i>	<i>1 pilota</i>
nens				

- Afegir graella per a cada dia de la setmana (dilluns a divendres)

OBSERVACIONS (anoteu aquí tot allò que considereu destacable i que penseu que pot influir en les observacions)

E2.2 Qüestionari inicial als infants

Ens expliques què hi passa, al pati?

Hola!

Mestres, mares, pares, monitores i monitors, nenes i nens, tenim ganes de saber què hi passa al teu pati per veure si el podem fer encara millor. És per això que ens agradaria molt que ens expliquessis com és el teu pati, què t'hi agrada fer, a què jugues, etc. Per això et demanem que responguis les següents preguntes. Pots pensar en l'estona del pati del matí o bé en l'estona que et quedes al menjador.

Moltes gràcies!

Tinc _____ anys, vaig a la classe de _____ i em sento (nen, nena, altres...)

1.1 A què t'agrada més jugar o què t'agrada més fer a l'estona del pati? Què hi fas un dia normal?

2.1 Què és el que més valores o què és més important per tu a l'estona del pati?

3.1 Hi ha algun joc o activitat que voldries fer a l'estona del pati i que ara no fas? Quina és? Per què ara no la fas?

CICLE MITJÀ I SUPERIOR

4 Hi ha conflictes al pati? Explica'ns alguna situació en què hi hagi hagut algun conflicte o situació que no t'hagi agradat: Què ha passat? Qui hi ha participat? Com s'ha resolt? Ha passat durant l'estona del pati o durant l'estona de menjador?

CICLE INICIAL

5 Fes un dibuix d'alguna cosa que hagi passat al teu pati i que no t'agradi.

E2.3 Mapa inicial des de l'experiència dels infants

Tinc _____ anys, vaig a la classe de _____ i em sento (nen, nena, altres...)

Indicacions per omplir el mapa:

Al nostre pati... Què fem? On? Quan? Quin lloc ens agrada i quin no?

1. Escull un gomet segons com et sents: nena, nen, altre... (El professorat tria gomets per formes, no per colors.)
2. Posa 3 gomets assenyalant els espais del pati que més utilitzes i al costat explica quina activitat hi fas.
3. Escull altres 2 gomets més, en un dibuixa-hi una cara somrient i el poses al lloc del pati que més t'agrada i en un altre dibuixa-hi una cara trista i el poses al lloc que menys t'agrada. Al costat de cadascun d'aquest gomets, explica'n el per què.
4. Quan tota la classe hagi omplert aquest mapa individual podrem fer-ne un de gran amb els gomets de tothom.

Mapa del pati

(Aquest mapa ha d'estar dibuixat prèviament i s'hi poden indicar els espais coneguts com: noms de les aules que donen al pati, lavabos, entrades-sortides, escales, dibuix de les estructures disponibles, arbres, altres elements que ajudin a identificar els espais)

E2.4 Mapa de resultats de la codiagnosi del pati

Tinc _____ anys, vaig a la classe de _____ i em sento (nen, nena, altres...)

Escola:		Curs/Cursos:		Data:	
---------	--	--------------	--	-------	--

Indicacions per omplir el mapa:

Què hi passa, al pati de l'escola?

A partir de tot el treball previ de diagnosi fet a les aules i un cop analitzats els resultats, assenyaieu al mapa:

1. Llocs o zones identificades (proposades com a àrees d'equilibri): tranquil·litat i intimitat, moviment i psicomotricitat, experimentació i natura (es pot fer com un diagrama de colors dibuixat per poder visualitzar la quantitat d'espai utilitzat, la distribució i la funcionalitat)
2. Activitats que es realitzen en cada zona
3. Quins i quants infants les realitzen (i quins són majoria) i de quines edats: nena, nen, altres... (triare gomets per formes com en els mapes individuals)
4. Identificar les problemàtiques: segregació per sexe-edat, diferents activitats per sexe, desigualtat en la distribució de l'espai (es podria mesurar)

Mapa del pati

(Aquest mapa ha d'estar dibuixat prèviament i s'hi poden indicar els espais coneguts com: noms de les aules que donen al pati, lavabos, entrades-sortides, escales, dibuix de les estructures disponibles, arbres, altres elements que ajudin a identificar els espais)

E3.1 Quadre de seguiment de les propostes d’actuacions

Aquesta eina es pot començar a utilitzar des de l’inici de les propostes i fer-ne el seguiment fins el final, per poder valorar-les i prioritzar-les en funció de les estratègies i dels objectius coeducatius.

QUADRE DE VALORACIÓ DE LES ACTUACIONS				
ESCOLA:				
ZONA DEL PATI	Nom actuació	Continguts (què es vol fer)	Definició (com es vol fer)	Qui fa la proposta: infants, adults...

DIMENSIÓ DE L'ACTUACIÓ			ESTRATEGIA PRINCIPAL (REEQUILIBRAR)			OBJECTIUS COEDUCATIUS A ASSOLIR		
D1	D2	D3	E1	E2	E3	O1	O2	O3
Dimensió espacial	Dimensió fucional	Dimensió social-relacional	Tranquil·litat i intimitat (potenciar)	Moviment i psicomotricitat (diversificar)	Experimentació i natura (incorporar)	Equilibrar les desigualtats en l'ús de l'espai entre gèneres, edats, orígens i diversitats funcionals	Fomentar l'ús compartit d'espais, recursos i activitats entre gèneres, edats, orígens i diversitats funcionals	Disminuir la diferenciació d'activitats per gènere que solen respondre als estereotips i reforçar els models de gènere

E3.2 Mapa de propostes de reequilibri de les àrees

Tinc _____ anys, vaig a la classe de _____ i em sento (nen, nena, altres...)

Escola:

Data:

Indicacions per omplir el mapa:

Que hi passa, al pati de l'escola?

A partir de tot el treball previ de la codiagnosi i les propostes, fer un diagrama funcional de reequilibri de les àrees (es podrà comparar després amb el mapa de la diagnosi):

1. Assenyalar al mapa les zones de tranquil·litat i intimitat, moviment i psicomotricitat, experimentació i natura (es pot fer com un diagrama de colors dibuixat per poder visualitzar la quantitat d'espai utilitzat, la distribució i la funcionalitat)
2. Activitats que es podran realitzar en cada zona
3. Ubicar (dibuixar, escriure...) els elements que es proposen afegir (estructures, mobiliari, vegetació, altres...)
4. Afegir en el diagrama una imatge de com podria ser cada espai o element

Mapa del pati

(Aquest mapa ha d'estar dibuixat prèviament i s'hi poden indicar els espais coneguts com: noms de les aules que donen al pati, lavabos, entrades-sortides, escales, dibuix de les estructures disponibles, arbres, altres elements que ajudin a identificar els espais)

E3.3 Fitxes de definició de les propostes a les classes

Es pot fer de manera individual i després ajuntar per zones o tipus d'actuacions i fer un treball en grup amb una proposta consensuada.

Tinc _____ anys, vaig a la classe de _____ i em sento (nen, nena, altres...)

Què es vol aconseguir:

(El professorat proposa objectius: per exemple «Potenciar jocs més tranquils»)

Què es vol fer:

(El professorat ofereix propostes generals com zona per xerrar, espai per llegir, ballar...)

Com ho faries? Descriu / dibuixa la proposta.

Nom de la proposta:

Zona del pati on s'ubica:

(també es podria posar al mapa)

E.4.2 Qüestionari final als infants

Ens expliques què hi passa ara al pati?

Hola,

Com ja saps, després de mirar què passava al pati i pensar-hi molt, el pati ha canviat: hi ha coses noves, d'altres funcionen diferent, hi ha nous materials, etc. Volem saber com han anat aquests canvis i per això volem comparar-ho amb el que vas respondre el curs passat. Per això et demanem que responguis les següents preguntes. Pots pensar en l'estona del pati del matí o bé en l'estona que et quedés al menjador.

Moltes gràcies!

Tinc _____ anys, vaig a la classe de _____ i em sento (nen, nena, altres...)

1. A què t'agrada més jugar o què t'agrada més fer a l'estona del pati? Què hi fas un dia normal?

2. Què és el que més valores o què és més important per tu a l'estona del pati?

3. Hi ha algun joc o activitat que voldries fer a l'estona del pati i que ara no fas? Quina és? Per què ara no la fas?

4. CICLE MITJÀ I SUPERIOR

Hi ha conflictes al pati? Explica'ns alguna situació en què hi hagi hagut algun conflicte o situació que no t'hagi agradat: Què ha passat? Qui hi ha participat? Com s'ha resolt? Ha passat durant l'estona del pati o durant l'estona de menjador?

CICLE INICIAL

Fes un dibuix d'alguna cosa que hagi passat al teu pati i que no t'agradi.

5. Què és el que més t'agrada dels canvis que s'han fet al pati? Per què?

6. Hi ha alguna cosa que facis ara al pati i que abans no feies?

7. Per acabar, respon sí o no a les següents qüestions, marca amb una X la casella corresponent:

Creus que ara les nenes i els nens tenen la mateixa quantitat d'espai per estar al pati?

SÍ _____

NO _____

NO HO SÉ _____

Creus que nenes i nens juguen més conjuntament?

SÍ _____

NO _____

NO HO SÉ _____

Creus que ara nenes i nens jugueu a més coses diferents de les que fèieu abans?

SÍ _____

NO _____

NO HO SÉ _____

E4.3 Mapa final des de l'experiència dels infants

Tinc _____ anys, vaig a la classe de _____ i em sento (nen, nena, altres...)

Indicacions per omplir el mapa:

Al nostre pati... Què hi fem ara? On? Quan? Quin lloc ens agrada i quin no?

1. Escull un gomet segons com et sents: nena, nen, altre... (El professorat tria gomets per formes, no per colors.)
2. Posa 3 gomets assenyalant els espais del pati que més utilitzes i al costat explica quina activitat hi fas.
3. Encercla quines són les que fas ara que abans no podies fer.
4. Escull altres 2 gomets més, en un dibuixa-hi una cara somrient i el poses al lloc del pati que més t'agrada i en un altre dibuixa-hi una cara trista i el poses al lloc que menys t'agrada. Al costat de cadascun d'aquest gomets, explica'n el per què.
5. Quan tota la classe hagi omplert aquest mapa individual podrem fer-ne un de gran amb els gomets de tothom.

Mapa del pati

(Aquest mapa ha d'estar dibuixat prèviament i s'hi poden indicar els espais coneguts com: noms de les aules que donen al pati, lavabos, entrades-sortides, escales, dibuix de les estructures disponibles, arbres, altres elements que ajudin a identificar els espais)

Annex: resum dels criteris tècnics per a les actuacions físiques als patis

Hi ha una sèrie de criteris que cal tenir en compte en totes les intervencions. D'una banda hi ha els criteris transversals que s'han desenvolupat a la fase 3 d'aquesta guia, fonamentats en una base pedagògica i que incorporen la perspectiva de gènere interseccional; i, de l'altra, els criteris tècnics i de seguretat, imprescindibles també per al correcte desenvolupament de qualsevol actuació, són els criteris que exposem en aquest apartat.

Cada joc o espai infantil té unes particularitats segons el seu disseny i la seva ubicació en relació amb la resta d'elements. En general, es recomana seguir uns criteris mínims (basats en la normativa UNE-EN 1176 i 1177 *sobre condicions de seguretat de l'equipament de les àrees de joc infantil i de les seves superfícies*). Aquests criteris són genèrics i orientatius, per això es recomana també que es demani assessorament abans de fer canvis als patis.

1. Caigudes

Per a altures inferiors a 60 cm

- Si existeix la possibilitat de caiguda es recomana com a mínim paviments semitous.
- És obligatori un radi d'1,50 m lliure d'obstacles per evitar cops en les caigudes.

Per a altures superiors a 60 cm

- Si existeix la possibilitat de caiguda lliure és necessària una superfície que absorbeixi l'impacte.
- És obligatori un radi d'1,50 m lliure d'obstacles per a una altura màxima d'1,50 m. Per a altures de fins a 2 m, el radi augmenta a uns 2 m (el radi depèn de l'altura).
- Cal instal·lar proteccions en funció de la superfície de joc, si és rampa o escala de pas, passamans; si és superfície d'estada, baranes.
- Passamans: altura d'ús a 70 cm de la superfície per on es camina.
- Barana: altura d'ús a 70 cm de la superfície per on es camina però la barana ha d'estar completament tancada o pot deixar una separació de no més de 89 mm a baix. Pot ser opaca o de reixa. Cal evitar que s'utilitzi per grimpar, per a això és millor evitar elements horitzontals que puguin ser utilitzats com a escales o escalada.
- Buits d'entrada i sortida de plataformes de joc, rampes, tobogans, barres de bombers, etc. s'han de tancar fins que quedin a 50 cm només, per evitar caigudes imprevistes.

2. Atrapaments

- Mans i dits: evitar espais buits d'entre 25 i 89 mm.
- Cap: evitar espais buits de menys de 24 cm.
- Comprovar que no hi ha espais petits on puguin enganxar-se bufandes o altres elements durant el desplaçament, per exemple, durant la baixada d'una rampa.

3. Paviments

- Els paviments es divideixen en durs (formigó), semitous (sauló o terres segons compactació) i tous (sorra, goma i escorça de fusta).
- Per absorbir els impactes de les caigudes superiors a 60 cm, es requereixen paviments tous. Per a caigudes de menor altura, paviments semitous.
- La sorra s'aconsella com a superfície per absorbir impactes perquè és un material que també serveix per a altres jocs d'experimentació.
- En jocs amb caiguda lliure de fins a uns 2 m s'aconsella una profunditat de sorra d'uns 30 cm.
- La granulometria i el tipus de sorra fina ha de ser de tipus platja o riu, per evitar que es compacti i perdi la qualitat d'atenuant d'impacte.

3. Materials i acabats

- Per a jocs de fusta, han de garantir l'estructura, que la superfície no faci estelles i que sigui durable per facilitar-ne el manteniment. Per exemple, fusta de pi del país tractada i així s'aprofita per utilitzar materials de proximitat.
- També poden utilitzar-se fustes naturals però tenint en compte que estiguin ben tractades, i puguin complir les condicions anteriors.
- Per a jardineres i altres elements, poden ser fustes naturals, ja que no rebran esforços com les anteriors.
- Cargols i rosques que no sobresurtin o, si són arrodonides, poden sobresortir fins a 8 mm.
- Evitar cantells filosos en tots els materials, fusta, formigó, etc. arrodonint-ne les superfícies.
- Les xarxes de cordes han de complir les separacions de seguretat (vegeu les normatives amb diferents mides per a dits, mans i peus).

Per al seguiment

- Cal tenir present el manteniment que requeriran les noves infraestructures: qui el farà, quan es farà, com es finançarà i quin cost tindrà.
- Cal fer una avaluació continua que es fixarà en el temps requerit per a cada intervenció.

Aquesta guia va dirigida a totes les persones que tinguin interès en posar una mirada feminista al pati de l'escola per a treballar des d'aquest espai en la transformació coeducativa de l'escola i dels espais educatius. És una proposta metodològica per al canvi i la reflexió que ofereix eines per fer aquesta transformació de manera comunitària.

Per a nosaltres, els patis coeducatius són espais dissenyats físicament i concebuts col·lectivament que promouen les relacions igualitàries i busquen trencar amb les jerarquies socials establertes. Són un procés viu i dinàmic en constant revisió, un camí per al canvi que implica el dins i el fora, i que es converteix en la llavor per transformar les relacions de gènere que es perpetuen en la nostra societat i que es reflecteixen des de la infància.

